

MAGISTERUPPSATS I BIBLIOTEKS- OCH INFORMATIONSVETENSKAP
VID INSTITUTIONEN BIBLIOTEKS- OCH INFORMATIONSVETENSKAP/BIBLIOTEKSHÖGSKOLAN
2008: 104
ISSN 1654-0247

Den paradoxala kvinnan
En studie av Victoria Benedictssons och Mathilda Mallings
kvinnoporträtt under 1880-talets sedlighetsdebatt

SOFIA HÖG
NINA SUNDBERG

HÖGSKOLAN I BORÅS
VETENSKAP FÖR PROFESSION

© Sofia Hög/Nina Sundberg
Mångfaldigande och spridande av innehållet i denna uppsats
– helt eller delvis – är förbjudet utan medgivande.

Svensk titel: Den paradoxala kvinnan. En studie av Victoria Benedictssons och Mathilda Mallings kvinnoporträtt under 1880-talets sedlighetsdebatt.

Engelsk titel: The paradox in women. A study of portraits of women in the works of Victoria Benedictsson's and Mathilda Malling's during the chastity debate in the 1880's

Författare: Sofia Hög och Nina Sundberg

Kollegium: 1

Färdigställt: 2008

Handledare: Margareta Lundberg Rodin

Abstract: The aim of this master thesis is to examine how female identity is formed in two novels and two short stories from the 1880's. As a framework we rely on the method outlined by Pierre Bourdieu when he approaches the cultural and social worlds through the concept of fields. To understand the female position during that time we use Michel Foucault's work about the history of sex, Thomas Laqueur's theories about the rise of sexes and Karin Johannisson's study about the exploration of the dark continent (i.e. women) during the 19th century. The concept of gender and identity is based on theories by Judith Butler and Ervin Goffman who describes them as processes rather than entities "doings" rather than "beings". Our main question is to find out how female identities are formed in four literary works from the 1880's. To approach our material we use ideal analysis and ideal types developed on the basis of Efrat Tseëlon's studies about five paradoxes that circumscribe the concept "woman" through history. The objects of investigation are the novels *Fru Marianne* and *Berta Funcke* and the short stories *Ur mörkret* and *Pyrrhussegrar* written by Victoria Benedictsson and Mathilda Malling. Our conclusions reveals that the female identities in the works observed by us is formed under strong impact of several paradoxes that surrounds the conception of "woman" and we can see the protagonists struggle against those conceptions trying to find a possible way of existence.

Nyckelord: kvinnogestaltning, litteratursociologi, genus, fält, habitus, Victoria Benedictsson, Mathilda Malling.

1 INLEDNING.....	1
1.2 BAKGRUND	3
1.2.1 <i>Det kroppsliga perspektivet</i>	3
1.2.2 <i>Kartläggningen av det onämbara</i>	5
1.2.3 <i>Sedligheten och litteraturen</i>	6
1.2.4 <i>Tidskriften Framåt</i>	7
2 SYFTE, PROBLEMFÖRMULERING OCH FRÅGESTÄLLNINGAR.....	9
2.1 AVGRÄNSNING OCH MATERIAL	9
2.2 ÄMNETS RELEVANS FÖR BIBLIOTEKS- OCH INFORMATIONSVETENSKAP.....	10
3 LITTERATURGENOMGÅNG OCH TIDIGARE FORSKNING.....	12
3.1 LITTERATURSOCIOLOGISK FORSKNING.....	12
3.2 LITTERATURVETENSKAPLIG FORSKNING	13
3.3 IDÉHISTORISK FORSKNING	13
4 TEORETISK UTGÅNGSPUNKT.....	15
4.1 ATT GÖRA GENUS – EN SJÄLVDEKLARATION.....	15
4.1.1 <i>Att göra ett jag</i>	16
4.2 MAKT OCH GENUS	17
4.3 DEN MANLIGA DOMINANSEN	18
4.3.1 <i>Fältet</i>	19
4.3.2 <i>Habitus</i>	20
4.3.3 <i>Den kvinnliga underströmmen</i>	21
4.3.4 <i>Den Andre representerad</i>	22
5 METOD.....	24
5.1 DEN HERMENEUTISKA PENDLINGEN MELLAN TEXT OCH VÄRLD	24
5.2 IDÉANALYTISKA ANALYSREDSKAP	25
5.2.1 <i>Idealtyper</i>	25
6 PRESENTATION AV FÖRFATTARNA OCH DERAS FÖRUTSÄTTNINGAR.....	27
6.1 VICTORIA BENEDICTSSON	27
6.2 MATHILDA MALLING	27
6.3 DEN SKRIVANDE KVINNAN	28
7 RESULTATREDOVISNING OCH ANALYS	30
7.1 SAMMANFATTNING OCH ANALYS AV <i>FRU MARIANNE OCH UR MÖRKRET</i>	30
7.1.1 <i>Anständighetsparadoxen</i>	31
7.1.2 <i>Falskhetsparadoxen</i>	34
7.1.3 <i>Synlighetsparadoxen</i>	37
7.1.4 <i>Skönhetsparadoxen</i>	38
7.1.5 <i>Förgänglighetsparadoxen</i>	40
7.2 SAMMANFATTNING OCH ANALYS AV <i>BERTA FUNCKE OCH PYRRHUSSEGRAR</i>	42
7.2.1 <i>Anständighetsparadoxen</i>	43
7.2.2 <i>Falskhetsparadoxen</i>	46
7.2.3 <i>Synlighetsparadoxen</i>	48
7.2.4 <i>Skönhetsparadoxen</i>	49
7.2.5 <i>Förgänglighetsparadoxen</i>	51
7.3 SAMMANFATTANDE ANALYS	54
8 SLUTDISKUSSION.....	56
9 SAMMANFATTNING	60
10 LITTERATURFÖRTECKNING	62

1 Inledning

Syftet med vår uppsats är att studera Victoria Benedictssons och Mathilda Mallings kvinnoporträtt under 1880-talets sedlighetsdebatt. Anledningen till att vi vill undersöka verk från just denna tid är att skönlitteraturens fokus då försköts från ideala förhållanden till den nya strömning där litteraturen skulle gestalta verkligheten som den faktiskt såg ut: realismen. Samtidigt började medicinen och vetenskapen intressera sig särskilt för sexualiteten – i synnerhet den kvinnliga – vilket innebar att den undersöktes på ett nytt sätt och med nya medel. Produktionen av texter, såväl medicinska som skönlitterära, om kvinnan och sedligheten var central och skapade nya föreställningar om vad en kvinna var och skulle vara.

När Virginia Woolf på 1920-talet beger sig till British Museum för att finna sanningen om *kvinnan och romanen* är hon nära att drunkna i titlar.

Har ni en aning om hur många böcker som skrivs om kvinnor under ett enda års tid? Har ni en aning om hur många som skrivs av män? Vet ni om att ni kanske är det mest omdiskuterade djuret i universum? [---] Könet och dess natur kunde ju mycket väl vara ett ämne som lockade läkare och biologer; men det överraskande och svårförklarliga var det faktum att könet – det vill säga kvinnan – också lockar angenäma essäförfattare, flyhänta romanförfattare, unga män som har tagit magisterexamen, män som inte har tagit någon examen, män som tillsynes inte har någon annan förutsättning än att inte vara kvinnor.¹

Göran Palms skriver i förordet till antologin *Mannens dikt om kärlek* att många manliga poeter verkar ha lättare att skriva kärleksdikter ur ett kvinnligt perspektiv än ur ett manligt. Han skriver:

Men nog är det lite anmärkningsvärt att manligare poeter kan ha lättare att uttrycka den älskades kärlek än sin egen. Här spökar bestämt den gamla patriarkaliska mansvanan att svara för sin hustru även när hon är både närvarande och tillfrågad, 'Hon mår utmärkt.' När kvinnliga poeter mera självklart utgår ifrån sin egen kärleksupplevelse får de ofta höra att deras dikter är instängt eller kvalmigt självcentrerade, men när deras manliga kollegor ikläder sig kvinnokropp och kvinnosjälv för att göra sammalunda har jag aldrig sett till sådana omdömen. I stället får de ofta höra (av män) att de är lysande kvinnopsykologer.²

Av dessa citat verkar man kunna dra slutsatsen att män älskar att skriva *om* kvinnor och män älskar att skriva *som* kvinnor.

Anna Williams konstaterar i *Stjärnor utan stjärnbilder* att under 1970-talet ägnade 99% av de manliga forskarstudenterna sig åt manliga författarskap. Motsvarande siffra för kvinnliga forskarstuderande var 74%. De kvinnliga författarskapen, fortsätter Williams, behandlas alltså främst av kvinnliga forskare men även dessa viger i huvudsak sina studier åt manliga författare.³ Williams menar att såväl författarens som kritikerns och forskarens kön är av avgörande betydelse för den bild av litteraturen som framställs i till exempel tidningar och litteraturhandböcker.

¹ Woolf, Virginia 1991. *Ett eget rum*, s. 35f.

² Palm, Göran 1980. *Mannens dikt om kärlek*, s. 11f.

³ Williams, Anna 1997. *Stjärnor utan stjärnbilder: kvinnor och kanon i litteraturhistoriska översiktsverk under 1900-talet*, s. 32f.

Även om mannens intresse för kvinnan verkar i det närmsta gränslöst, avtar eller slutar intresset här, när det kommer till kvinnan som författare. Då tystnar maskåren. Den verkar föredra att tala *om* kvinnan som fenomen och *som* kvinnan i fiktionen framför att tala om vad verkliga kvinnor gjort och varit.

Att de litterära kvinnorna funnits vet vi, men vilken betydelse de hade för sin samtid är svårare att reda ut, delvis på grund av den iakttagelse Williams gjort men också på grund av att det inte är läsarna som skriver litteraturhistorien. De intryck litteraturen gjort på folket syns inte alls i litteraturhistorien. Den berättelsen skapas av kritikerna och vetenskapen, de numerärt underlägsna men kulturellt överlägsna.

På 1990-talet utgavs en *Kvinnornas Litteraturhistoria* i fyra band för att belysa de litterärt verksamma kvinnor som den traditionella litteraturhistorien glömt bort. Den bar även med sig historien om brevskrivandet, dagboksskrivandet och 1700-talets salonger vilka dominerades av kvinnor. Vid Södertörns Högskola kan man sedan 1998 läsa litteraturvetenskap med genusperspektiv för att erinra om de litterärt verksamma kvinnorna. Avhandlingar samt biografiska och litterära forskningar om kvinnliga författare (av kvinnliga forskare) har under de senaste 20 åren blivit mer vanligt förekommande än någonsin. I dessa uppgörelser med den patriarkala ordningen reser många forskare frågan hur det kommer sig att kvinnor konsekvent "glöms bort" ur den berättelse som vi känner som litteraturhistorien.

Williams skriver att det under 1880-talet var vanligare än under någon annan epok att kvinnor publicerades och de deltog även i debatter rörande litteratur och könspolitik.⁴ Enligt beräkningar som gjordes av Ruth Nilsson och Karin Westman Berg i inledningen till *Kvinnliga författare 1893-1899* debuterade inte mindre än 137 författare under 1880-talet. Eva Heggstads bio-bibliografi *Fången och fri* omfattar 58 svenska kvinnliga författare från den tiden. I litteraturhandböcker namnges högst fyra, vanligen Victoria Benedictsson, Ann Charlotte Leffler, Alfhild Agrell och Mathilda Malling.⁵ Många kvinnor skrev, men lite finns alltså skrivet om dem, så lite att de tenderar att glömmas bort.

När vi inledde arbetet med vår uppsats verkade det som att de senaste 20 årens forskning om kvinnlig litteraturhistoria förpassats ner till bibliotekens magasin. Vi var rädda att de kvinnliga författarna återigen skulle falla i glömska och att litteraturhistorien skulle återgå till vad den var för 30 år sedan.

När denna uppsats färdigställts publiceras Lisbeth Larssons *Hennes döda kropp Victoria Benedictssons arkiv och författarskap* vilket visar att det finns fler än vi som fortfarande tycker att det finns anledning att studera hennes liv och verk. Vi ville lyfta upp den erkända Benedictsson och den mindre erkända Malling ur magasinen och undersöka de bilder av kvinnor de själva skapade, som författare, i 1880-talets Sverige för att se om dessa porträtt kan hjälpa oss att förstå mer om den stora jämställdhetsfrågan. Det känns angeläget att göra om och om igen.

---

⁴ Williams 1997, s. 12.

⁵ Ney, Birgitta 1993a. *Bortom berättelserna*, s. 13.

1.2 Bakgrund

För att vi ska kunna nå fram till vårt syfte kommer vi först teckna en bild av hur föreställningen om kvinnan såg ut under 1880-talet. Vi kommer att undersöka mötet mellan ett system av dispositioner och ett system av positioner för att utifrån den kontexten belysa de kvinnoporträtt författarna skapar. Vi tänker oss att det i skenet av denna bakgrundsteckning är lättare att förstå vårt syfte och våra frågeställningar.

1.2.1 Det kroppsliga perspektivet

Under 1880-talets begynnande modernitet präglades det västerländska samhället av de förändringar som industrialiseringen innebar: positivism, urbanisering, rationalisering men också av liberalismens anspråk på individualisering.

Utöver dessa yttre förändringar skedde också omvälvande förändringar i hur man betraktade människorna och deras kroppar. Idén om att världen var tvåkönad uppkom först under 1700-talet. Dessförinnan betraktades manskönet som det enda könet, menar den amerikanske historikern Thomas Laqueur.⁶ I det enkönade betraktelsesättet, som har sitt ursprung i antiken, sågs den kvinnliga kroppen som en ofullständig kopia av den manliga. Livmodern tänktes vara en ofullständig pung, slidmynningen en ofullständig penis, mensblod tänktes vara ofärdig sperma och så vidare. Uppkomsten av det tvåkönade synsättet sker under inflytande av upplysningstiden och den naturvetenskapliga revolutionen. I den tvåkönade modellen betraktas könsskillnaderna istället som absoluta.⁷ Enligt Laqueur bidrog såväl vetenskapliga som politiska faktorer till att teckna en distinkt skillnad mellan män och kvinnor. Det under franska revolutionen fastslagna honnörsordet ”broderskap” utgjorde en särhållning på andra grunder än tidigare. Skillnader som tidigare förlagts på genus förflyttades nu till könet – den biologiska kroppen – och den fick i sin tur fungera som förklaring till, framförallt kvinnans, förväntade genus.⁸ I dessa tankegångar odlas för första gången tanken om de dikotoma kategorierna man – kvinna, där själva dikotomin hänförs till biologi, till en statisk och oföränderlig ”natur”.

Jämlikhetstanken, förd av såväl kvinnor som män, hade visat sig vara ofruktbar under revolutionen, varför även kvinnosakskvinnor återopade särartstanken. När Olympe de Gouges⁹ 1791 skrev sin ”Deklaration om kvinnans rättigheter” appellerade hon till kvinnans ”överlägsenhet i skönhet och mod under moderskapets lidanden” för att berättiga henne samma medborgarstatus som män.¹⁰ Charles Darwins evolutionsteorier innebar ett vetenskapligt bevis för kvinnornas ställning under männen. Darwin betraktade dem som lägre stående, främst av den anledningen att hennes livsenergi gick

---

⁶ Laqueur, Thomas 1999. *Om könens uppkomst: hur kroppen blev kvinnlig och manlig.*

⁷ Värt att notera är att denna tvåkönsmodell uppstår samtidigt som Carl von Linné sexualiserar naturen och ger växters delar namn som motsvarar den mänskliga anatomin; ståndare, pistill och enligt Linnés terminologi befruktas växter för att de ska bära frukt – ett långt ifrån självklart ordval.

⁸ Laqueur 1999, s. 221-258.

⁹ Pseudonym för Marie Gouze.

¹⁰ Olympe de Gouges, Deklaration om kvinnans rättigheter, ingår i, Schimanski Folke red. 1972. *Kvinnan och revolutionen. Texter om 200 års kamp för kvinnlig frigörelse. En antologi*, s. 22.

åt till reproduktionen.¹¹ I evolutionen som idé uppstod nya möjligheter genom kvinnornas uttalade särart. De är inte, som i enkönsmodellens tid, misslyckade män med samma egenskaper fast något mindre utvecklade, utan kvinnor – en egen art. När kvinnokroppen förknippats med denna särskildhet utforskades den i enlighet med världens då okända territorier.¹² Den gamla myten om hysteri som orsakad av livmoderns tillstånd fick nytt liv. Gynekologin blir en särskild vetenskap på 1860-talet och den inbegriper kvinnans såväl kroppsliga som neurologiska och psykiska sjukdomar.¹³

En inflytelserik strömning stod den engelske läkaren George Drysdale för. Hans verk *Samhällslärans grunddrag* översattes till danska och svenska 1880. Enligt honom beror samtliga missförhållanden i samhället på undertryckt sexualitet och det är i synnerhet kvinnors sexualitet som intresserar och oroar honom. Han anammar den evolutionistiska tesen att organ som inte används förtvinar och skruppnar och förklarar därmed inte bara kvinnors svårighet att förhålla sig till sin sexualitet utan också orsaken till de många sjukdomar, exempelvis bleksot och hysteri, som drabbar kvinnor på grund av tillståndet deras könsorgan befinner sig i.¹⁴ Kvinnan bör, enligt Drysdale, bejaka sin sexualitet, men det kräver största försiktighet eftersom sjukdomar angränsar såväl avhållsamheten som sexuell aktivitet.

Idéhistorikern Karin Johannisson berättar i *Den mörka kontinenten* att över- och medelklassens kvinnor förväntades vårda sin yttre kropp enligt konvensans snäva riktlinjer men de skulle också stiga in i en förväntad svaghet. Kurortsvistelser och flera läkarbesök i veckan var tecken på sann kvinnlighet.¹⁵ En sund könsdrift var förutsättningen för kvinnlig hälsa men den sunda könsdriften innehöll inga självklara moment. Neurologiska störningar ansågs uppstå på grund av repression av könsdrift eller som kvinnans enda möjlighet att neka sin make sexuellt umgänge vilket i sig antyder att kvinnan är asexuell. Dessa diametralt motsatta förklaringsmodeller inbegriper paradoxen att kvinnan å ena sidan ansågs styras av sitt kön, medan hon å andra sidan inte normalt ansågs ha några sexuella känslor.¹⁶ Runt 1870 blev diagnosen hysteri allt vanligare och det var i stort ett uteslutande kvinnor från de högre klasserna som drabbades. Jean Martin Charcot startade en hysteriklinik i Paris kring 1880. Hans observationer visade att hysterin var en ”ärfilig degeneration av nervsystemet.”¹⁷ 1869 utvecklades den första massagestaven av den amerikanska läkaren George Taylor. Syftet var att framkalla ”hysterisk paroxysm” – orgasm som en kur mot hysteri.¹⁸

På det medicinska området gör man flera upptäckter under 1800-talet. Det första däggdjursägget skådas på 1830-talet och kvinnans menstruation börjar därmed betraktas som brunst.¹⁹ Denna upptäckt, menar Laqueur, fungerade som ett bevis för att Darwins

---

¹¹ Darwin, Charles 1871. *The descent of man and selection in relation to sex*, s. 326f.

¹² Denna upptäcktsresa finns redogjord i idéhistorikern Karin Johannissons *Den mörka kontinenten* (1994).

¹³ Johannisson, Karin 1994. *Den mörka kontinenten*, s. 49f.

¹⁴ Lundbo Levy, Jette 1980. *Den dubbla blicken*, s. 16ff; Johannisson 1994, s. 68.

¹⁵ Johannisson 1994, s. 50, 71.

¹⁶ Johannisson 1994, s. 49.

¹⁷ Johannisson 1994, s. 154ff.

¹⁸ Englund, Peter 2003. *Tystnadens historia*, s 122ff. Massagestaven drevs av en ångmaskin och var således otymplig. En enklare variant framtoogs ca 10 år senare och såldes via postorderannonser i kvinno- och hushållstidningar fram till ca. 1920 då den plötsligt försvann från den marknaden, troligen på grund av att den då började förekomma i pornografiska sammanhang.

¹⁹ Laqueur 1999, s. 240-246.

tes om att kvinnan inte var lika långt gången i evolutionen som mannen eftersom hon stod så nära djuren i sin reproducerande funktion.

Både Benedictsson och Malling befinner sig alltså i en omvärld där deras kön är lagt under lupp och granskas in i sin mest intima detalj – de, kvinnorna, har blivit en egen vetenskap.

1.2.2 Kartläggningen av det onämbara

Michel Foucault har i första delen av *Sexualitetens historia* påpekat att det som

kännetecknar de moderna samhällena är att könet och sexualiteten ständigt talas om samtidigt som de framställs som de stora hemligheterna.²⁰

1800-talet är en kartläggningens tid då alla perifera böjelser framhålls och namnges. I och med att de perifera sexualiteterna namnges flyttas också beteckningen från handling till personlighet. Man bedriver inte längre en sodomitisk handling utan *är* homosexuell, exhibitionist, presbyofil eller gynecomast.²¹ Rädslan för den sjuka sexualiteten manar vetenskapen att minutiöst strukturera det normala i relation till det perversa. Sexualiteten är allestädes närvarande, den kryper in i individen och tar över subjektet. Foucault skriver:

Den maktmekanism som ihärdigt jagar allt detta disparata gör visserligen anspråk på att vilja avskaffa det, men skänker det samtidigt en analytisk, synlig och permanent närvaro: den bultar in det i kropparna, smyger in det under beteendena, den gör det till en princip för klassificering och begripliggörande, den framställer det som oordningens mening och naturliga mening.²²

Att bli människa utan att begrunda sin sexualitet verkar enligt Foucault omöjligt.

Genom urbaniseringen uppstod den nya klassen, borgerskapet. För dem blev det av yttersta vikt att framhäva sina egna värden, sin egen identitet, genom att markera sin särprägel i relation till adeln å ena sidan och underklassen å den andra. Denna identitetssträvan fick formen av degenerationsskräck. Underklasskvinnan, framförallt den prostituerade, betraktades av borgerskapet som inkarnationen av degenerationshotet, men den hotbilden kröp uppåt i klasserna allteftersom talet om sexualiteten blev alltmer alarmerande.²³ För det nya borgerskapet blir sexualiteten individens kärna, menar Foucault. Könet betraktades som ”själens hemligaste och mest avgörande beståndsdel.”²⁴ Borgerskapets sexualitet måste förstås och särskiljas från proletariats sexualitet och det utgjorde förutsättningen för den egna klassens hygien, nu och i framtiden. Genom sexualiteten upprättades således en klasskillnad – den degenererade arbetarklassen kontra borgarklassen med förmågan att tukta kroppen och kontrollera sin sexualitet.²⁵ Men hotet om degenerering kom inte bara från de nedre

---

²⁰ Foucault, Michel 2002. *Sexualitetens historia. Band 1*, s. 54f.

²¹ Att vara presbyofil innebär att dras till äldre människor. Att vara gynecomast innebär att ha en dragning till män med bröst.

²² Foucault 2002, s. 65.

²³ Johannisson 1994, s. 82ff.

²⁴ Foucault 2002, s. 129

²⁵ Foucault 2002, s. 129ff; Johannisson 1994, s. 49f.

samhällsskikten. Det var den sysslolösa överklasskvinnan som först blev sexualiserad och patologiserad. Johannisson menar att övergången från agrarsamhälle till industrisamhälle innebar en förändring av samhällsordningen och därmed förändrades också könsrollerna i grunden. I denna nya sociala struktur särskiljs produktionssfären från reproduktionssfären på ett betydelsefullt sätt. Den tidigare rådande enheten mellan en familjs inre och yttre liv delas distinkt i ett privat och ett offentligt rum. Kvinnan, som i det förindustriella samhället varit en lika betydande arbetskraft som mannen, placeras därmed i den marginaliserade hemmasfären. Hon fråntas då även sina tidigare centrala sysslor i produktionen eftersom de nu kunde ersättas av industriellt framtagna produkter och sysslorna istället utföras av tjänstefolk.²⁶ Kvinnans kompetenser reduceras till reproduktion och omsorg så sysslösheten var utbredd.

1.2.3 Sedligheten och litteraturen

Sedlighetsdebatten utgör en unik epok ur ett litteraturhistoriskt perspektiv. Debatten sammanföll såväl tidsmässigt som tematiskt med litteraturens moderna genombrott. Nu lämnade man de sköna idealens konst för att istället försöka avbilda verkligheten och teckna trovärdiga porträtt av människor och deras agerande. Den litterära parnassen stormades samtidigt av skrivande kvinnor. En stor del av debatten kom därför att föras med skönlitterära verk som grund. Både kvinnor och män förde en dialog om sedlighet och såväl kvinnors som mäns sexualitet och drifter genom noveller, dramer och romaner. Den norske litteraturvetaren och mansforskaren Jørgen Lorentzen betraktar modernitet och kön som obönhörligt sammansvetsade.²⁷ I det explicita samtalet som fördes under sent 1800-tal talades det om kvinnans ställning nu och i framtiden. Implicit fördes ett parallellt samtal om mannens ställning. De biologiska könsens tidigare så självklara roller ifrågasattes i sina grundvalar. Lorentzen menar att debatten ytterst rör övergången från en patriarkal auktoritetsstruktur till modernare individ- och subjektbaserade familjerelationer.²⁸ Henrik Ibsens Nora lämnar sin make och sina barn för att förverkliga sig själv. I Bjørnstjerne Bjørnsons drama *En handske* lämnar Svava Alf vid altaret då det uppdagas att han har ett utomäktenskapligt barn. Hon accepterar inte att han haft erotiska utlevelser och ifrågasätter därmed den ”disciplinerade dubbelmoral” som accepterade männens kluvna sexualitet där en del fanns inom äktenskapet och en utom.²⁹ Den dominerande gruppens tradition och historia navelskådas och ifrågasätts på ett aldrig tidigare skådat sätt.

Tidens manliga dominans har ytterligare en aspekt som finns skildrad av, framförallt, den norska författarinnan Amalie Skram. Hon gestaltar i *Constance Ring* (1885) hur en hysteridiagnosticerad kvinna behandlas vid en institution. Värt att minnas är att 1800-talets kvinnor inte var myndiga och kunde alltså inte fatta beslut, ens vad gällde den egna medicinska terapin. Deras öde låg helt och fullt i händerna på makar, fäder eller annan förmyndare och dessa i sin tur tvingades förlita sig på expertisen, alltså läkarkåren, och dess omdömen om kvinnans hälsa.

---

²⁶ Johannisson 1994, s. 14ff.

²⁷ Lorentzen, Jørgen 1998. *Mannlighetens muligheter*, s. 17f.

²⁸ Lorentzen 1998, s. 19f.

²⁹ Johannisson 1994, s. 59.

1.2.4 Tidskriften *Framåt*

Den radikala tidskriften *Framåt* första nummer utkom 1:a januari 1886. Utgivare var Göteborgs Kvinnoförening. Redaktören, Alma Åkermark, lät tidskriften fungera som öppet forum för den samtida sedlighetsdebatten. Här publicerades dels noveller, främst skrivna av kvinnor, dels artiklar och insändare. Till exempel Ellen Key, Ola Hansson och Georg Brandes var återkommande skribenter.

Här samsades alltså skribenter såväl från den intellektuella sfären men även från andra där värderingar skapades utifrån andra parametrar. Efter publiceringen av Mathilda Mallings *Pyrrhussegrar* fick tidskriften den definitiva domen av osedlighet. Göteborgs kvinnoförening tog därmed avstånd från sin tidskrift. Göteborgs företagare genomförde därefter en annonsblockad vilken knäckte *Framåt*s ekonomi. 1889 gick tidskriften i graven.³⁰ Så känsligt var ämnet.

En nära vän till Ellen Key, Urban von Feilitzen, skrev en artikelserie om äktenskapet under pseudonymen Robinson. Robinson utnämner de nordiska länderna till de första som förstått den stora evolutionära framtidsfrågan, nämligen familjefrågan. I själva verken var tanken utbredd i Europa. I Frankrike etablerades begreppet *familism* av Frederic le Play 1870. Denne krävde ett erkännande av familjens betydelse för samhällsordningen. Le Play propagerade för storfamiljen i Frankrike och i England fanns Herbert Spencer som såg den ”patriarkaliska viktorska familjen som det högsta stadiet i samhällsevolutionen”.³¹ En viktig komponent i Darwins teori utgick från Thomas Malthus antagande att befolkningen överstiger livsmedelstillgången. Detta konkurrensförhållande utgjorde själva drivkraften till arternas utveckling. Moderniseringen av samhället innebar alltså en oro för att det naturliga urvalet kunde sättas ur spel, vilket innebar en risk för degenerering, inte bara av samhället utan av hela den mänskliga rasen.

Till skillnad från fransmännen och engelsmännen menar Lundbo Levy att Robinson inte betonade den patriarkala ordningen utan istället la det största ansvaret för samhällets framsteg på kvinnans axlar. Han menade en grundläggande lag för att nå framsteg är att ge avkall på något för att senare uppnå ett större. Detta är för Robinson ett argument för celibatet och han menar vidare att kvinnorna som är fostrade i sympati och otillfredsställelse kan, istället för att leva ut sin sexualitet försaka den simpla njutningen i framtidens tjänst, genom samhälleligt arbete. Robinson menar att mannen redan har tillgång till såväl själslig som kroppslig lust och därför är pessimistisk i sin framtidssyn emedan han inte har något vidare att vinna där. Resultatet av denna logik är att det är genom kvinnan och bara genom kvinnan som sexualiteten kan bli en del av det civiliserade och inte vara en fristående, destruktiv drift.³²

Och kvinnan är ännu ej hunnen till full medvetenhet af att vara den, som i detta hänseende skall rädda mänskligheten. Hon skall rädda sitt slägte, icke genom att bli hyperqvinlig, icke heller genom att bli man, men genom att helt bli qvinlig: genom att för sin make utplåna hvare söndrande föreställning om förhållandet mellan kropps- och själsliv.³³

³⁰ Heggstad, Eva 1991. *Fången och fri : 1880-talets svenska kvinnliga författare om hemmet, yrkeslivet och konstnärskapet*, s. 29.

³¹ Caine, Barbara & Sluga, Glenda 2003. *Europas historia 1780-1920. Ett genusperspektiv*, s. 145.

³² Lundbo Levy 1980, s. 38-48.

³³ Robinson ”Äktenskapsfrågan III. Några diskussionsbidrag”, ur tidskriften *Framåt* 1887:11.

Förutsättningen för att kvinnan ska kunna ledsaga mannen, och därigenom hela samhället, in i denna nya etik är ”personlig ömsesidig kärlek”.³⁴ Det är framförallt kvinnans kärlek till mannen som betonas. Hon ska bli fast i sin övertygelse genom att älska, hon ska fortfara att göra uppoffringar fastän det, som Lundbo Levy säger, är ”männerna som i det fördolda kommer att rita kartan över den väg som ska tillryggaläggas.”³⁵

Som en tydlig kontrast till framhållandet av kvinnan som den rena kärleksbäraren och framtidens moder, finner vi en anonym debattör i *Framåt*. Att kvinnan framstår som en ”varelse ej besläktad med jordelivets lägre böjelser” betraktar skribenten som en seglivad fördom. Uppgivenheten är tydlig i konstaterandet:

Mäns ’naturlag’ som i sin ursprunglighet är ett uttryck för den i naturen inneboende alstringskraften, ett evigt upprepande af skapelsemorgonens « varde». [...] Så långt har man kommit i anständighet, att vidrörandet af det i sig själf naturliga förhållandet att det äfven hos kvinnan finns erotiska element, betraktas som en dödssynd.³⁶

Den anonyma skribenten förespråkar vidare uppfostrares plikt att informera unga om drifterna och menar att den uppfostrare som ”blundar för *tillvaron* av dem, begår en synd”.

Laura Kieler är en av *Framåts* skribenter som också söker stöd i *Bibeln* när hon erkänner kvinnans könsdrift. Hon citerar: ”din åtrå skall vara till din man.” Men hon menar också att det är ”abnorma” kvinnor som tas in på mentalsjukhus på grund av otillfredsställd könsdrift. Dock åberopar hon nedärvda, moraliska skillnader – vilka hon anser att även männen ska underordnas – som botemedel för tidens epidemi.³⁷ Hon appellerar således till kvinnans moraliska överlägsenhet, förmågan att tygla sin sexualitet.

Vanligare än att framlyfta den kvinnliga driften är dock att man argumenterar mot den manliga lössläppheten då den accentuerar det djuriska i människan; den kroppsliga njutningen sätts före den själsliga.³⁸

Vi ser hur dikotomierna natur – kultur ställs här bredvid dikotomierna man – kvinna. Eftersom kvinnan, på grund av sin tillskrivna roll betraktas som tillhörande naturen, och med evolutionsteorins glasögon framför sig även närbesläktad djuren, måste hon dubbelt uppvisa moral och civilisation för att accepteras som människa. Mannen kan däremot ge sig hän åt det djuriska eftersom han står stadigt mitt i kulturen; han *är* kulturen, civilisationen.

---

³⁴ Robinson ”Äktenskapsfrågan I. Några diskussionsbidrag”, ur tidskriften *Framåt* 1887:9.

³⁵ Lundbo Levy 1980, s. 41.

³⁶ ”Några anmärkningar med anledning av Pyrrhussegrar”, ur tidskriften *Framåt* 1886:22.

³⁷ Kieler ”Det sidste paa Dagsordenen”, ur tidskriften *Framåt* 1887:13/14.

³⁸ Se till exempel ”Föredrag af Anna Myhrman-Lindgren” i *Framåt* 1887:19.

2 Syfte, problemformulering och frågeställningar

De samhälleliga förändringarna under slutet av 1800-talet sammanföll med litteraturens moderna genombrott. Den moderna litteraturen innebar en övergång från skildringar av det ideala till skildringar av det reella. Under 1880-talet rasade sedlighetsdebatten som i stor utsträckning kretsade kring den kvinnliga sexualiteten och dess betydelse för samhällets utveckling. Med anledning av att kvinnans inre liv nagelfors blev kvinnors identitet mer angelägen att utforska, kontrollera och skildra. Vi anser därför att det är av särskilt intresse att undersöka just denna epoks kvinnoporträtt eftersom det är den första generationen kvinnliga författare som kan skildra en reell kvinnlighet.

De samhälleliga strukturer och processer som uppstår ideologer om vad en kvinna ska och bör vara väljer vi genomgående i uppsatsen att kalla *könspolitik* och de analyserade litterära kvinnornas försök att finna sin egen identitet i relation till denna könspolitik kallar vi *identitetspolitik*.

Syftet med vår uppsats är att undersöka hur Victoria Benedictsson och Mathilda Malling gestaltar kvinnors identitetspolitik med fokus på fyra av deras 1880-talsverk.

Våra frågeställningar är:

- Hur framställs de fiktiva kvinnorna i relation till de frågor som berörs under sedlighetsdebatten?
- Hur gestaltas de fiktiva kvinnornas identitetspolitik? Vilka föreställningar om kvinnan brottas de med när de gör sina liv? Vad för strategier väljer de i relation till dessa föreställningar och förväntningar?
- Vilka likheter och skillnader i fråga om de fiktiva kvinnornas identitetspolitik står att finna mellan Mathilda Mallings verk *Berta Funcke* och *Pyrrhussegrar* och Victoria Benedictssons *Fru Marianne* och *Ur mörkret*?

2.1 Avgränsning och material

Vi har valt att fokusera tiden för sedlighetsdebatten emedan det var en kort period då diskussionen om kvinnan och hennes egenskaper sågs ur ett nytt ljus. För analys har vi valt verk skrivna av kvinnor emedan vi anser dem kunna säga något mer om kvinnans självuppfattning än verk skrivna av män. Eftersom sedlighetsdebatten var ett specifikt nordiskt fenomen har vi valt två av tiden mest uppmärksammade svenska författarinnor, nämligen Victoria Benedictsson och Mathilda Malling, och ur deras produktion har vi valt verk som publicerats och uppmärksammats under sedlighetsdebatten. Av Victoria Benedictsson är det romanen *Fru Marianne* och novellen *Ur mörkret* som har studerats. Av Mathilda Malling är det romanen *Berta Funcke* och novellen *Pyrrhussegrar*.

2.2 Ämnets relevans för biblioteks- och informationsvetenskap

Eftersom biblioteket är en kulturbärare kan det ses som en plats dit man kan gå för att lära känna sin historia, såväl den litterära som politiska. Skönlitteratur är att betrakta som en viktig beståndsdel i processen att förstå en dåtid. Däri finns förstahandsupplevelser av händelser och epoker som historiker har en helt annan erfarenhet av medan de konstruerar sin bild av kvarlämningar. Dåtiden var en gång lika levande och gäckande som den nutid vi står i nu.

Historien, som den vanligen nedtecknas, är ur segrarens perspektiv. Vid beståndsutveckling är detta en viktig aspekt att ha i åtanke. Vems berättelse går att utläsa bland hyllmetrarna? Mathilda Malling finns knappt längre, annat än som ett feministiskt exempel på att kvinnor har vågat skriva klandervärda texter på 1880-talet, men hennes primärtexter är i princip omöjliga att få tag på. När vi samlade material till vår uppsats stötte vi på den dimension av litteraturhistoriens arv som översiktsverken inte berättar för oss. Mathilda Mallings *Alice Brandt* fanns vid sökning i Libris i tre bibliotek i landet, nämligen Kungliga Biblioteket samt i Uppsala och Stockholms universitets biblioteks magasin. Stockholms universitets exemplar visade sig vara borta. I hela Sverige finns således två exemplar av *Alice Brandt* att tillgå för allmänheten. Det fanns stunder då vi betvivlade att Malling ens funnits. Verk av Victoria Benedictsson är betydligt lättare att komma över.

Ytterst är detta en fråga om makt. För att citera Michel Foucault finns makten överallt, det vill säga även inom biblioteks- och informationsvetenskap.

Liksom Joacim Hansson tillskriver vi oss – och vill understryka – föreställningen om att ämnet biblioteks- och informationsvetenskap ska betraktas som tvärvetenskapligt.³⁹ Vi ser ingen anledning att försöka särhålla innehåll från medel. En gren av biblioteks- och informationsvetenskap utgörs av litteratursociologi vars forskning litteratursociologen Johan Svedjedal menar rör hela den litterära processen samt relationen mellan litteratur och samhälle. Människan kan bara förstås som en samhällsvarelse, menar han, och att närma sig litteraturen ur det perspektivet är stommen i litteratursociologiska studier. Han delar in disciplinen i tre perspektiv:⁴⁰

- **Samhället i litteraturen**

Detta perspektivs fokus ligger på hur skönlitteraturen skildrar samhället. För oss gör sig denna aspekt aktuellt då vi vill undersöka hur de kvinnliga författarna gestaltar kvinnor och kvinnornas situation i 1880-talets svenska samhälle. Ett vidare perspektiv av samhället i litteraturen rör hur litteraturen i sig kan skapa samhälleliga identiteter; plattformar för individer att konstruera sin identitet kring. För oss kan dessa plattformar ses som författarnas konstruktion av möjliga existenser för dåtidens kvinnor. Den gemensamma nämnaren är intresset för vilken bild av samhället som förmedlas via skönlitteratur. Svedjedal menar att tanken att litteraturen avbildar och fångar en historisk verklighet är vanlig inom litteratursociologin och många litteratursociologiska undersökningar utgår ofta från någon form av speglingsteori.

---

³⁹ Hansson, Joacim 1999. *Klassifikation, bibliotek och samhälle. En kritisk hermeneutisk studie av "Klassifikationssystem för svenska bibliotek."*, s. 24.

⁴⁰ Svedjedal, Johan 1996. Det litteratursociologiska perspektivet: Om en forskningstradition och dess grundantaganden. *Tidskrift för litteraturvetenskap*, nr 3/4, s. 3-15.

- **Litteraturen i samhället**

Ett andra perspektiv av litteratursociologi utgörs av litteraturen i samhället. Här betonas skönlitteraturens funktion som opinionsbildare. Även denna aspekt är för oss aktuell eftersom vårt material i allra högsta grad har skapats för att vara delar av en större helhet. Vi vill inte reducera de skönlitterära verken till att bara uppfattas som debattinlägg utan snarare poängtera att litteraturen vid den här tiden tematiskt rörde modernitet och kön.

Frågan om bibliotekens bestånd kan även rymmas härunder. Vilka verk blir del av den historia vi lutar oss på när vi uttalar oss om vårt "nu"? En premiss för att kunna avgöra ett verks relevans är att det finns att tillgå. Frågan om att medvetandegöra de maktstrukturer som avgör vilka verk som finns i bibliotekens bestånd aktualiseras.

- **Litteratursamhället**

Litteratursamhället inriktar sig primärt på att studera de villkor som styr produktion, distribution och konsumtion av litteratur; men även studier om läsande hör hit och därmed också bibliotekens roll och relation till olika grupper i samhället. I vår studie berörs litteratursamhället implicit genom Pierre Bourdieus fältbegrepp emedan det bär fram de värdegrunder som utgör förutsättningen för såväl produktion som distribution och konsumtion. Häri ligger det outtalade, makten som verkar utan att synas, förklaringen till att fler män än kvinnor publiceras, att en kvinnas verk läses på ett annat sätt, med annan förväntning än ett verk av en man men också det faktum att de kvinnliga författarna tenderar att glömmas bort och falla ur litteraturhistorien men också att kvinnliga författare ofta undervärderas enkom av det själ att de är kvinnor.⁴¹

---

⁴¹ Moi, Toril 1994. Att erövra Bourdieu. Ingår i *Kvinnovetenskaplig tidskrift*, 1994:1, s. 18.

3 Litteraturgenomgång och tidigare forskning

I detta kapitel går vi igenom den litteratur och tidigare forskning som har relevans för vår uppsats. Kapitlet är indelat i litteratursociologisk forskning, litteraturvetenskaplig forskning och avslutas med idéhistorisk forskning.

3.1 Litteratursociologisk forskning

Anna Williams undersökning *Stjärnor utan stjärnbilder* utgår primärt från litteraturhistoriska översiktsverk och har alltså sitt fokus i vår nutid. Hennes resultat kan ses som en föranledning till den undersökning vi ämnar göra. Anna Williams ger oss facit; bilden av vems historia det var som segrade. På 1880-talet visste man ännu inte det. Det kan inte understrykas nog många gånger. Man visste inte vilka av författarna som skulle gå till historien, vilka som skulle vinna. 1880-talet var kvinnornas tid. Nu betraktas det som Strindbergs. Har litteraturhistorien ett kön?⁴² Den frågan ställde Ebba Witt-Brattström i *Ur könets mörker* (1993). Williams besvarar frågan med ett tveklöst ja.⁴³ Eftersom ett verk bedöms utifrån dess estetiska kvaliteter försvinner värdet av de sociala och historiska aspekterna. De upphöjda värdena hos konstnärliga verk är utarbetade i samklang med väl förankrade tolkningsmetoder, vilka, även om Williams inte uttalar det explicit, står i ett symbiotiskt tillstånd till de förhärskande klassernas värdesystem. De kvinnliga berättelserna försvinner ur historien eftersom de inte ingår i detta värdesystem, de uttrycker andra perspektiv och andra värden.

Litteratursociologen Eva Heggstad's avhandling *Fången och fri* (1991) undersöker 1880-talets kvinnliga författare med syftet att utröna hur kvinnans situation presenteras i författarnas verk.⁴⁴ Hon utgår från frågeställningen om kvinnans funktion i hemmet, hennes roll i yrkeslivet samt hennes möjligheter till konstnärlig verksamhet. Slutsatsen Heggstad drar är att dessa tre roller alla betraktas med dubbel blick av 1880-talets kvinnliga författare. Att finna kärlek och få ett hem framställs som eftersträvansvärt men även med en kritisk blick. Att bli yrkesarbetande framställs som en väg till självförverkligande och personlig utveckling men är också den sista utvägen och alltså ingenting eftertraktat per se, utan bara i en konsekvensanalys. Att ägna sig åt konstnärlig verksamhet menar Heggstad framställs som ett mål i sig, men utövändet sker med en överhängande risk att betraktas som okvinnlig eller till och med moraliskt fallen.⁴⁵ Dessa dubbla blickar har vi tagit med oss in i analysarbetet i vår uppsats. Heggstad's forskning påvisar den omöjlighet som verkar omgärda kvinnans väg till lycka och framgång vilken varit väl synlig även i vårt material.

---

⁴² Witt-Brattström, Ebba 1993. *Ur könets mörker: Litteraturanalyser*, s. 224.

⁴³ Williams 1997, s. 183.

⁴⁴ Heggstad, Eva 1991. *Fången och fri : 1880-talets svenska kvinnliga författare om hemmet, yrkeslivet och konstnärskapet*,

⁴⁵ Heggstad 1991, s. 11, 192ff.

3.2 Litteraturvetenskaplig forskning

Den danska litteratur- och medieforskaren Jette Lundbo Levy gjorde en tidig undersökning av Victoria Benedictssons författarskap i *Den dubbla blicken* (1980).⁴⁶ Titeln anspelar på Benedictssons dubbla perspektiv vid gestaltandet av kvinnor. Å ena sidan gestaltas de ur ett utifrånperspektiv, en manlig, nedvärderande, och å andra sidan inifrån, den kvinnliga självuppfattningen. Den manliga blicken betraktar kvinnan som bristfällig för att de är kvinnor och inte män. Inifrånperspektivet är självdestruktivt och skapar skuld, skam och självanklagelser. En av Lundbo Levys huvudpoänger i analysen av Benedictssons författarskap är det frekventa användandet av manliga huvudpersoner vilket Lundbo Levy misstänker är tänkt att skänka verken större legitimitet. När Benedictsson skildrar konflikten mellan stad/land, överklass/underklass, ser Lundbo Levy det även som skildringen av relationen mellan man och kvinna, en gestaltning av Benedictssons upplevelse av att tillhöra en undre klass. Genom greppet att skänka huvudrollerna i sina berättelser till män gör hon romanens innehåll allmängiltigt och universellt; det manliga är det mänskliga. De kvinnligt specifika konflikterna har alltså översatts till manligt allmängiltiga – helt enkelt för att kunna nå den manlige läsaren och bli tagen på allvar som författare. Lundbo Levys analys avslöjar strategin Benedictsson, att en kvinnlig författare alltid var tvungen att förhålla sig till sin kvinnlighet, sitt kön, på ett sätt som en man aldrig behövt göra. Studien har därför fungerat som väckarklocka för insikten om den medvetna och kämpande kvinnliga författaren men också som inspiration till våra frågeställningar.

I sin avhandling om Mathilda Mallings – *Bortom berättelserna* (1993) – fastslår Birgitta Ney sin inställning till forskning om författares liv och verk som fiktioner.⁴⁷ Hon förvånas över att så många bemödar sig med att skriva om och förtydliga en och samma berättelse om den svenska litteraturen under 1880-talet. Hon lyfter fram Mallings som agent, medveten och modern och vill kunna inspirera till fler studier som reviderar den manliga myten i vår litteraturhistoria.⁴⁸ Neys berättelse om Mallings har verkat som en ständig påminnelse om godtyckligheten i de historiska ”fakta” som sekundärlitteratur förmedlar, och då framförallt, hur den manliga fiktionen tenderar att marginalisera de kvinnliga liveven och förminska handlingar och verk.

3.3 Idéhistorisk forskning

Karin Johannisson har gjort den intressanta studien *Den mörka kontinenten* (1994) där hon kartlägger det förra sekelskiftets kvinnosjuklighet genom en djuplodande kontextuell undersökning på fem nivåer.

Den första nivån är den samhällsrelaterade. Hon ser där hur sociala förändringar skapar nya sociala roller. Industrialiseringen sammantaget med urbaniseringen innebar en passivisering och begränsning av den borgerliga kvinnan och hon ser sjukligheten som ett uttryck för kvinnornas sorg över förlorade möjligheter.

Den andra nivån är den kulturella. Enligt denna är sjukligheten en reaktion på den kulturella konstruktionen av en bestämd kvinnlig idealtyp. Den kulturella synen på

---

⁴⁶ Lundbo Levy, Jette 1980.

⁴⁷ Ney 1993a, s. 7f.

⁴⁸ Ney 1993a, s. 236f.

kvinnan som bräcklig påverkade hennes självbild så att sjukligheten var ett legitimt och kanske till och med förväntat kvinnligt beteende. 1800-talskvinnor växte upp med svaga jagkänslor och den roll som den unga flickan hade lärt sig liknade inte alls den som förväntades av modern. Möjligheterna att uttrycka känslor var snäva och det var bara den sjukdomsförklarade som tilläts agera utanför den trånga mallen.

Den tredje nivån är den medicinska. Den kvinnliga kroppens periodicitet signalerade att den var ett labilt biologiskt system som krävde övervakning och kontroll.

En fjärde nivå är biologisk. På 1800-talet erfor kvinnor ofta täta graviditeter, många barnsängar, sviter efter förlossningar och så vidare. Kropparna slets, vilket gjorde dem extra utsatta för infektioner och sjukdomar, och det är rimligt att anta att risken för oro och depressioner var överhängande.

Den femte och sista nivån är den existentiella. Sjukdomar kunde leda till depressioner eller fungera som en kanalisering av depressionen.⁴⁹ De flesta av kvinnoporträtten i vårt material gestaltar just borgerlighetens kvinnor som förlorat sina praktiska uppgifter och tilläts samt uppmuntras att lyssna på sin kropps signaler och leva för sina känslor.

---

⁴⁹ Johannisson 1994, s. 268ff.

4 Teoretisk utgångspunkt

För att kunna närma oss vårt ämne vill vi först presentera våra tankar om *genus* och vi vill även presentera sociologen Pierre Bourdieus fältbegrepp då dessa är fundamentala för vår undersökning. Bourdieus teoretiska apparat är tätt sammanvävd med såväl metod som empiriskt material vilket innebär att hans begrepp, exempelvis fält och habitus, kommer att återkomma i uppsatsens delar som en teoretisk klangbotten.

En epistemologisk utgångspunkt för Pierre Bourdieu är att han vill förena ett strukturalistiskt perspektiv med ett konstruktivistiskt. Det innebär att möjligheten för både föreställningen om objektiva sociala strukturer och tanken att människor deltar i konstruktionen av en sådan social verklighet existerar.⁵⁰

En aspekt av Bourdieus fältteori har poängterats av Toril Moi då hon i artikeln ”Att erövra Bourdieu” (1994) lyfter fram hans medvetenhet om kvinnors underlägsenhet i relation till mannen: striden mellan könen pågår ständigt och striden liknar den som finns inom varje fält men har inget eget.

Vi anser därför att förståelsen för den kvinnliga författarens verk inte enbart kan sökas inom det litterära fältet utan även tarvar en undersökning inom det sociala fältet.

4.1 Att göra genus – en självdeklaration

För vår undersökning finns en bultande grundförståelse som sipprar genom hur vi betraktar texter och vår beskrivning av det sedda, vår syn på världen och hur vi tolkar den – vår epistemologi. Den synen tar sitt avstamp i begreppet *genus*. I Fanny Ambjörnssons doktorsavhandling i socialantropologi, *I en klass för sig* (2003), finns en redogörelse vilken vi anser sammanfatta även vår ståndpunkt.⁵¹ Till att börja med: *genus* används för att beteckna de kulturella skillnaderna mellan könen. Detta för att kunna hålla isär biologi från kultur, kön från *genus* (biologiskt kön från kulturellt kön), och begreppsliggöra att relationen mellan könen främst ska betraktas som socialt och kulturellt skapad. Att *genus*begreppet började användas inom forskarvärlden berodde på att tidigare använda begrepp som kön och könsroller blivit alltför belastade. *Genus* blev då ett sätt att systematiskt kunna tala om manligt och kvinnligt utan att komma in på det biologiska könet.

Genom att använda *genus*begreppet reses tanken att relationer mellan könen utgör en primär, social ordning. Det åskådliggör ett meningssystem, nära sammanlänkat till makt, bestående av två motsatta och uteslutande kategorier i vilka alla människor, undantagslöst, placeras: dikotomin man – kvinna.

Inom *genus*forskningen finns en förståelse av *genus* som en kulturellt skapad maktordning relaterad till föreställningen om manligt och kvinnligt vilket vi behandlar mer ingående nedan, under 4.2.

---

⁵⁰ Johansson, Thomas & Miegel, Fredrik 1996. *Kultursociolog*, s. 203.

⁵¹ Ambjörnsson, Fanny 2003. *I en klass för sig. Genus, klass och sexualitet bland gymnasietjejer*, s. 11ff.

Liksom Ambjörnsson utgår vi från ett poststrukturalistiskt perspektiv, vilket är långt ifrån det essentialistiska synsättet där kön betraktas som något du *är*. Det poststrukturalistiska synsättet understryker genus som process. Filosofen Judith Butler menar att genus inte är en *orsak* till, utan snarare en *effekt* av olika sorters handlingar.⁵² Konstruerandet av benämningen *kvinna* är ständigt pågående och kan varken sägas börja eller sluta, menar hon. Ambjörnsson skriver att genus inte är bestående utan ständigt måste återskapas för att vara övertygande, alltså att genus inte existerar bortom de handlingar vi varje dag utför.⁵³ Vi gör vårt kön varje dag, när vi agerar såsom det förväntas av oss. Denna godtycklighet innebär också ett visst spelrum, en viss rörlighet i genus. För femtio år sedan var det inte kutym att raka benen och armhålorna och inte heller att bära jeans. Uppfattningen av vad en "kvinnor" respektive "män" egentligen är eller ska vara är lika föränderligt som inredningstrender. Trots dessa ytliga förändringar av vad kön och genus är verkar maktrelationen mellan kvinnor och män bestå. Mannen förblir den överordnade och kvinnan den underordnade.

4.1.1 Att göra ett jag

I *Jaget och maskerna* (1959) beskriver Ervin Goffman, professor i antropologi och sociologi, livet som en teater.⁵⁴ Han tänker sig då att individer planerar sina handlingar, "föreställningar" inför en publik. Jaget är för honom inte en fast entitet utan snarare en social process. Han skriver:

Det är en truism att säga att olika sociala grupper ger uttryck för sådana attribut som ålder, kön och klasstatus på olika sätt och att dessa attribut har uppstått ur ett komplext kulturellt mönster av acceptabla beteendesätt. För att *vara* en viss individ räcker det alltså inte enbart med att man besitter de erforderliga attributen utan man måste också upprätthålla de normer för uppförande och uppträdande som en sociala grupp förbinder med dem.⁵⁵

Även om han använder sig av terminologin privat - offentlig (kuliss och scen), menar socialpsykologen Efrat Tseëlon att man inte bör uppfatta denna distinktion mellan detta begreppspar som något strukturellt.⁵⁶ Publiksegregering är ett begrepp Goffman använder sig av för att markera att man inte spelar upp samma akt inför alla sociala grupper. Man har en publik framför scenen och en bakom scenen. Även i det privata iaktas man och förväntas agera på ett visst sätt. Det privata och offentliga, kulissen och scenen, är för Goffman dynamiska begrepp som uttrycker en distinktion mellan erfarenheten av att vara synlig eller osynlig snarare än att vara knuten till en viss plats.⁵⁷

Identitetspolitiken, möjligheten att göra sitt jag, att hävda sin identitet når inte sitt mål bara genom att bli till inför sig själv verkar Goffman mena: Det krävs en åskådare som bekräftar den identitet man försöker skapa sig.

---

⁵² Butler, Judith 2007. *Genustrubbel: feminism och identitetens subversion*, s. 87.

⁵³ Ambjörnsson 2003, s. 11ff.

⁵⁴ Goffman, Erving 2000. *Jaget och maskerna. En studie i vardagslivets dramatik*.

⁵⁵ Goffman 2000, s. 71.

⁵⁶ Tseëlon, Efrat 1998. *Kvinnan och maskerna*, s. 57.

⁵⁷ Tseëlon 1998, s. 57.

4.2 Makt och genus

Inom samhällsvetenskapen är makt ett omstritt begrepp. Det existerar diametralt motsatta uppfattningar om vilket innehåll makt ska ges.⁵⁸ Det vanliga är att försöka frysa fast maktbegreppet i en definition. Detta leder dock till att ju skarpare en av maktens aspekter blir inom just sin respektive teori och definition desto blindare tycks den samtidigt bli för de andra aspekterna och formerna av makt. Det verkar rimligare att försöka tala om former av makt istället, för att på så vis finna verktyg för att analysera just de olika formerna av makt.⁵⁹

En teoretiker som brutit med den traditionella synen på makt, den att makt är makt i sig, att makt finns i substantiell mening, är Michel Foucault. Foucault talar istället om att makt inte kan existera i någon essentiell mening. Makt *är* inte, makt *utövas*. Sålunda utövas makt mellan parter, den anger en relation mellan krafter.⁶⁰

Som vi tidigare nämnt ska genus enligt Ambjörnsson förstås som en kulturellt skapad maktordning.⁶¹ Genom att vi använder oss av begreppet genus parallellt med begreppet kön understryker vi att det finns en avgörande skillnad mellan det biologiska könet och det kulturellt konstruerade genuset. Eftersom vi gör denna distinktion erkänner vi att det finns en könsmaktsordning. Om vi betraktar forskning om kvinnokroppen och könet i den västerländska historien märks hur man föreställt sig att könet föregått genus, det vill säga att kvinnans biologi avgjort hennes beteende. Sålunda: Genus måste betraktas som politiskt eftersom det oupphörligen legitimerar kvinnors underordning och mäns överordning. Maria Wendt Höjer och Cecilia Åse menar i *Politikens paradoxer* att oavsett om det är den enkönade modellen eller den tvåkönade modellen som dominerar utgår de båda från mannen. Kvinnan betraktas som ofullgängen man med intern penis i den första alternativt som mannens motsats med vagina istället för en penis i den andra. Den manliga kroppen är den självklara utgångspunkten. Mannens förstaplacering står orubbad i båda modellerna, han är den givne huvudrollsinnehavaren. Sålunda kunde den grekiske filosofen Aristoteles utifrån enkönsmodellen hävda att kvinnans främsta dygd är att böja sig under sin makes vilja. Utifrån tvåkönsmodellen kan istället nutida samhällsdebattörer av idag påstå att kvinnans biologi automatiskt gör dem bättre på emotionell intelligens och fostra barn än att fatta rationella beslut och lösa matematiska problem.⁶²

Kvinnokroppen beskrivs ständigt som den avvikande och specifika i motsats till det generella. På grund av att mannen, både teoretiskt och empiriskt, lagt beslag på rätten att kallas "människa" är det kvinnan som måste specificeras. Oberoende vilken beskrivning kvinnokroppen getts genom historien har den ständigt använts för att legitimera kvinnors underordning.⁶³

Denna tanke, att kropp/biologi hänger samman med makt, betraktas alltså inte självklart som en kulturell konstruktion utan uppfattas ännu av vissa som en biologisk självklarhet. Vi har redan betonat att vi motsätter oss en sådan ståndpunkt, men det är

---

⁵⁸ Korpi, Walter 1985. Handling, resurser och makt – om kausala och finala förklaringsmodeller i maktanalys. *Sociologisk forskning* nr 1, s. 59.

⁵⁹ Beronius, Mats 1986. *Den disciplinära maktens organisering: om makt och arbetsorganisation*, s. 47f.

⁶⁰ Beronius 1986, s. 22f.

⁶¹ Ambjörnsson 2003, s. 12.

⁶² Wendt Höjer, Maria & Åse, Cecilia 1996. *Politikens paradoxer: en introduktion till feministisk politisk teori*, s. 16f.

⁶³ Wendt Höjer & Åse 1996, s. 17.

konstant viktigt att hålla vid liv: kvinnors underordning är icke en följd av deras livmodersinnehav liksom mäns överordning ej har ett uns att göra med deras spermieproduktion. Att använda sig av begreppet genus innebär att inta denna ställning. Fördelningen av makt är ojämlik i vårt nuvarande samhälle likväl som under det sena 1800-talet. Villkoren för denna ojämlikhet kan däremot både skilja sig åt och likna varandra. Kön måste betraktas som politiskt. Det nyss nämnda visar vad som vid en viss historisk tidpunkt framställts som "biologi" eller "natur" behöver sättas in i ett maktperspektiv. Det gäller likväl 1800-talets "vetenskapliga bevis" för att äggstockarna skrumpnar om kvinnor ägnar sig åt högre studier som nutida så kallade analyser om hur amning påverkar kvinnors intellektuella förmåga.⁶⁴

Könsmaktsordningen, detta *meningsystem* som Ambjörnsson kallar det, är bestämmandet för förhållandena mellan kvinnor och män som sociala grupper. Kön är inte en aspekt på tillvaron ej heller ett perspektiv på politik som det är möjligt att välja eller välja bort efter behag. Det är att grundlöst förenkla världen när kön och genus förs ut ur analyser av makt. När så görs eller när skenbart könsneutrala begrepp används osynliggörs effektivt den ständigt närvarande, ständigt pågående maktrelationen mellan könen, hur makten utövas mellan könen. Betydelsen av att vara kvinna är inte privat. Det är inte en betydelse som kvinnor kan välja eller välja bort. Könet finns alltid. Genus är i grunden en social och politisk kategori. Deras betydelse skapas och upprätthålls i ett föränderligt socialt och politiskt sammanhang. Samtidigt är könstillhörigheten grundläggande för vår identitet. Hur kvinnor och män görs hänger ihop med betydelsen av att *vara* sitt kön, samt hur maktordningen mellan könen upprätthålls.⁶⁵ Vilken är den första fråga som ställs när ett barn just fötts? Eller med Judith Butlers formulering: "The moment in which an infant becomes humanized is when the question 'is it a boy or a girl' is answered".⁶⁶ Utan kön är man inte människa.

4.3 Den manliga dominansen

Pierre Bourdieu skriver i *Den manliga dominansen* (1999) att det är ett forskningsmässigt felsteg att ständigt hamna i frågeställningen om huruvida ordningen mellan könen är konstant eller föränderlig.⁶⁷ Genom detta, vad Bourdieu kallar "naiva och naivt normativt antingen-eller" leds forskare till att förkasta tron på att strukturen är relativt konstant eftersom man kan peka på förändringar som skett för kvinnor över tid – om än dessa förändringar bara ligger på ytan. Kvinnor är numer myndiga, de har rösträtt, de kan yrkesarbeta och så vidare men genom att förneka den könsförtryckande strukturens konstans, omöjliggör man indirekt varje egentlig förändring. Vad som vore en, rent politiskt, mer relevant frågeställning menar Bourdieu är den om vilka "historiska mekanismer som bär ansvaret för den relativa *avhistoriseringen* och *vidmakthållandet* av den könsliga uppdelningens strukturer och de indelningsprinciper som svarar mot dem."⁶⁸ Han menar att det i historien som verkar konstant är ordningar, strukturer som upprättats och vidmakthålls av institutioner som familjen, kyrkan, staten, skolan och så vidare. Istället för att fokusera det som ytligt verkar permanent och stabilt, institutioner såväl som könsmaktsordningar, och därigenom hejda historien, måste vi

⁶⁴ Wendt Höjer & Åse 1996, s. 17.

⁶⁵ Wendt Höjer & Åse 1996, s. 11ff, 24.

⁶⁶ Butler, Judith 1990. *Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity*, s. 111.

⁶⁷ Bourdieu, Pierre 1999. *Den manliga dominansen*, s. 7.

⁶⁸ Bourdieu 1999, s. 7f.

blottlägga skillnader över tid men också lära oss att se till de historiska handlingarna och se kvinnans roll som historisk agent snarare än en essens. Med en sådan agenda skulle man, enligt Bourdieu, kunna sätta fart på historien igen. Socialpsykologen Efrat Tseëlon's studie *Kvinnan och maskerna* har det uttalade syftet att ”förklara och studera konstruktionen av den moderna kvinnan som en punkt på ett historiskt kontinuum.”⁶⁹ Kvinnan blir inte en ny kvinna i varje tid, hur mycket den samhälleliga kontexten än förändras: hon uppstår ur samma arsenal av förväntningar och begränsningar i varje ny tid. Fokuseras skillnaden mellan kvinnliga förutsättningar ser man framgångar i jämlikhet över tid, men studerar man likheter genomskådar man framgångarna som skenbara.

Ett exempel på denna skenbara framgång för genusmedvetandet utgör Karin Gelins magisteruppsats *Kvinnor i litteraturhistorien* (2005) där hon valt ut gymnasieskolor och undersökt de litteraturhistoriska handböcker som används vid undervisningen på respektive skola. Därefter har hon ingående analyserat hur stor andel kvinnor som finns representerade samt hur mycket sidutrymme dessa tilldelats i jämförelse med sina manliga kollegor. Resultatet är nedslående. Av 717 författare är 118 kvinnor, av 1126 sidor berör 75 kvinnor.⁷⁰ Genom en diskursanalys undersöker hon även de värderingar som verkar omgärda kvinnor och kvinnligt skrivande. Hon ser tydliga tecken på att kvinnan undanskuffas och marginaliseras i de litterära översiktsverken, såväl i fråga om den terminologi som används i beskrivningen av dem som i fråga om det omfång de tilldelas.⁷¹ Efter genusmedvetandets genombrott på 1980-talet luras man att tro att den kvinnliga författaren fått upprättelse gentemot den manliga, men så verkar inte vara fallet. Strukturen, den manliga dominansen, består.

4.3.1 Fältet

Pierre Bourdieus teoribildning tillhör den mest centrala för dagens litteratursociologi menar Lars Furuland.⁷² I inledningen till Bourdieus massiva verk *Konstens regler* (2000) skriver Donald Broady att man, för att kunna göra en sociologisk undersökning, måste undersöka mötet mellan ett system av dispositioner och ett system av positioner. Med dispositioner menar Bourdieu de böjelser och vanor en människa bär med sig, vad som är ”ristat i kroppen”. En persons positioner avgörs av dennas tillgångar – vad Bourdieu kallar kapital – såväl ekonomiskt som kulturellt och socialt.

Broady beskriver Bourdieus fält som världar för sig.⁷³ I dessa världar är deltagarna mer beroende av varandra än av omvärlden. Varje agent på fältet kan antas eftersträva mesta möjliga makt, allra helst att härska. Den förhärskande, dominerande är den som har makten över *legitimiteten* inom fältet. Bourdieu definierar legitimitet som en praxis, en institution eller handling som är förhärskande, som tyst accepteras som legitim utan att för den skull vara den uttalat erkända. Ur feministiskt perspektiv kan man till exempel se att dagens litterära fält har en uttalad värdering där kvinnliga och manliga författare

---

⁶⁹ Tseëlon 1998, s. 14.

⁷⁰ Gelin, Karin 2005, s. 47, 51.

⁷¹ Gelin 2005, s. 66.

⁷² Furuland, Lars & Svedjedal, Johan 1997. *Litteratursociologi: texter om litteratur och samhälle*, s. 18.

⁷³ Broady, Donald 1998. Inledning. En verktygslåda för studier av fält. Ingår i Broady, Donald red. *Kulturens fält : en antologi*, s. 11.

bemöts och bedöms lika men vid närmare granskning är det långt ifrån självklart att denna värdering verkligen är genomförd i praktiken.

Varje samhällelig aktör har olika mått av vad Bourdieu kallar kapital vilket har varierande giltighet inom olika fält. Bourdieu menar att konstsociologin måste studera helheten av relationer mellan konstnären och de andra konstnärerna.⁷⁴ Han menar vidare att man inte kan tala om den ”rena estetiken” utan påstår istället att varje verk omges av en intrikat produktion av verkets sociala värde som är beroende av den dominerande gruppens traditioner och historia. Bourdieu menar att en bestämd uppsättning dispositioner är knutna till ett bestämt socialt ursprung och pekar på en ständig växelverkan mellan habitus och position där dessa två förstärker och skapar varandra.⁷⁵ Han skriver

Det man kallar ’skapande’ är mötet mellan ett socialt konstruerat habitus och en viss position, som redan är inrättad eller möjlig i den kulturella produktionens arbetsfördelning (och dessutom, i andra hand, i dominansens arbetsfördelning).⁷⁶

Broady gör en något tydligare indelning då han talar om det *sociala fältet* kontra *rummet av möjligheter* med utgångspunkt i de två litterära poler som utvecklades i 1800-talets Frankrike, nämligen den intellektuella och den kommersiella.⁷⁷ Vid den intellektuella polen hyllas konsten för konstens skull där konstnärerna i första hand strävar efter att vinna respekt och anseende hos sina kolleger. Vid den kommersiella polen strävar konstnären snarare efter publika framgångar och ekonomisk vinning. Alla autonoma kulturella fält har dessa två poler, men positionerna är inte fasta utan varje författares, verks eller genres position kan variera över tiden, vilket innebär att en låg genre kan höghållas långt senare. Även om olika fält kan beskrivas som världar för sig ingår varje individ i flera fält samtidigt.

Denna förståelse för kulturproduktion och fält tydliggör godtyckligheten i värderingar som skapas och befast rörande verk, genrer och författare.

4.3.2 Habitus

Pierre Bourdieu använder begreppet habitus för att kunna beskriva handlings- och aktörsnivåer utan att hemfalla åt ren subjektivism. Thomas Johansson och Fredrik Miegel menar i *Kultursociologi* (2002) att betydelsen av begreppet är komplex men grunden är dock att sociala strukturer finns inskrivna och förkroppsligade i varje enskild människa. Exempelvis är ett samhälles klass- och könsstrukturer internaliserat i individen och utgör den kognitiva strukturen för hur hon uppfattar, förstår och värderar den värld hon lever i.

Ett annat sätt att beskriva habitus är som en uppsättning dispositioner vilka leder till särskilda praktiker och uppfattningar. Sådana dispositioner, vilka redan inristats i den språklösa barnakroppen, är bestående genom hela livet.

---

⁷⁴ Bourdieu Pierre 1997. Men vem har skapat skaparna. Ingår i Lars Furuland & Johan Svedjedal, red. *Litteratursociologi: texter om litteratur och samhälle*, s. 135.

⁷⁵ Ibid., 1997, s. 136.

⁷⁶ Ibid., 1997, s. 136.

⁷⁷ Broady 1998, s. 15ff.

Dispositionerna som utgör en individs habitus är dels *strukturerade* strukturer, dels *strukturerande* strukturer. De strukturerade strukturerna utgörs av de objektiva sociala förhållanden som internaliseras av människan under dess uppväxt. Strukturerande strukturer innebär att dispositionerna präglar individens agerande i specifika situationer. De internaliserade strukturerna som habitus inbegriper vägleder individens tänkande och handlande och manifesterar sig även i allt vad hon företar sig. Från hennes språk, kroppshållning, musiksmak, läsvanor, matvanor, klädstil till hennes fritidsintressen och så vidare.

Habitus är enligt Bourdieu omedveten för individen och kan aldrig styras av den egna viljan. Varje individ har sin egen habitus, men människor från samma sociala skikt tenderar att ha likartad habitus. Konkret betyder det att människor från samma klass ofta delar och har en likartad smak inom en mängd skilda områden. När man knyter samman habitusbegreppet med genusbegreppet är det lätt att tänka sig att de korsbefruktar och förutsätter varandra. Kvinnor i olika sociala grupperingar har ett habitus som skiljer sig från männens i samma sociala skikt och skillnaden dem emellan är minst lika stor som den mellan olika grupperingar kvinnor i olika sociala skikt. Är det ens möjligt att tänka sig att man kan reda ut att den skillnad i habitus som återfinns mellan en grupp kvinnliga advokater och en grupp manliga vårdbiträden i huvudsak kommer sig av deras kön eller deras klasstillhörighet?⁷⁸

4.3.3 Den kvinnliga underströmmen

”Feministisk teori är kritisk teori: feministisk kritik måste därför vara politisk” skriver litteraturvetaren Toril Moi i artikeln ”Att erövra Bourdieu.”⁷⁹ Anna Williams påpekar det faktum att kvinnor forskar om kvinnor och män medan män bara forskar om män vilket i sig skapar en värdering där kvinnan bara framstår som intressant för kvinnan och alltså berövas sitt allmänintresse. Moi uttrycker samma tanke genom att påtala att det finns en föreställning om att feminister alltid framstår som offer för manlig teori.⁸⁰ Moi menar att Bourdieus teorier är särskilt användbara inom feministisk kritik eftersom han erbjuder en mikroteori för social makt. Bourdieu visar hur man kan analysera kort sagt allt genom att han utplånar skillnaden mellan högt och lågt, meningsfullt och meningslöst.⁸¹ Detta förhållningssätt erbjuder möjligheten att bortse från den etablerade symboliska ordningen och betrakta trivialt struntprat som lika betydelsefullt som allt som tidigare varit upphöjt. Moi skriver:

Efter att ha läst Bourdieu känner jag mig säker på att det är möjligt att binda samman de banala detaljerna i vardagslivet till en mera generell social analys av makten. Detta borde i sig självt göra Bourdieus synsätt tilltalande för feminister som vill göra en social analys som bryter upp eller övervinner den traditionella uppdelningen i individ/samhälle eller privat/offentlig.⁸²

Hon uttalar även en slags feministisk agenda då hon skriver att det är

---

⁷⁸ Johansson & Miegel 1996, s. 204f.

⁷⁹ Moi 1994, s. 3.

⁸⁰ Moi 1994, s. 3.

⁸¹ Moi 1994, s. 4.

⁸² Moi 1994, s. 5.

just därför att jag tror att vi som feminister kämpar för att *omskapa* de kulturella traditioner som gjort oss till de motstridiga produkter vi är.

Moi menar vidare att Bourdieu är särskilt användbar emedan han tillhandahåller redskap till en analys som kan belysa de sociala faktorerna. Moi refererar till kultursociologen Janet Wolff som skriver:

Det är bara med en systematisk analys av samhällets könsdelning, kulturproduktionens sociala bindningar och relationer mellan text, kön och social struktur som den feministiska litteraturkritiken kan bli värdig sin uppgift.⁸³

Moi menar att litteratur måste studeras såväl på textnivå som på institutionernas och de sociala processernas nivå. Om detta inte görs missar den feministiska kritiken sina politiska och litterära mål.

4.3.4. Den Andre representerad

Simone de Beauvoir beskrev i *Det andra könet* (1949) hur kvinnan framställs som den Andre i relation till mannen. ”Hon betraktas inte som en självständig varelse utan är bara vad mannen bestämmer att hon skall vara.” och vidare: ”Han är Subjektet, det Absoluta – hon är det Andra.”⁸⁴ I de Beauvoirs framställning är den Andre den suspekta och fientliga. Subjektet, menar hon, försätter sig i opposition till den Andre och vill framhålla sin egen existens som den väsentliga medan den Andre reduceras till ett oväsentligt objekt. Men, skriver de Beauvoir, det andra medvetandet har samma anspråk och upplever sig själv som det väsentliga. Vilken grupp som utgör den dominerande kan ofta förklaras genom ett numerärt överläge. Hur kamperna om subjektsstatus manifesteras kan man till exempel se vid en studie av det amerikanska slaveriets inträde och upphörande samt kolonialismens utveckling. Men vad gäller maktrelationen mellan man och kvinna tvingas man söka förklaringen någon annanstans än i ett numerärt överläge. de Beauvoir gör en jämförelse mellan kvinnan och proletariatet och ser att dessa grupper har det gemensamt att deras underläge inte beror på att de är färre till sitt antal, ej heller att de utgör någon avskild helhet. Att proletariatet består av en viss uppsättning individer beror inte på en specifik händelse utan på en historisk utveckling. Vad som skiljer kvinnorna och proletärererna åt är att kvinnor alltid funnits, till skillnad från proletärererna. Kvinnornas underläge kommer sig inte heller av någon specifik händelse utan kan bara fastslås som ett historiskt faktum: kvinnorna har alltid varit den Andre i relation till mannen. de Beauvoir menar även att kvinnan tenderar att uppfatta sig själv som den icke-väsentliga. Proletärererna och de färgade säger ”vi”, men det gör kvinnor bara vid specifika kongresser som är abstrakta manifestationer påpekar hon.⁸⁵

Männen säger ”kvinnorna”, och kvinnorna tar upp ordet för att beteckna sig själva, men de definierar sig inte formellt som subjekt. Proletärererna gjorde revolution i Ryssland, de svarta

---

⁸³ Moi 1994, s. 4.

⁸⁴ de Beauvoir 1995, s. 12f.

⁸⁵ de Beauvoir 1995, s. 14f.

på Haiti, vietnameserna slåss i Vietnam. Men kvinnornas verksamhet har aldrig varit annat än en symbolisk agitation, De har inte vunnit annat än vad männen haft godheten att gå med på, de har inte tagit, de ha mottagit. Det beror på att de inte har konkreta möjligheter att samla sig till en enhetlig grupp som skulle kunna göra sig gällande genom opposition. De har inget förflutet, ingen egen historia, ingen egen religion och de har inte som proletärer arbetets och intressenas gemenskap. [...] en kvinna ur medelklassen är solidarisk med medelklassen och inte med de kvinnliga proletärer. En vit kvinna är solidarisk med de vita männen och inte med de svarta kvinnorna.⁸⁶

Litteraturkritikern och den postkoloniala teoretikern Gayatri Chakravorty Spivak skriver i sin uppmärksammade essä "Kan den subaltern tala?" (1988) om de västerländska intellektuellas roll i samtida maktrelationer.⁸⁷ Spivak menar att en förståelse kräver en undersökning av skärningspunkten mellan representationsteori och den globala kapitalismens politiska ekonomi.⁸⁸ Även om vår uppsats inte rör postkoloniala studier och kvinnor per se inte kan betraktas som subaltern, befinner sig kvinnan, i egenskap av den Andre, i skuggan av mänsklighetens berättelse, det vill säga mannens, liksom den subaltern befinner sig i skuggan av kolonialmakternas berättelse. Någon annan än de själva sätter upp riktlinjer för deras intressen och behov. Vi låter vi oss därför inspireras av hennes resonemang distinktion mellan representation och framställning där representation, som politisk term, meningen att tala för någon, betecknas med *Vertretung*, medan ett konstnärligt eller vetenskapligt återgivande beskrivs under termen *Darstellung*. Spivaks utgår ifrån Michel Foucaults och Gilles Deleuze som, genom glappet i terminologin öppnar för föreställningen om att det är möjligt att tala för – representera – de förtryckta.⁸⁹ Spivak påtalar angelägenheten i att skapa rum för subaltern att tala i, och för intelligentian att skapa verktyg att förstå dem med.⁹⁰

Vi menar att 1880-talets sedlighetsdebatt ger uttryck för svårigheten i upprätta en distinkt linje mellan de bägge representationsbegreppen. Den medicinska vetenskapen användes för förstå kvinnans inneboende behov, den fick bli hennes talesman. Kvinnan själv tilläts inte eller *kunde* inte själv formulera dem.

---

⁸⁶ de Beauvoir 1995, s. 15.

⁸⁷ *Subaltern* är personer som tillhör regioner eller grupper vilka befinner sig utanför maktens hegemoni. Termen används oftast om individer i koloniserade områden.

⁸⁸ Spivak, Gayatri Chakravorty 2002. Kan den subaltern tala? Ingår i Skriftserien *Kairos*, nr. 7, s. 76.

⁸⁹ Spivak 2002, s. 76-94.

⁹⁰ Spivak 2002, s.119ff.

5 Metod

I detta kapitel beskriver vi den metod vi har valt att använda oss av. Eftersom vi utgår ifrån skönlitterära verk kommer vi att använda oss av en textanalys med hermeneutisk ansats. Den inriktning av textanalys som vi nyttjar är en form av idéanalys där vi utgår ifrån idealtyper. Dessa idealtyper har vi byggt upp utifrån Efrat Tseëlons föreställning att kvinnligheten inryms i fem paradoxer.

5.1 Den hermeneutiska pendlingen mellan text och värld

Eftersom vår studie är inspirerad av Bourdieus fältteori har den präglat även vårt metodologiska arbete. Bourdieu själv, bland andra, anser att fältteori är tillräcklig i sig själv, men eftersom vårt arbete är så begränsat har vi ändå valt att strukturera vår metod ytterligare med hjälp av redan etablerade arbetsförfaranden och utgå ifrån en idéanalys.

Metoden vi använder oss av är textanalys med en hermeneutisk ansats. Hermeneutik är läran om tolkning. Ett hermeneutiskt förhållningssätt innebär i praktiken att man kan få grepp om det omätbara, som existentiella dimensioner, och syftar till förståelse och bygger på tolkning som främsta kunskapsform.⁹¹ För att vi ska kunna förhålla oss till författarnas uttryck, så som det ter sig i deras textproduktion, krävs en pendling mellan meningen i verket och meningen i världen. Vår verklighet beskrivs ständigt med hjälp av språk och det är i samband med språket som det hermeneutiska kunskapsintresset har sin viktigaste uppgift. Hermeneutiken söker efter möjliga innebörder hos sina studieobjekt som studeras genom texter och språk.⁹²

Göran Bergström och Kristina Boréus poängterar en viktig grundförståelse rörande textanalys; det handlar om ett bestämt sätt att betrakta text. Texter relaterar alltid till människor och grupper av människor. Det är människor som skapar texter. Människor är dess mottagare. En text speglar både medvetna men även de omedvetna föreställningar som skribenten i just sin texts tillkomstmiljö bär. Text speglar, reproducerar och ifrågasätter därtill makt, men kan aldrig vara makt i sig – det vill säga utan någon som tar emot det skrivna. Text kan användas för att komma åt relationer mellan individ och grupper som befinner sig utanför texten.⁹³ Det är bland annat det nyss nämnda som gör text intressant ur ett samhällsvetenskapligt perspektiv menar vi.

Textanalys innebär en närläsning av texten för att på så vis nå exempelvis idéer och tankar, makt eller andra samhällsfenomen som gestaltas i textmassan. För att urskilja dylikt går det att välja att fokusera på text, kontext, avsändare, mottagare eller uttolkare.⁹⁴ I vår uppsats kommer vi att koncentrera oss på text och kontext.

---

⁹¹ Ödman, Per-Johan 2003. Hermeneutik och forskningspraktik. Ingår i Gustavsson, Bengt red. *Kunskapande metoder inom samhällsvetenskapen*, s. 71

⁹² Ödman 2003, s. 72

⁹³ Bergström, Göran & Boréus, Kristina 2000 *Textens mening och makt. Metodbok i samhällsvetenskaplig text- och diskursanalys*, s. 15.

⁹⁴ Bergström & Boréus 2000, s. 16-28.

5.2 Idéanalytiska analysredskap

Textanalysmetoden kommer att bli en form av idéanalys. Idéanalys är enligt statsvetaren Ludvig Beckman ett samlingsnamn där flera olika kombinationer av syften, frågeställningar och analystekniker är möjliga. Framför allt är idéanalys det vetenskapliga studiet av politiska budskap.⁹⁵ Joacim Hansson, forskare och universitetslektor i biblioteks- och informationsvetenskap, poängterar att det egna valet av ett ideologikritiskt perspektiv som metod med en hermeneutisk ansats är av största vikt för en studie inom biblioteks- och informationsvetenskapen eftersom den hjälper till att legitimera användandet av ett humanvetenskapligt teoriinnehåll till en primärt samhällsvetenskaplig frågeställning.⁹⁶

Bergström och Boréus menar att idéanalys koncentrerar textundersökningen till den innebörd en text uppvisar. Vanligtvis används *idealtyper* eller *dimensioner* som verktyg i en sådan undersökning.⁹⁷ Beckman skriver att valet av metod ”innebär att forskaren deklarerar att hon eller han har en specifik uppfattning om vad vetenskapen – eller i det här fallet: idéanalysen – bör ha som sin huvudsakliga uppgift och mission”.⁹⁸ Vi betraktar idéanalysen som en möjlighet att analysera de uppfattningar om kvinnlig identitetspolitik som gestaltas hos Victoria Benedictsson och Mathilda Malling. Rörande de idéer som tar sig uttryck i text så menar Bergström & Boréus att en idé kan betraktas som en tankekonstruktion vars utmärkande drag är kontinuitet. En sådan tankekonstruktion kan ”vara såväl en föreställning om verkligheten, som en värdering av företeelser eller en föreställning om hur man bör handla.”⁹⁹ Ett exempel på idéer om sociala fenomen är föreställningen om att samhället präglas av konsensus. Vid vår analys kan vi således använda idealtyper för att tydliggöra vilka föreställningar och förväntningar det fanns av hur en kvinna skulle ”göra” sig till kvinna under 1880-talet och hur, när och varför idealet skär sig med den porträtterade individens vilja.

Det är även här fältbegreppet blir användbart. De konvenser en borgerlig kvinna förväntades följa ingår i det intrikata mönster som Bourdieus fältbegrepp fångar. Habitusbegreppet inbegriper det beteende som kvinnorna ger uttryck för – till synesoreflekterat. De har det i sig genom sin sociala och kulturella tillhörighet. Den dominerande klassen bör här direkt översättas till borgerskapets *män* eftersom det var de som bedrev forskning samt hade tolkningsföreträde samt myndighet för kvinnorna. Idealtyperna tänker vi oss kan fungera som pipetter som tar prover ur det fält kvinnorna lever och blir till i.

5.2.1 Idealtyper

Enligt Beckman finns det olika sätt att konstruera en analysapparat utifrån en idéanalys. Han presenterar arbete med idealtyper samt dimensioner. Idealtyper menar Beckman är att föredra då forskaren vill sammanfoga en argumentations beståndsdelar till en mer sammanhängande ståndpunkt medan dimensioner används för att urskilja olika delar i en ideologi. Han menar att idealtyper kan ses som ”en tankekonstruktion som försöker

---

⁹⁵ Beckman, Ludvig 2005. *Grundbok i idéanalys: det kritiska studiet av politiska texter och idéer*, s. 11.

⁹⁶ Hansson 1999, s. 70f.

⁹⁷ Bergström & Boréus 2000, s. 20, 175.

⁹⁸ Beckman 2005, s. 11.

⁹⁹ Bergström & Boréus 2000, s. 149.

fånga in de väsentliga egenskaperna hos en ståndpunkt eller kanske rentav hos en hel ideologi”¹⁰⁰

I den forskning som bedrivits angående 1880-talets kvinnliga författare har resultaten genomgående uppmärksammat en dubbelhet, paradoxer, i de kvinnliga gestaltningarna; Jette Lundbo Levys *Den dubbla blicken*, Eva Heggstads *Fånge och fri*, Karin Johannissons undersökning om kvinnan som inte betraktades som riktigt frisk om hon inte var lite sjuk, är alla exempel på ett ideologiskt stoff som omgärdat talet om kvinnan genom historien. Hela föreställningen om femininitet, kvinnligt kön och genus verkar uppbyggt kring fem paradoxer menar den brittiske psykologiforskaren Efrat Tseëlon i *Kvinnan och maskerna* (1998). Tseëlons studie hade syftet att ”beskriva ursprunget till och uttryckssätten för hur kvinnan presenterar sig själv i den västerländska kulturen.¹⁰¹ Hon menar att dessa paradoxer är eviga föreställningar om hur kvinnan ska och bör vara, som en kvinnlighetens ideologi.

Vi kommer att arbeta utifrån föreställningen om att kvinnligheten är uppbyggd kring paradoxer. För att få en vidare förståelse för de egenskaper denna föreställning bär med sig kommer vi att utgå från de fem paradoxer som enligt Tseëlons omger föreställningen av kvinnan genom historien. Tseëlons paradoxer är:

- Anständighetsparadoxen: Kvinnan är konstruerad för förförelse och ska i all evighet straffas för detta.
- Falskhetsparadoxen: Kvinnan är konstruerad som något artificiellt och marginaliseras för att hon saknar essens och autenticitet.
- Synlighetsparadoxen: Kvinnan konstrueras som ett "spektakel" men samtidigt är hon kulturellt osynlig.
- Skönhetsparadoxen: Kvinnan förkroppsligar fulhet samtidigt som hon betecknar skönhet.
- Kvinnan symboliserar död och förgänglighet samtidigt som hon utgör ett försvar mot detta.

Som grund för vår undersökning ligger alltså frågan om hur de gestaltande kvinnorna gör sig till kvinnor med hänsyn till dessa fem paradoxer. Bourdieus teorier kommer sedan till användning för att vi ska kunna, utifrån det sociala fältet, utforska vilka strategier de gestaltade kvinnorna har för att nå balans i den värld där deras kön ständigt iakttas och granskas och fylls med förväntningar.

---

¹⁰⁰ Beckman 2005, s. 28.

¹⁰¹ Tseëlon 1998, s. 7.

6 Presentation av författarna och deras förutsättningar

Nedan följer en kort presentation av författarna Victoria Benedictsson och Mathilda Malling samt en efterföljande beskrivning av vilka förutsättningar de verkade under och vad det innebar att vara en skrivande kvinnlig författare i slutet av 1800-talet.

6.1 Victoria Benedictsson

Victoria Benedictsson (1851-1888) växte upp som en bonddotter i Skåne gifte sig sedan med postmästaren och fick en dotter. I unga år önskade hon bli konstnär men fadern förbjöd henne att flytta till Stockholm för att utbilda sig. Debuten kom 1884 med folklivsnovellerna *Från Skåne*. Benedictsson dog för egen hand 1888. Hon var alltså inte etablerad författare i mer än fyra år. På den tiden producerade hon två novellsamlingar, nämnda *Från Skåne* (1884) och *Folkliv och småberättelser* (1887), samt två romaner, *Pengar* (1885) och *Fru Marianne* (1887), under pseudonymen Ernst Ahlgren.

Postumt gav vännen Axel Lundegård ut flera av hennes noveller däribland *Ur mörkret*.¹⁰²

6.2 Mathilda Malling

Mathilda Malling (1864-1942) växte upp i norra Skåne som godsägardotter till en burgen familj. Hon tog studentexamen och fortsatte på Lunds universitet men ganska snart flyttade hon till Schweiz för att bedriva universitetsstudier där. Det var i Schweiz hon skrev sina första noveller samt sin första roman *Berta Funcke* (1885). Hon fortsatte sedan att skriva noveller i olika tidskrifter och 1888 kom den andra romanen *Alice Brandt* ut. Konsekvent använde hon pseudonymen Stella Kleve, och detta namn kom starkt att förknippas med osedlighet i den dåvarande samhällsdebatten. Anledningen var att författaren främst utforskade unga kvinnors oförlösta sinnlighet. Särskilt väckte novellen *Pyrrhussegrar* (1886) och artiklar i tidskriften *Framåt* sådant rabalder att *Framåt* fick upphöra.

Efter några års tystnad, efter att ha gift sig och bosatt sig i Köpenhamn, började hon istället skriva historiska romaner och herrgårdsberättelser vilka blev väldigt populära. Dessa utgavs under eget namn.¹⁰³

---

¹⁰² Møller Jensen, Elisabeth 2000. *Nordisk kvinnolitteraturhistoria 5 Liv och verk*, s. 35f.

¹⁰³ Møller Jensen 2000, s. 158.

6.3 Den skrivande kvinnan

Bourdieu menar att växelverkan mellan habitus och position är sammankopplad med den dominerande gruppens traditioner. För kvinnorna under denna tid var situationen något mer intrikat eftersom deras klasstillhörighet inte var det enda som avgjorde deras position. Malling och den manliga författaren Ola Hansson var att betrakta som vänner men i Ola Hanssons ögon hade Malling en alldeles särskild position enkom genom sitt kön. ”Vi äro ju i det närmaste alldeles lika lagda till vårt naturel men en man ser nu på lifvet och speciellt på de saker, som jag skildrat i novellerna, på helt olika sätt.”¹⁰⁴ Mediaforskaren Birgitta Ney konstaterar att Mallings könstillhörighet i Hanssons ögon är att betrakta som ett ”handikapp”.¹⁰⁵ De är varandras litterära samtalspartners, men Hansson är tveksam till hurvida det är lämpligt för Malling att läsa vissa stycken ur ett av de mest omdiskuterade verken eftersom han vet att hon skulle bli ”pinsamt berörd” av dem. Han råder henne dock att läsa i ”egenskap av författarinna – och kanske också som människa.”¹⁰⁶ Detta råd rör främst Mallings behov av att lära känna männen, i syfte att kunna göra trovärdiga gestaltningar av dem. Han skriver: ”Männen – ja, se det är nu en gång för alla kvinnliga författares achilleshäl”.¹⁰⁷ Som Ney påpekar sägs ingenting om männens förmåga att gestalta kvinnor, vilken alltid tagits för given.¹⁰⁸

Birgitta Ney påtalar i förordet till novellsamlingen *Synd* att uppståndelsen kring de kvinnliga författarnas verk pekar på en paradox. Hon menar att de mest omtalade och manliga författarna från epoken prisas just för den kritik de riktade mot samtiden och deras belägenhet att mana till debatt genom litteraturen. När kvinnorna tecknade sina villkor riktades hård kritik mot dem.¹⁰⁹ Kritikerna, som i allmänhet var män, menade att konstens uppgift var att behaga och på denna punkt påstods kvinnorna misslyckas. Benedictsson debuterade vid mogen ålder 1884 och Malling, som var femton år yngre, debuterade ungefär samtidigt.¹¹⁰ För såväl Benedictsson som Malling var det viktigt att skilja på yrkesroll respektive privatroll.

För att få en vidare förståelse för kvinnors handlingar är det viktigt att erinra sig att kvinnligt yrkesarbete var ovanligt på den här tiden. Att vara en ”offentlig” kvinna var i princip synonymt med att vara prostituerad. Redan handlingen att låta sina texter publiceras offentligt innebar en risk för att förlora sitt anseende och dra sin familjs namn i smutsen.¹¹¹ Många kvinnor använde dessutom manliga namn och troligen gjordes det för att de önskade mer seriös kritik. Birgitta Ney menar att det var vanligt att mäns verk kritiserades på helt andra grunder än kvinnors varför bruk av manliga pseudonymer är att betrakta som en marknadsanpassning.¹¹² Såväl Benedictsson som Malling använder sig av pseudonymer. Driftsfrågan är djupt ristad i både Benedictssons och Mallings verk, men ingen av dem tar tydlig ställning i det offentliga. De intog offentligt, liksom

---

¹⁰⁴ Ney 1993a, s. 61.

¹⁰⁵ Ney 1993a, s. 61.

¹⁰⁶ Ney 1993a, s. 61.

¹⁰⁷ Ney 1993a, s. 61.

¹⁰⁸ Se t. ex. Göran Palms förord till *Männens dikt om kärlek* (1995).

¹⁰⁹ Ney Birgitta 1993b. Förord. Ingår i Ney, Birgitta red. *Synd: noveller av det moderna genombrottets kvinnor*, s. 11.

¹¹⁰ Ney 1993a, s. 33.

¹¹¹ Ney 1993b, s. 14.

¹¹² Ney 1993b, s. 14.

alla intellektuella kvinnor, den asexuella positionen, distanserade sig själva från köttsliga begär, men också från sitt kön, för att möjliggöra karriären som människa.

Hos Benedictsson kan man se hur sexualpolitiken får direkta uttryck i hennes självbild och handlingsmönster. Även den danska litteratur- och medieforskaren Jette Lundbo Levy redogör för de sprickor i Benedictssons ”jag” som berövar henne den autenticitet som är förutsättningen för att vara ett subjekt. I sina dagboksanteckningar skriver Benedictsson ”Åh, detta afskyvärda, att icke få vara människa, enbart qvinna, qvinna [...] Hvilken förnedring!”¹¹³ Och hur hon söker upprätta sig själv, inför sig själv: ”Jag är en qvinna. Men jag är författare; är jag då icke också något av en man?”¹¹⁴

Birgitta Ney betraktar Stella Kleve som mer än ett namn – det är den ”första och nödvändiga fiktionen” för att Malling ska kunna vara litterärt verksam. När Stella Kleve skapas är den danske kritikern Herman Bang i allra högsta grad indragen. Förnamnet Stella var hans förslag. Han var också den som presenterade Stella för en läsekrets genom ett förord till hennes debutnovell ”Flirtations” och beskrivningen av henne är enligt Ney inte alldeles sanningsenlig men tjänar däremot till att framställa Malling som en modern ung och djärv kvinna; berest belevad och kokett.

Såväl Malling som Benedictsson bemöter kritik angående sin bristande moralkänsla med i stort sett identiska svar: ingen av dem propagerar för rätt eller fel utan de berättar och gestaltar. Den enda kritik man kan rikta mot dem menar de är om de brister i sin gestaltning av karaktärer – ingenting annat.¹¹⁵

Om man tittar epoken med Bourdieus föreställning om de två polerna som finns i varje moget fält ser man att litteraturens fält här verkar splittras i ytterligare två värderingsnormer där upphovsmannens kön ger verket ett mer avgörande socialt värde än verket i sig gör. Kvinnors verk betraktas i skenet av andra värderingssystem än de konstnärliga eftersom deras kön verkar diskvalificera dem från den typen av kvaliteter. Fastän de litterärt verksamma, såväl män som kvinnor, tillhör samma klass och omges av samma kulturella arv, innehar de olika positioner. Kvinnorna har, rent teoretiskt, tillgång till samma rum av möjligheter men befinner sig i ett annat socialt fält eller rättare utanför det sociala fält som är litteraturens och konstens.

---

¹¹³ Benedictsson, Victoria 1985. *Stora boken. Dagbok 1886—1888*, s. 352.

¹¹⁴ Witt-Brattström 1993, s. 69.

¹¹⁵ Kleve, Stella 1886. Till alla dem, som i Framåt skrifvit om "Pyrrhussegrar"; Ahlgren, Ernst 1886. Några ord med anledning af Gerda von Mickvitz, skiss "Messling".

7 Resultatredovisning och analys

I detta kapitel inleder vi med att ge en kort sammanfattning av Victoria Benedictssons båda verk. Därefter följer resultatredovisning och analys av Benedictssons texter. Analysen är strukturerad utifrån Tseëlons fem paradoxer. Efter Victoria Benedictsson övergår vi till Mathilda Mallings. Vi inleder med en kort sammanfattning av Mathilda Mallings båda verk. Sedan följer även här resultatredovisning och analys av Mallings texter utifrån Tseëlons fem paradoxer. Vi avslutar detta kapitel med en sammanfattande analys.

7.1 Sammanfattning och analys av *Fru Marianne* och *Ur mörkret*

Fru Marianne

Marianne är en fröken uppvuxen på romaner. När hon får ett friarbrev från den främmande storbonden Börje förväntar hon sig att hennes livs roman äntligen ska ta sin början. När Mariannes fader förvissats om att Börje är god för flera hundra tusen avgörs det snabbt att det ska bli bröllop, inte minst på grund av den ekonomiskt delikata situation fadern försatt sig och familjen i. Ett äktenskap skulle dessutom ha vid handen att de utgifter Marianne innebar inte längre var faderns att axla. Det uppdragas dock snart att Börjes och Mariannes preferenser skiljer sig markant från varandra. Han är hårt arbetande, såväl med praktiska som teoretiska göromål, medan Marianne klemats bort så att hon inte ens orkar ta sig upp ur schäslongen dagen efter en bal. Hon har öga för det sköna och förfinade och Börje för det enkla och praktiska. Båda besväras av varandras olikheter i värderingar. Efter ett år som gifta har distansen mellan dem ökat. Då kommer oväntat Börjes käraste barndomsvän Pål på besök utan att ha hörts av på många år. Han erbjuder att flytta in i ett rum på gården eftersom han är trött på sitt liv med lyx och resor runt om i Europa. Det dröjer inte länge innan han och Marianne fattar ett särskilt tycke för varandra – en hemlig pakt med brinnande blickar, handtryckningar och en kyss. Allt sker strax bakom Börjes rygg. När Marianne inser att hon bär Börjes barn förmår hon sig att be Pål resa därifrån. Därpå följer en tid då Marianne börjar intressera sig för husmoderns sysslor, vilka tidigare, på Mariannes begäran, helt och fullt skötts av jungfrun. När barnet väl föds och Börje föreslår att det ska döpas efter Pål dukar Marianne under för sitt dåliga samvete och berättar om kurtisen. Börje reagerar med att stänga ute Marianne. Han säger att han är långsint och att om han någonsin kommer att kunna lita på henne igen så tar det tid att nå dit. Marianne kämpar målmedvetet om att åter vinna Börjes gunst och ju mer hon anstränger sig desto mer håller hon av honom. Detta sker inte minst för att hon fått ökad förståelse för Börjes värderingar, hon börjar se det stora i det lilla, att det inte är i ägandet lyckan ligger, utan i förmågan att uppskatta det. När Börje ser hur Marianne i hemlighet lärt sig de husliga sysslor han varit van att se sin mor utföra under sin barndom börjar hon återvinna hans respekt och tillit. Först när Marianne visat att hon lagt sina later åt sidan för det friska lantlivet kan Börje låta de två kvinnorna i hans liv mötas – modern och hustrun. När det visar sig att de kommer mycket bra överens kan han och Marianne försonas.

Ur mörkret

I *Ur mörkret* får vi möta Nina i ett rum förlagt i skymningens dunkel. Ur mörkret hör vi henne tala men vi får aldrig se henne, bara ana den schäslong hon ligger på. Hon talar till en man. Hon ger oss berättelsen om en sjuk punkt i hennes hjärna. Vi får veta att hon som litet barn kvarlämnats hos sin far efter att modern rymt utomlands med en annan man. Fadern tog med sig Nina överallt och fostrade henne som en pojke men vänder henne ryggen i det ögonblick då han förstår att hon vuxit upp och blivit en flicka och inte längre var ett könsneutralt barn. Faderns förakt för hennes köns svagheter hade präglat även Ninas uppfattning av kvinnokönet. I samband med att Nina fick en styvmor och såg samspelet mellan sin far och hans vackra kvinna genomskådade hon könsordningen. Fadern förväntade sig intet annat av sin hustru än att hon skulle vara just vacker. I alla andra hänseende diskvalificerades hennes omdöme och värde. Förminskandet av henne syntes i varje beröring och varje blick Ninas far gav sin maka. Nina förstår att det genom att behandlas och bemötas på det sättet uppstår en skam över att vara kvinna.

Nina ser hur fadern behandlar sin nya hustru, hon får känna på hur det är att bli bortgift på grund av faderns vilja och hur hon sedan blir frånskild med anledning av att hon vägrar gå med på sin makes önskan att ta emot en alltför stor gåva av makens manlige vän. Hon tålde inte att bli betraktad som en handelsvara. Men hon berättar också om hur hon älskade, men att mannen kastade bort henne efter att ha dissekerat hennes inre. Hon ser på kvinnosläktets skuld med en mans ögon men känner den med en kvinnans nerver. Ninas berättelse slutar i bottenlös smärta över att ha tillhört fel kön.

7.1.1 Anständighetsparadoxen

Kvinnan är konstruerad för förförelse och ska i all evighet straffas för detta.

I *Fru Marianne* låg Marianne och läste romaner när hon fick friarbrevet från Börje. Det vilade en lojhet över henne där hon låg med drömmande blick och ”förkänningarna av en verklighetsroman spred sig över hennes fantasi som en varm imma”.¹¹⁶ I detta domnade tillstånd verkar Marianne ofta befinna sig; dels när hon drömmer sig bort i romanläsningen men även dagen efter hon varit på bal då hon trött ligger timma efter timma på sin schäslong, bortdomnad, njutande och erinrar sig balens atmosfär av ”beundran eller åtrå”.¹¹⁷ Dessa dagar fördubblar modern sina omsorger om Marianne, hon är ”omhuldad av moderns kärleksrika händer”.¹¹⁸

Under det sena 1800-talet är borgarklassen ständigt växande och deras symboliska och faktiska makt ökar såväl numerärt som politiskt och kulturellt. Karin Johannisson menar att det var denna klass som kom att upprätthålla tolkningsföreträdet. Med Bourdieuska termer var borgarna den dominerande klassen. Detta innebär att deras värderingar var de normerande, deras moral, estetik, var vad allmänheten tvingades förhålla sig till. Marianne befinner sig i vad Jette Lundbo Levy kallar en väntans- och kurtisfas då det skapas en mängd erotiska illusioner runt den borgerliga flickan. Lundbo Levy menar att

¹¹⁶ Benedictsson, Victoria 1968. *Fru Marianne*, s. 12.

¹¹⁷ Benedictsson 1968, s. 12f.

¹¹⁸ Benedictsson 1968, s. 13.

borgarklassens flickor inträder i denna fas i 14-15-årsåldern. Hon framställs då som fulländad och självtillräcklig, ”i stånd att skapa fantastiska drömmar hos männen.” Denna narcissistiska illusion menar Lundbo Levy upp bärs och förstärks genom de regler för möten mellan män och kvinnor vilka är helt och fullt inriktade på att flickan ska presentera sig och sina förtjänster.¹¹⁹ Nina i *Ur mörkret* poängterar kärnfullt att: ”Att vara vacker och ung är det enda som inte är skam för en kvinna.”¹²⁰ Det är den unga flickans enda syfte och mål. Hon ska visas upp, exponera sin skönhet och attraktionskraft. Mellan balerna läser Marianne romaner och hänger sig åt fantasier om den stora kärleken.

Flickorna i den här fasen är väl medvetna om den försiktighet de måste iaktta för att inte förstöra sitt anseende. Marianne förklarar för Börje att han är hennes första kärlek. Nog för att hon har flörtat förr och hennes fantasier hade blivit uppskrivade på grund av de romaner hon läst och de sällskapsförströelser hon inbjudits att delta i men hon hade aldrig överskridit gränsen för vad som kunde anses lämpligt. Marianne tänker att hellre skulle ”ha dött än tålt en fläck på sitt rykte.”¹²¹

Tseëlon påtalar den patriarkiska fantasin om kvinnans två ansikten: det jungfruliga, avsexualiserade objektet för avgudan som är hjältens dröm och den erotiska, den hjärtlösa förförerskan som är objekt för begäret vilken är hjältens mardröm.¹²² Börje intresserar sig för Marianne efter utan att hon fått något särskilt intryck av honom vilket bara kan uppfattas som att han iakttagit henne i tysthet.¹²³ Intresset vaknade alltså ur en distans. Senare får vi se att det för Börje krävs ett avstånd till Marianne för att han ska kunna se oskulden, det avsexualiserade objektet. Tseëlon uppmärksammar Owen Hughes, lektor i historia vid universitet i Michigan, påstående om att kläder i väst traditionellt har påvisat status och kön, men den ordningen har främst varit aktuell för män. För kvinnor har klädedräkten främst fungerat för att påvisa moralisk dygd; kvinnans kläder skulle markera avståndet mellan adelskvinnan och skökan.¹²⁴ Tseëlon menar att en kvinnas avvikande klädsel betraktades som ett bevis för hennes nödvändiga karaktärsbrist.¹²⁵ En olämplig klädsel är alltså av stor betydelse, den liksom speglar hela personligheten. Enligt Tseëlon skedde det under 1800-talet en förskjutning av fördömande av kvinnliga dräkter från moraliska till sociala överträdelser. Det förra fördömandet rörde kvinnans brist i karaktär, nu handlade det istället om brist på klass, bildning och civiliserat uppförande. Bourdieu menar att männen traditionellt använder kläder för att utplåna kroppen och framhäva en social position medan kläderna för kvinnan snarare verkar för att förhärliga kroppen och omvandla den till ett ”förledelsespråk.” Detta förklarar att kvinnor investerar betydligt mer tid, pengar och energi för att smycka sig, menar Bourdieu.¹²⁶ Tseëlon framför även det faktum att 1800-talskvinnan i sig saknade ett eget socioekonomiskt värde och kom så att genom sina praktiska dräkter fungera som ett bevis på familjens status vilket kunde och skulle fungera för att locka lämpliga friare.¹²⁷ Kläderna ska alltså både locka och visa dygd, antyda sexualitet och oskuld.

---

¹¹⁹ Lundbo Levy 1980, s. 53.

¹²⁰ Benedictsson, Victoria 1993. *Ur mörkret*. Ingår i Ney, Birgitta red. *Synd: noveller av det moderna genombrottets kvinnor*, s. 255.

¹²¹ Benedictsson 1968, s. 92.

¹²² Tseëlon 1998, s. 32.

¹²³ Benedictsson 1968, s. 7f.

¹²⁴ Tseëlon 1998, s. 23.

¹²⁵ Tseëlon 1998, s. 24.

¹²⁶ Bourdieu 1999, s. 116.

¹²⁷ Tseëlon 1998, s. 34.

I *Fru Marianne* kan man se en skillnad i inställning till kläderna mellan de två sociala sfärerna staden och landsbygden, mellan Mariannes egen familj och Börjes värld. Man ser också spår av den gamla ordningen i Börje tillsammans med en medvetenhet om att han inte är kultiverad nog att tänka som borgarklassen. Han känner en dragning till det förfinade vilket visar sig i att han har en fascination för teater och musik. Så fort han fick chansen att gå på teater tog han den. Han förfördes av damernas avancerade dräkter med långa släp ”som vredo sig efter deras rörelser, helst i de stora, tragiska scenerna.”¹²⁸ När Marianne accepterat hans frieri betraktar han henne inför aftontoilette och finner nu denna elegans snarare stötande än tilltalande. Hon liknar inte alls de flickor han är van att omges av utan liknar snarare teaterns kvinnor. Ur Mariannes vadderade kappa stack den ena armens vita hull fram. Sådana vackra armar trodde han bara fanns på teatern och han trodde att de blev så vackra för sminkets skull. Nu ser han sin blivande hustru och betraktar henne som en kvinna på teaterscenen. ”Ja, där hade han det!” utbrister Börje i sitt inre, ”Marianne var alltigenom från en annan värld än hans vanliga. Det var det som bedårade honom.” Hon är en förkroppsligad elegans, som han dittills endast fått tillbedja på avstånd.” Marianne upptäcker att Börje besväras av hennes kläder men tror att han bara finner henne för extravagant. Börje försöker hålla god min, men på nära håll så fann han dräkten så ful att han inte vill titta på den. Han sårades av dess ”oblyghet” och inför insikten om att han inte uppskattade det som världen uppskattade kände han en nykter skam.

Hon var klädd i blekblått storblommigt siden, i sammansättning med mörkblått sammet. Livet slöt fast åt figuren och likande ett harnesk. Över axeln rundade det sig upp mot halsen, men var öppet i en lång snibb ned på ryggen och likaså framme. Av ärm fanns icke ett spår. Tvärtom, det var uppringat så att hela axeln blev blottad och visade sin rundning helt upp över leden. Ringningen var endast kantad med en chenillesnodd, vilken satt så stramt åt, att den nästan skar ned i hullet. Varken vid axeln eller kring halsen syntes en skymt av linne, och man fick ett intryck av att det icke fanns något under klänningen, utan att den vilade på hennes nakna kropp.

Det hjälpte lika litet att underkjolar frasade, som att det under släpet skymtade fram ett krus av vita garneringar; det fanns alltid kvar denna hals och dessa armar, som, genom sin oförmedlade kontrast mot denna mörka sammet, fingo ett utseende av stötande nakenhet.¹²⁹

Det som inledningsvis lockat Börje till Marianne, det koketterande som väckte hans intresse, har motsatt effekt när hon är hans och hon är så nära att han kan röra vid hennes bara armar. Då slår bilden av madonnan över till bilden av skökan. Tseëlon påtalar att kvinnans klädsel alltid varit omtvistad och vad hon än har på sig tenderar det att bli synonymt med något negativt.¹³⁰ Hon menar vidare att kläderna har två syften: att attrahera *och* att medföra godkännande.¹³¹ Detta tycks vara en omöjlig balansgång – att få uppmärksamhet och att smälta in. När kvinnans kläder vunnit den uppmärksamhet hon ska vinna fördöms hon. Marianne förväntas bära olika kläder beroende på vilka människor hon omges av. Det finns alltså inget universellt rätt utan en godtycklighet och det verkar omöjligt att lyckas och tillfredsställa alla vid alla tidpunkter.

---

¹²⁸ Benedictsson 1968, s. 39.

¹²⁹ Benedictsson 1968, s. 42.

¹³⁰ Tseëlon 1998, s. 25.

¹³¹ Tseëlon 1998, s. 42.

7.1.2 Falskhetsparadoxen

Kvinnan är konstruerad som något artificiellt och marginaliseras för att hon saknar essens och autenticitet.

Tseëlon menar att såväl ideologiska som kontraideologiska attityder gentemot ”kvinnan” som diskussionsobjekt utgör en fälla för kvinnan om hon definieras som icke-essens. I en teologisk diskurs är femininiteten en bluff, i den psykoanalytiska ses den som en socialt konstruerad maskerad.¹³² Frågan om autenticitet, sken och väsen, yta och djup, är genomsyrande i bägge synsätten.

När Pål flyttat in på Tomtö bjuder han Börje och Marianne till sitt nyinredda rum och Marianne föreslår att de ska uppträda i stor toalett. Pål hör förslagen och förstår att Marianne därigenom vill få ett tillfälle att visa honom att hon förstår hur man ska klä sig.¹³³ När hon väl får visa sig i aftondräkt inför Pål förlänar han endast en kall kritisk blick och Marianne känner hur denna blick registrerar varenda en av hennes ofullkomligheter. Hon erinrar sig att:

Hennes axlar voro för höga, hennes hållning för självsvåldig, hennes tänder små och mörka, hennes hy för matt och hennes ögon röda i sina kanter. Han skulle komma att tänka på detta just nu, emedan hon *exponerat sig som skönhet* (vår kurs.).¹³⁴

Tseëlon beskriver hur mytologiska och teologiska beskrivningar framställer kvinnan som detsamma som ”förkonstling, inautenticitet och falskhet”, då hon framställer sig yngre och vackrare än naturen gjort henne. Det artificiella är i dessa berättelser inte farligt i sig själv utan används som medel för att locka mannen ner i undergången.¹³⁵ Marianne känner att hon överskridit en gräns och framställt sig som något hon inte är, vilket innebär att hon visat sig falsk och förförisk inför Pål. I förhållandet mellan kvinnan och kläderna finns också alltid en sexuell dimension så att bära för vågad klädsel är också att blotta horan i sig. Så fort tillfälle ges byter Marianne om till sin vardagsdräkt för att Pål skulle få se henne som något annat än en ”förolyckad kokett”. ”Han skulle se att han ännu inte kände Marianne Björk.”¹³⁶ Marianne upplever sig alltså avfärdad som falsk när hon försöker visa Pål vem hon egentligen är, att hon inte är så lantligt rustik som sin make. Hon fylls av skam och lovar sig att visa Pål vem hon egentligen är, vem hon är född att vara. Hon väljer då att tänka sig som Marianne Björk, inte Marianne Olsson, vilket hon som gift heter, som om födelsenamnet i sig vore mer autentiskt fastän det är familjen Björk som har en tradition av att uppskatta extravaganser. Det antyds att det inom Marianne finns ett lager av personligheter och att det är kontexten som avgör vilken personlighet som ska användas i en given situation och den Andres som avgör om hon kan känna sig autentisk eller inte.

Den ”autentiska femininiteten” innebär enligt Tseëlon ett accepterande av den egna maktlösheten. Kvinnlig autenticitet står alltid i ett referensförhållande till den manliga autenticiteten menar hon.¹³⁷ Eftersom det referensförhållandet är oundvikligt kan det

---

¹³² Tseëlon 1998, s. 47.

¹³³ Benedictsson 1968, s. 127.

¹³⁴ Benedictsson 1968, s. 128.

¹³⁵ Tseëlon 1998, s. 48.

¹³⁶ Benedictsson 1968, s. 137.

¹³⁷ Tseëlon 1998, s. 54f.

autentiskt kvinnliga inte vara något mer än konstruktion utifrån mannens blick, den andres ögon. Filosofen Jean Paul Sartre menar att kvinnans strävan efter autenticitet i sig är en paradox emedan det innebär en strävan efter av vara något hon egentligen inte är utan en strävan efter att bli objekt inför den andre.¹³⁸

I mötet med Pål, inför Påls blick, upplever Marianne att hon blir förkonstlad och hans blick inkarneras i hennes. Hon ser sig själv genom hans ögon. När det han ser inte överensstämmer med det Marianne *vill* vara i hans ögon, tvingas hon ändra strategi, byta maskeradkostym, för att få se den spegling av sig själv hon önskar se när hon ser sig genom Pål. Tseëlon reser frågan om det är så att kvinnan döljer sin verkliga natur eller om hon helt enkelt utgörs av en serie masker och helt saknar essens.¹³⁹

Den manliga blicken, med sitt tolkningsföreträde och normerande värderingar, är så integrerad i kvinnan, som ett ständigt medvetande om att hon är iakttagen av någon. När Mariannes självkänsla sårats av Pål börjar hon söka upprättelse:

Det fanns hos Marianne, när hon ville behaga, en alldeles omsnärjande förmåga att smyga sig in i andra människors tycken och vanor, och då hon nu drevs av ett firigt begär att skaffa sig upprättelse av Pål, dröjde det inte länge innan hon utspejate hans minsta små svagheter.

Hon blev omtänksam och påpasslig, hennes blick skärptes för allt som kunde öka trevnaden, och intet av vad hon gjorde för att främja den blev lönlöst, ty utan att han någonsin yttrade ett ord därom, kände hon det som om Pål tackat henne för varje liten uppmärksamhet.¹⁴⁰

Förmågan att anpassa sig efter den Andres blick är välutvecklad hos Marianne, men hela spelet och maskeraden sker i det egentliga syftet att bli betraktad som autentisk, som ett helgjutet ”jag.”

Första morgonen på Börjes gård, Tomtö, väcks Marianne av en lekfull äkta make.

Det var att för ingen hade hon någonsin varit så vacker, som hon nu var för honom. Hon såg sig genom hans blick, hon beundrade sig med hans ögon.¹⁴¹

Börjes lycka tycks direkt korrelera till Mariannes skönhet så när Marianne skänker Börje lycka genom sitt utseende blir även hon lycklig. Hennes lycka kretsar inte runt vad hon är eller känner utan vad Börje tycker om henne.

Börjes kärlek ifrågasätts av Marianne när hon märker att han kan trava runt hela dagen utan att det alls ser ut ”som om han erinrat sig, att det i ett elegant litet arbetsrum satt en täck liten hustru och väntade på honom.”¹⁴² När Börje inte finns där, när han inte tittar på henne, är det som att hon inte finns. Hon kan bara finna autenticiteten när hon syns som den vackra, önskvärda hustrun.

När bröderna Björk och Börje samtalar äktenskap och kvinnornas egenskaper säger Mariannes bror Walter att han inte vill gifta sig på grund av den kostnad hustru och barn

---

¹³⁸ Sartre, Jean-Paul 1966. *Being and Nothingness*, s. 100f.

¹³⁹ Tseëlon 1998, s. 55.

¹⁴⁰ Benedictsson 1968, s. 138.

¹⁴¹ Benedictsson 1968, s. 80.

¹⁴² Benedictsson 1968, s. 103.

skulle medföra. Haqvin, Mariannes yngsta bror, säger att inte han vill gifta sig men hans anledning är kvinnornas sätt. ”Di ä så...” börjar han, men än hade han ”inte lärt sig vad han skulle säga.”¹⁴³ Stycket tycks belysa att kvinnan inte *är* på ett visst sätt utan snarare att hon blir det man *lärt sig* säga om henne.

Nina i *Ur mörkret* har två minnen som ”utgör nyckeln till [hennes] liv.”¹⁴⁴ Det ena var när hon och hennes far var ute och red och skulle hoppa över en kanal. Ninas häst vägrade och fadern utgick från att den gjorde det för att Nina tvekat inför språnget på grund av rädsla. Hon kände då faderns förakt, och säger att hon kände det:

inte därför att jag var rädd, utan därför att jag hade rättighet att vara det. Jag kunde ju aldrig bli annat än --- än en av dem, för vilka fegheten är en dygd!¹⁴⁵

I Ninas pappas ögon består kvinnan av egenskaper som ska föraktas, det förvekade. Ninas andra minne rör en vallpojke som hon brukade bryta arm med under faderns förtjusning. Oftast brukade Nina gå som stolt segrare ur matchen. Så en dag inser hon att vallpojken gjort sig till och lagt sig ner för henne eftersom hon varit så svag att det inte skulle ha räknats som en heder att besegra henne.¹⁴⁶ I dessa bägge minnen finns en föreställning om vad kvinnan ska vara och denna föreställning är så stark att ingen någonsin bryr sig om att utröna huruvida den har bäring. Vad Nina får möjlighet att bli är det hon påstås vara. Hon har lärt sig att sympatisera med kvinnor i den grad att hon känner sig träffad när fadern eller någon av hans vänner uttalar sig negativt om kvinnor och deras egenskaper. Några andra möjligheter till liv, några andra egenskaper tillåts hon aldrig pröva.

I *Fru Marianne* presenteras problematiken på ett helt annat sätt. När det stormar på Tomtö och Marianne visar sin rädsla för Börje avfärdar Börje det essentiella tänkandet genom att torrt säga att man ska övervinna rädsla. När Marianne opponerar sig och tillstår, i enlighet med Ninas far, att rädslan är medfödd får hon motstånd:

Medfödd! sade Börje nästan föraktfullt, nej, det är en vana hos er, fruntimmer, att ge efter för allting. Tror du inte att det finns karlar som ha en sådan där medfödd rädsla? Med de strida emot den tills den går bort; det kunde ni med göra.¹⁴⁷

Under kommande stormar kämpade Marianne mot den ”vidskepelse” som verkade finnas i hennes blod.

Så småningom fick hon även makt över sina upproriska nerver, och det var som om det ur denna tysta lilla seger skjutit första brodden av en i hennes karaktär slumrande, lugn och stillsam ihärdighet. Den stolthet hon kände över att icke längre vara rädd var heller icke ringa. Hon kunde med en art triumf ligga och stirra ut i mörkret som på en övervunnen fiende.¹⁴⁸

---

¹⁴³ Benedictsson 1968, s. 107.

¹⁴⁴ Benedictsson 1993, s. 250.

¹⁴⁵ Benedictsson 1993, s. 249.

¹⁴⁶ Benedictsson 1993, s. 250.

¹⁴⁷ Benedictsson 1968, s. 203.

¹⁴⁸ Benedictsson 1993, s. 204.

Marianne kastar sig in i självkännedomen och självbemästrandet. Lundbo Levy poängterar det fundamentala dilemmat mellan att vara kvinna och att vara autentisk.¹⁴⁹ En kvinna måste alltså ta hänsyn till sin kvinnlighet och vad som förväntas av den, och först därefter kan hon agera som subjekt. Hela den kvinnliga livserfarenheten genomsyras därmed av upplevelsen av att i första hand vara sitt kön menar Lundbo Levy. Den egna viljan måste hela tiden anpassas för att inte hamna i konflikt med vad som kan anses lämpligt för en kvinna. Att växa upp med denna medvetenhet är, menar Lundbo Levy, förödande och får konsekvensen att det i princip är omöjligt att skilja på yttre tvång och inre verklighet.¹⁵⁰ Ninas livsberättelse omgärdas av den stora sorg det innebär att ständigt reduceras till sitt kön. För Marianne går berättelsen åt ett annat håll vilket vi ska gå in mer på nedan.

7.1.3 Synlighetsparadoxen

Kvinnan konstrueras som ett "spektakel" men samtidigt är hon kulturellt osynlig

Tseëlon understryker att de situationer då kvinnor känner sig synliga och exponerade har internaliserats till att bli en självuppfattning. Enligt hennes undersökning tenderar kvinnor att göra skillnad på att klä sig *genomtänkt, omsorgsfullt* och *medvetet*. Det genomtänkta finns i tiden som ägnas åt makeup och klädsel, omsorgsfullheten i den energi planerandet och förberedelserna krävt och medvetenheten står för vetskapen om att man är föremål för en annans betraktande, insikten om att "ens existens är beroende av en reflektion i spegeln som den Andre kan se."¹⁵¹ I en bekant och trygg miljö känner man sig uppskattad och älskad, det vill säga psykologiskt osynlig, menar Tseëlon, men i en otrygg miljö känner man sig granskad, som i ett "skyltfönster."¹⁵² Hon menar även att det för kvinnor i synnerhet är svårare att göra distinktionen mellan jaget och kläderna vilket medför en känsla av att kläderna representerar dem själva.¹⁵³ Att bära olämpliga kläder innebär då en försämrad självkänsla som vi ser hos Marianne ovan.¹⁵⁴ Hon känner sig i en otrygg situation, i skyltfönstret, inte alls så extravagant som hon känt sig på balen. Inför Pål's vassa blick känner hon sig naken och överkoketterande.

Den Andres kritiska blick finns tydligt inkarnerat i *Ur mörkrets* Nina. Hon har vuxit upp med en misogyn och kvinnohatande far som inte skrätt orden när det kommit till att beteckna kvinnor – den grupp som även Nina tillhör. Vid den av hennes kvinnoförakt syns när hon talar om sin fars nya fru:

Hon var en skönhet, icke av de ståtliga, drottninglika, utan av de täcka oemotståndliga. Hon var mjuk som en kanin, hon hade händer så små, att hon begagnade barnhandskar, hon log alltid när hon icke grät – och när hon log, hade hon gropar i kinderna och visade små vita tänder, lika pärlmor. Hon var idel blidhet och förälskelse och hon hade icke en tanke i sitt huvud.

---

¹⁴⁹ Lundbo Levy 1980, s. 51.

¹⁵⁰ Lundbo Levy 1980, s. 54.

¹⁵¹ Tseëlon 1998, s. 76.

¹⁵² Tseëlon 1998, s. 77.

¹⁵³ Tseëlon 1998, s. 80.

¹⁵⁴ Tseëlon 1998, s. 83.

Min far var fåfång över hennes skönhet; klokskap hade han aldrig gjort räkning på. Han valde hennes dräkter, ty hon hade själv ingen smak, och han reste med henne på baler. [---] Hon var varken god eller dålig, min nya mamma; hon var bara täck.¹⁵⁵

Ninas far klär upp sin hustru, som en docka, visar upp henne på baler som den skönhet hon är. Hon är inget mer och ingen mer än Nina varken önskar eller förväntar sig det av henne.

Marianne iakttas av Börje och eftersom han inte anser henne autentisk nog undanhålls hon vidare blickar då Börje inte vill låta Marianne träffa hans mor. Tseëlon påpekar den tvärkulturella dikotomin mellan natur och kultur.¹⁵⁶ Marianne befinner sig i ett slags gränsland mellan naturens och kulturens dikotomier då hon är för förkonstlad för att passa för lantligheten och för kvinnlig för att helt bli del av kulturen eller ytterfären, det offentliga. Hon kan till exempel inte på egen hand fatta beslutet att öppna sällskap med ortens adel. Det nekar Börje henne.

Marianne kör bort Pål och blir ratad av Börje. När hon inte längre har någon manlig blick att granskas av, att synas av, att bli till i, tar hennes liv en ny vändning. Utan att Börje ser henne stänger hon in sig och arbetar sig svettig vid vävstolen.

7.1.4 Skönhetsparadoxen

Kvinnan förkroppsligar fulhet samtidigt som hon betecknar skönhet.

På Mariannes bröllopsdag befinner sig Marianne och hennes mor ensamma i ett rum för sina förberedelser. De betraktar varandra under rörelse. De fick inte tänka på deras stundande skilsmässa eftersom det skulle locka Marianne i gråt. De skulle bara tänka på ”att gästerna voro samlade därinne och att det, att bli omtalad som en ful brud, är nästan lika förskräckligt som att ha varit ful hela sitt liv.” De både kvinnorna försöker smickra varandra för att ”göra den andra stark.”¹⁵⁷

Marianne konstaterar att när modern bär sin sällsapsdräkt verkar hon ”något yngre, gladare, smidare, och så såg hon mindre korpulent ut i svart med släpkjol.”¹⁵⁸ När modern betraktar Marianne tänker hon att hon:

icke [såg] ut som sig själv: bruddräkten gav någonting kyligt och allvarligt åt hennes utseende. Vit var den från huvud till fot, åtslutande ända upp till hakan – vita, långa handskar.¹⁵⁹

Varken Marianne eller hennes mor ser ut som de brukar när de gjort sig vackra. Marianne är helt täckt i tyg; från hals till tå. Ingenting av armarna syns, inte ens strupen är blottad. Den förkonstlade, inautentiska kvinnan har klätt ut sig för denna högtid.

---

¹⁵⁵ Benedictsson 1993, s. 251.

¹⁵⁶ Tseëlon 1998, s. 97.

¹⁵⁷ Benedictsson 1968, s. 69.

¹⁵⁸ Benedictsson 1968, s. 69.

¹⁵⁹ Benedictsson 1968, s. 70.

Tseëlon påpekar att utöver att kvinnan fördöms som bedräglig handlar skönhetsparadoxen om att:

kravet på att kvinnan ska vara vacker döljer en grundläggande fulhet [...] som fungerar som ett potentiellt stigma. [...] Skönhet är för kvinnan ett identitetsanspråk, bortsett från det faktum att den i grunden är en "fördärvad" identitet. Det är bara genom hårt arbete som kvinnan kan undgå att visa upp sig som ful.¹⁶⁰

När Marianne etablerats på Tomtö och inte har någon att klä upp sig och kokettera inför börjar hon känna sig gammal. Hon vänder sig till romanerna för att få del av händelser och skönhet igen. Hon identifierar sig med hjältinnorna och låter så sitt liv förflyta i förnekelse av den egna kroppen, det egna livet.

Så kommer Pål till gården och Marianne får en ny att bli till inför. När Mariannes flirtation och kurtis med Pål inletts ser även Börje att hon genomgår en förändring.

Hennes benägenhet för fetma hade avtagit, figuren var smidigare, gången mera rask, rörelserna lätta. Hyn hade fått ett känsligt färgspel och ögonen sågo mörkare ut med sina stora pupiller. Allt detta gladde honom.¹⁶¹

Förändringens positiva inslag implicerar att Marianne tidigare varit fulare; flegmatisk: trög – det framställs om att Marianne fått liv igen. Goffman menar att den kvinnliga skönheten är en strävan efter perfektion och till yttermera visso är det ett *temporärt* tillstånd varför skönheten är att betrakta som en stigmasymbol snarare än en prestigesymbol. Kvinnans naturliga, nakna och okontrollerade kropp är i sig oacceptabel och något som ska döljas.¹⁶² Denna skönhetsideologi upplevs som väsentlig för feminiteten, menar Goffman, och vidare "konstruerar vi en stigmatologi, en ideologi som förklarar underlägsenheten"¹⁶³ vilket medför att den osminkade, icke förbättrade kvinnokroppen blir en källa till skam och negativa känslor. Den Marianne som inte har en kurtis att gå upp och in i, den alldeles vardagliga Marianne, uppfattas som försatt i dvala, omgärdad av negativa egenskaper.

När Victoria Benedictsson skriver *Ur mörkret* väljer hon att inte alls visa Nina. Hon är varken vacker eller ful. Hon har inget dolt och inget visat och kan därför inte underkastas den reduktiva ordning skönhetsparadoxen skapar.

---

¹⁶⁰ Tseëlon 1998, s. 106.

¹⁶¹ Benedictsson 1968, s. 163.

¹⁶² Tseëlon 1998, s. 120f; Goffman, Erving 2001. *Stigma: den avvikandes roll och identitet*, s. 43f.

¹⁶³ Goffman 2001, s. 5.

7.1.5 Förgänglighetsparadoxen

Kvinnan symboliserar död och förgänglighet samtidigt som hon utgör ett försvar mot detta.

För kvinnan Marianne har faderns ekonomiska bekymmer haft en direkt inverkan på hennes möjligheter att smycka sig och klä sig. Inför en kusins bröllop planerar Marianne sin klädsel när Börje är närvarande. ”Du ska väl ha vitt” säger Börje, ”Ditt utseende förefaller som vore det gjort för tyll och spetsar” säger han, varpå ”det lyste till i [Mariannes] ögon, såsom Börje aldrig sett det förr.”¹⁶⁴

Tseëlon ser paralleller mellan modet och döden.

Modets kanske viktigaste seger är inte att bara att [sic!] det har omvandlat livet till död utan också att det fått människorna som följer modet att tro att de väljer livet.¹⁶⁵

För den Marianne vi möter är kläder så viktiga att hon drar en lättnadens suck när Börje lämnar förslag på kläder åt Marianne.

Mor och dotter voro hänryckta. Han visste ju någonting! Å, med vilken lättnadens suck alla deras farhågor drogo bort! Han var när allt gick omkring icke på långt när så rustik som de fruktat.¹⁶⁶

Alla farhågor blåser bort när Börje visar sig ha känsla för mode. Mariannes livsgnista tänds inför Börjes känsla för förfinat mode eftersom det verkar ha vid handen att Marianne kommer att få njuta ett värdigt liv. Senare visar det sig dock att Börje skulle föredra att se Marianne i bredrandiga förkläden. För Marianne som tillhör den urbana borgarklassen framhåller kläderna för hennes kultivering, ger henne en identitet i relation till de andra klasserna. Den lantliga smak Marianne initialt befarar att Börje föredrar skulle påverka hennes framtida möjligheter att markera sin sociala position. Karin Johannisson har påpekat att denna identitetssträvan fick formen av degenerationssskräck. Underklasskvinnan betraktades av borgerskapet som inkarnationen av degenerationshotet.¹⁶⁷ Om Marianne inte tilläts markera sin sociala tillhörighet utsattes hon alltså en risk för att dömas som en av dem som drar hela mänskligheten ner i fördärvet.

Tseëlon menar att det i den kristna traditionen funnits två typer av lastbarhet: den ena gällde såväl kvinnor som män och bestod i överskridandet av de sociala könsrollsgränserna.¹⁶⁸ I *Fru Marianne* är kvinnogestaltningen inte så strikt knuten till den traditionella dikotomin mellan man och kvinna, utan uppluckrad och förvrängd och finns tydligast återgiven i relationen mellan arbete och icke-arbete; representerad av händer. När Börje först berättar om sin vän Pål får vi veta att han som barn sett ut som en ”förklädd flicka.”¹⁶⁹ När Pål kommer och Marianne tar hans hand för att hälsa

¹⁶⁴ Benedictsson 1968, s. 35f.

¹⁶⁵ Tseëlon 1998, s. 159.

¹⁶⁶ Benedictsson 1968, s. 36.

¹⁶⁷ Johannisson 1994, s. 82ff.

¹⁶⁸ Tseëlon 1998, s. 23.

¹⁶⁹ Benedictsson 1968, s. 32.

konstaterar hon att "[hans] hand kändes fin som en av hennes."¹⁷⁰ När det står klart att han ska flytta till Tomtö kastar sig Pål över inredningsbestyren med "en hysterisk kvinnas uppflammande iver."¹⁷¹ Om kvällarna sitter han och Börje och spelar schack. Marianne sitter bredvid och handarbetar. Pål tittar på henne och hon tittar på hans hand: "Denna smala musikhand, smidig och stark i all sin slapphet [---] händerna! Hon avgudade dem."¹⁷² Pål framställs som en icke-arbetande, förfinad, feminin man. Enligt Börje klandrar kvinnorna runt Pål för att han blivit sådan. Pål ser själv att han kanske hade kunnat känna lycka om han varit en kvinna. Han skriver: "Jag är svag, jag är feg. Jag borde ha varit en kvinna. Kanske jag då skulle kunnat älska och bli lycklig."¹⁷³

Mariannes vändpunkt uppstår när hon fått veta att hon väntar Börjes barn:

Hon var inte längre Marianne, romanernas Marianne, drömmarnas tjusfulla väsen, kvinnogåtan, undantagsvarelsen; hon, som var skapad endast att älska och älskas. Hon var helt enkelt en kvinna som skulle bli mor. En kvinna som hundratusen andra.¹⁷⁴

Enligt Eva Heggstad tydliggörs här Mariannes livsval mellan Börje och Pål som valet mellan arbete och sysslolöshet, mellan etik och estetik.¹⁷⁵ Marianne avvisar Pål och hon börjar väva, hon börjar odla i trädgården – hon går från sysslolösheten till arbetet. Den förfinade, kurtiserande Marianne förgås till förmån för den arbetande, självtillräckliga.

I dagens intresse för piercing och tatueringar menar Tseëlon att man ser någonting annat än symboler som tjänar syftet att påvisa grupp tillhörighet utan istället ska betraktas som ett "individuellt tecken som hyllar identiteten och som ställer anspråk på kroppen."¹⁷⁶ Det finns exempel på kvinnor som piercat sina bröstvårtor sedan de slutat amma för att återerövra en del av kroppen som deras barn lagt beslag på.¹⁷⁷

När Marianne försöker återvinna Börjes förtroende ber hon om tillåtelse att anlägga en trädgård tror han att hon snart kommer att tröttna på det.¹⁷⁸ Hon arbetar på och nästa gång hon åker till stan för att besöka sin familj registrerar fru Björk Mariannes händer.

Men bäst fru Björk satt, grep hon en av Mariannes händer och såg på den.

- Men barn, vad tar du dig till?
- Usch, mamma alldeles skrämde mig! sade Marianne skrattande. Var det ingenting annat än mina händer! Ja, nog äro de solbrända, men vackra i alla fall.
- Hon lade upp dem på bordet och bredde ut deras fingrar till allmänt beskådande.
- En sådan egenkärlek! inföll Walter, och hur hyggliga de än se ut, de där små tassarna, så nog kunde de vara en smula vitare. [---]
- Jag är trädgårdsmästare, sade hon med stolthet i det hon tog bort sina händer igen, och när man har bråttom, bryr man sig inte om att ta handskar på.¹⁷⁹

---

¹⁷⁰ Benedictsson 1968, s. 119.

¹⁷¹ Benedictsson 1968, s. 26.

¹⁷² Benedictsson 1968, s. 158.

¹⁷³ Benedictsson 1968, s. 235.

¹⁷⁴ Benedictsson 1968, s. 188.

¹⁷⁵ Heggstad 1991, s. 93f.

¹⁷⁶ Tseëlon 1998, s. 159.

¹⁷⁷ Tseëlon 1998, s. 10.

¹⁷⁸ Benedictsson 1968, s. 222.

¹⁷⁹ Benedictsson 1968, s. 232.

Mariannes händer som tidigare varit vita och spensliga har nu helt bytt skepnad. I hennes urbana familj hånskrattas det åt denna förändring. Vi ser den som en återerövring av kroppen. Den kurtiserande fasen, den onödigförklarade borgerliga kvinnan övergår till ett självständigt, självgott subjekt. Brodern Walter väljer till och med att kalla det för "egenkärlek" när Marianne visar upp de händer hon använt för att göra det hon velat med. Den borgerliga kvinnan förväntades undertrycka sin vilja så att händerna såg ut som konvensansen önskade. Den borgerliga klassens habitus är uttraderat ur Marianne, hennes förväntade sjäpighet och förfining har fått ge avkall för de röda kindernas och bruna händernas skull.

Pål tar sitt liv på grund av den vekhet han lärt sig leva utifrån, denna vekhet och förfinade smak som hindrar honom från att verkligen känna något. Marianne nöjer sig med att döda sin extravagans, sin rädsla och kastar sig in i livet för livets skull.

7.2 Sammanfattning och analys av *Berta Funcke* och *Pyrrhussegrar*

Berta Funcke

Berta Funcke handlar om en ung kvinna. Vi får ta del av hennes liv, från det första barndomsminnet fram tills att hon just ska gifta sig. Som barn ges hon stor frihet av sina föräldrar och blir ett barn som gör som hon själv vill utan att lyssna på vuxna. Berta börjar skolan sent, vid tio års ålder. Hon intresserar sig inte av att skaffa väninnor. Hon vill inte lämna ut sig.

Den inackorderade kusinen Erik blir det första mötet med vad som sedan fortsätter att vara romanens övergripande tema: Berta Funckes flirtationer och kurtiser. Hennes debut i sällskapslivet sker tidigt, strax efter konfirmationen, vid sjutton års ålder. Här träffar hon en ung löjtnant som förälskar sig i henne och som i förtvivlan av att bli bortstött av henne går med i främlingslegionen. Berta Funcke får även i ung ålder bekräftat att hon har anlag för bleksot. Detta ger skäl för olika utlandsresor i sällskap med sin far. På sin första resa möter hon dansken Nils Max. Detta möte får en särställning genom att han är den ende Berta kommer att fortsätta behålla kontakten med. Hon ser honom som en själsfrände och någon som lär henne både om livet och om sig själv. Berta Funcke kommer att fortsätta att pendla mellan utlandsresor och hemmavistelser i Stockholm. Andra män som kommer att ha betydelse är baronen Åke Kalm, den norske läkaren Leif Thordsen, den ryske militären Octoysky och slutligen den blivande maken Sten Stjernfalk. Berta Funckes många kurtiser är nära sammankopplade med den livsleda som hon bär på och ständigt försöker häva.¹⁸⁰

---

¹⁸⁰ Malling, Mathilda 1995. *Berta Funcke*, s. 5-142.

Pyrrhussegrar

Pyrrhussegrar kretsar kring den unga stockholmskvinnan Märta Ulfklo som rest till Montreux i Schweiz för att andas alpluften men framför allt för att invänta sin död. Denna död har hennes manlige läkare förutspått på grund av den ärftliga disposition – bröstsjukdom – vilken förvärras av Märtas hetsiga blod. Hennes kvävande av sina erotiska fantasier är vad hon benämner pyrrhussegrar eftersom segrarna varit alltför dyrköpta. Att betvinga sina fantasier är vad som kostar all livskraft för den tjugofyraåriga Märta. Därefter följer i novellen tre glimtar av hennes trevande möten med erotiken utan att någonting ges utlopp. En kort kyss av sin kusin efter att de strövat ensamma i ett skogsparti; synen av en matros blottade arm och hals; en tysk aristokrats lock och pock i Berlin. Slutet är dramatiskt med en barmhärtighetssystem som vårdar Märta i hennes feberyror. Hon tror sig då förstå att hennes härliga kropp blott sparats för den nedbrytande sjukdomen. Ändå ångrar hon bittert att de tafatta erotiska möjligheterna aldrig fullföljdes.¹⁸¹

7.2.1 Anständighetsparadoxen

Kvinnan är konstruerad till förförelse och ska i all evighet straffas för detta.

En stor del av sedlighetsdebatten kretsade runt det kvinnliga begäret, driften. I moderniteten började kvinnan ta form som subjekt med sin egen biologi och sina egna behov och begär. Tseëlon beskriver hur kvinnors sexualitet måste kontrolleras.¹⁸²

Berta och Märta utgör exempel på något så unikt som exempel på kvinnlig sexualitet gestaltad ur ett kvinnligt perspektiv. Likväl är de kontrollerande inslagen slående, men denna kontroll finns inte på en samhällelig basis utan är djupt inkarnerad i karaktärerna. Birgitta Ney åskådliggör synen på kvinnlig sexualitet under slutet av 1800-talet. Hon menar att i det samhälle männen skapat finns inget utrymme för kvinnan att känna någon sexuell längtan. För att kvinnorna ska kunna framleva sina dagar utan anklagelser och förmaningar krävs att hon accepterar det manliga samhällets normer. De tvingas spela upp en hycklande fars. Synen var att en kvinna kunde förtäras av sina fantasier, förträngd sexualitet, långtråkiga liv och tomhet. Livet blir i sådana fall en enda lång förställning. Den möjlighet som erbjuds att undkomma denna död är att ingå äktenskap. Emellertid ökar inte kvinnans möjligheter där eftersom hon då blir ekonomiskt beroende och intellektuellt begränsad. Ett äktenskap mellan jämlika medborgare stod inte att finna under 1800-talet.¹⁸³

Det som sker och åskådliggörs i *Berta Funcke* är Bertas möten med pojkar och män. Hennes flirtationer är vad som förväntas av henne i den kurtisfas som ungdomen innebär. Men, i enlighet med samtidens medicinska vetenskap ter sig såväl Bertas som *Pyrrhussegrars* Märta Ulfklo koketterande förödande för hälsan. Koketterandet är emellertid mer dubbeltydigt här eftersom Berta leker med erotiken samtidigt som denna

---

¹⁸¹ Malling, Mathilda 1993. *Pyrrhussegrar*. Ingår i Ney, Birgitta red. *Synd: noveller av det moderna genombrottets kvinnor*, s. 140-151.

¹⁸² Tseëlon 1998, s. 20.

¹⁸³ Ney 1993a, s. 83.

lek gör henne blasé. Hon spelar samma skådespel dag efter dag och tar alltmer lamt emot publikens applåder.

Både Berta och Märta behärskar sig, kontrollerar sitt innersta, individens kärna, som Michel Foucault kallar det: sexualiteten.

Bertas möten med män är dubbla till sin karaktär. Hon är besatt av att locka männen till sig samtidigt som hon inte vill bryta mot någon regel för hur umgänget mellan en ung kvinna ur borgarklassen och en uppvaktande kavaljer ska gå till.

Det roade henne att göra erövringar, hon älskade att se en mans blick brinna av ömhet, att höra hans röst darra. Hon längtade med en viss nyfikenhet att höra det första lidelsefulla ordet bryta sig fram över hans läppar – sedan var det slut. Förbi för alltid.¹⁸⁴

Hon lockar männen till sig och lockas också själv av något hon inte förstår. Hon vet att sätta gränser:

Det kunde hända ibland att en herre blev för närgången emot henne – en som var 'ny' och 'obekant med terrängen' – men den som gjort det en gång, gjorde det aldrig om.¹⁸⁵

Berta intresserar sig sålunda enbart för en man så länge han kontrollerar sig och inte bekänner sin kärlek; lika tydligt är det att det är dit hon vill locka honom. En tillvaro koncentrerad av att bara locka det andra könet till sig. I Bertas värld *finns* ingen fortsättning. Med mannens kärleksbetydelse är spelet över och hon har vunnit. Som ung kvinna är det hennes enda uppgift. Det är bara förförelsekonstens skådespel som ska behärskas, bara det som förväntas av henne.

Både Tseëlon och Johannisson lyfter fram den märkliga paradox som präglade synen på den kvinnliga sexualiteten och som åskådliggörs i *Berta Funcke* och *Pyrrhussegrar*. Å ena sidan var den fruktad och farlig samtidigt som den å den andra skulle rationaliseras och begreppsliggöras. Den blir både förtigen och offentliggjord, förfrämligad och öppnad med vetenskapliga instrument. Sexualiteten blir ett spänningsfyllt centrum inom borgerskapet där den framförallt genom tystnadens strategier skulle undanhållas barn och kvinnor. Inom det rådande fältet där männen hade företrädesrätt kopplades kvinnlig sexualitet samman med Eva, synderskan och naturen. Utifrån detta sätts den kvinnliga sexualiteten i kontrast till den manliga och framställs som i grunden starkare, farligare och mera gränslös än mannens. Den kvinnliga sexualiteten blir bunden till primitiva utvecklingsstadier av natur, drift och kaos. Johannisson pekar på att det just kan ha varit föreställningen om denna gränslöshet som drev fram konstruktionen om kvinnans asexualitet. Det skulle i sådana fall ha varit ett sätt i det sena 1800-talets naturvetenskapliga hållning att avvärja kvinnosexualiteten dess hotfullhet. Dikotomierna madonnan och horan blir extremt tydliga.¹⁸⁶ Den dygdiga kvinnan – vilken endast kan komma ifråga rörande kvinnor inom äktenskapet – är ett lysande exempel, menar Johannisson, på en kulturell konstruktion som skapat generationers bilder av hur en kvinna ska vara. Hennes uppgift var att ta ansvar för mannens sexualitet genom att inte fresta och egga den samtidigt som hon är gjord för att förföra. Den

---

¹⁸⁴ Mallings 1995, s. 82.

¹⁸⁵ Mallings 1995, s. 82.

¹⁸⁶ Johannisson 1994, s. 59ff; Tseëlon 1998, s. 20ff.

borgerliga sexualitetens ideologi är paradoxal: kvinnan framställs som en hotfull fresterska till det borgerliga äktenskapets dygder av disciplin och driftskontroll.¹⁸⁷

I den tid Berta och Märta uppstår i framställs deras förförelser som skådespel som snarare förgör dem själva än männen de fått på fall. Fresterskan faller av den roll hon ska spela. Berta förlorar kontakten med sin känsla och Märta förlorar livet. Männen, såvitt vi vet, samlar sig och går vidare.

I *Pyrrhussegrar* får Märta veta att hon kommer att dö på grund av bröstsjukdom och det avgörande är de sexuella fantasierna som gör det hela så farligt. Märta opponerar sig gentemot den ställda dödsdomen och ifrågasätter den manlige läkarens diagnos genom att påpeka att även hennes syster bär på samma ärftliga disposition. Läkaren är då snabb med att påminna henne om att systemen till skillnad från Märta är gift. Inom äktenskapet har driften rätt att komma till utlopp synes det underförstått och detta i sig har hindrat bröstsjukdomen från att utbryta hos systemen. Märta's hetsiga blod i kombination med att vara ogift har skapat detta predikament.¹⁸⁸

Hur Märta's försiktighet banat vägen till hennes egen död beskrivs exempelvis sålunda:

För alla de nätter, då hon ännu med dansens feber i sina lemmar, hetsad av vinet och männens blickar, i brännande, sömnlös ångest timvis hade kastat sig på sitt läger. Och om morgonen hade hon stigit upp slapp och tung, utan en redig tanke i sitt huvud, nervös, så att hon icke tålde höra ett steg. Hela hennes ungdom, hela hennes liv – bara denna förtvivlans kamp, som absorberade alla hennes intressen, förslöade hennes intelligens och tvang henne att ständigt vara på vakt emot sig själv som mot en fiende. Det var denna eländiga *försiktighet*, vilken hon nu hatade som sin olycka, - detta tvetydiga surrogat för dygd, som samhället tvingar kvinnan att plåstra över alla sina känslor och alla sina intressen, ända tills hon blir ett färglöst, osjälvständigt kryp, som aldrig törs taga ett enda steg, utan att treva för sig med antenner – och *alltid* drager sig tillbaka.¹⁸⁹

Ovanstående länkar samman hur Märta som kvinna, hur hennes drift omöjliggörs i de rådande förväntningarna på en kvinna i samhället. Men även omöjligheten att verka som individ utifrån samhällsnormerna. Det finns inget utrymme för den bildade flickan att ge sig hän i sin drift – då blir hon förtappad och utstött. Därtill har hon ständigt upplärts att aldrig ge sig hän, det är måhända här det största motståndet finns i Märta, inskrivet i hennes habitus.

I Märta Ulfklos tre fragmentariska flirtationer och Berta Funckes flertaliga kurtiser finns en tydlig gestaltning i texten om de unga kvinnornas beteende i gränslandet mellan det anständiga och det oanständiga. När Märta tittat oanständigt länge på en matros blir hon först tillsagd av en väninna som tycker att hon inte behöver stirra mer ”på den där karlen uppe i repen”. Men Märta fortsätter sitt utmanande betraktande. Det är först när en manlig löjtnant tycker att hon intresserar sig väl starkt för flottan som hon röd om kinderna vänder sig om och påstår att det är havet som hon betraktat som hon lyckas slita sig.¹⁹⁰ Här har andra upptäckt något uppseendeväckande i den unga Märta's beteende. Hon har tittat för intensivt, för länge.

I *Pyrrhussegrar* är blicken det som bryter konventionen för hur en kvinna får uppföra sig. I texten tillåts karaktären leva ut en del av sin identitet hon förväntas förneka, som traditionen hävdar att hon saknar i alla fall om hon vill bli bemött som en anständig

¹⁸⁷ Johannisson 1994, s. 61, 70.

¹⁸⁸ Mallings 1993, s. 142.

¹⁸⁹ Mallings 1993, s. 142f.

¹⁹⁰ Mallings 1993, s. 146.

kvinnor. Märta undersöker inte enbart sin egen sexualitet utan lär sig samtidigt något om villkoren för kvinnligt liv. Märta ångrar sig inte, hon förnekar inte i dödskampen lusten i sig, hon erkänner begäret. Vad hon djupt ångrar är att hon fallit undan för konventionernas krav och kvävt, förträngt denna lust. Ney menar att Märta därtill förstått att männen inte är beredda att möta kvinnan i lusten. Männen i texten tror istället att hon spelar ett erotiskt spel, hon betraktas som en deltagare i ett spel där männen bestämt reglerna i en kamp med en vinnare och en förlorare. I den maktkampen är kvinnan förloraren. Det sociala priset för sitt brott mot konventionerna finns med i Märta's reaktion. Därtill möter inte Märta bekräftelse eller erkännande från de män hon möter i sin lust. Där är den stora insikten i pyrrhusegrarna.¹⁹¹

7.2.2 Falskhetsparadoxen

Kvinnan är konstruerad som någonting artificiellt och marginaliseras för att hon saknar essens och autenticitet.

Tseëlon visar hur denna paradox bottnar i att definiera den kvinnliga identiteten som en icke-identitet där kvinnan framställs som förkonstlad och falsk med målet att förföra och locka mannen till undergång. Genom att konstruera en överdriven femininitet skapas en icke-hotande bild av sig själv. Utifrån denna paradox blir kvinnan till för andra och kan då inte vara autentisk enkom för sig.¹⁹²

Falskhetsparadoxen syns på flera vis i *Berta Funcke* bland annat genom att Bertas liv återkommande sätts i förhållande till teatern.¹⁹³ Teatern sätts i relation till det verkliga livet och blir i texten ett konkretiserande av Tseëlons beskrivning av förhållandet mellan sken och väsen, mellan yta och djup.¹⁹⁴ Redan som sjuåring kommer Berta för första gången i kontakt med teatern, och det mötet ger ett bestående intryck på henne. Väl återkommen hemma igen går hon omkring i hemmet och härmar de olika skådespelarna uppmuntrad av fadern. Därefter spelade hon alltid komedi.¹⁹⁵ Bertas koketteri gentemot männen tar sig också till uttryck som ett skådespel. När Berta rest utomlands för att stärka sin hälsa får hon till resesällskap en norsk läkare Leif. Men på hotellet finns även en rysk yngling som Berta dras till. I ett samtal med Leif brusar han upp inför Bertas blaserade stil:

”Hur länge skall ni då spela denna komedi, detta dubbelspel...?”
Hon ryckte på axlarna.
”Que voulez-vous, cher? – komedi? Ja, det är man ju tvungen till, annars – annars – brydde sig väl ingen om en. Och ni vet...!”
Hon smålog.
”Ja – jag vet att ni går till det yttersta för att få behålla er makt – att fångsla – tjusa – fördärva ...”
Hon såg på honom nästan förvånad.
”Fördärva – åh, det där var ändå lite starkt?”
Litet efter skrattade hon – alltjämt med ögonen på honom: ”Är ni svartsjuk?”¹⁹⁶

¹⁹¹ Ney 1993a, s. 156f.

¹⁹² Tseëlon 1998, s. 47f, 53.

¹⁹³ Ney 1993a, s. 70.

¹⁹⁴ Tseëlon 1998, s. 47.

¹⁹⁵ Mallings 1995, s. 10.

¹⁹⁶ Mallings 1995, s. 120ff.

Därefter går hon direkt och pratar med den unge ryske militären i enskildhet ute i den mörka trädgården. Det finns fler liknande inslag i texten. Därtill slutar hela romanen med: ”Allons – andra akten är börjad!”¹⁹⁷ Den andra akten tar vid efter att Berta spelat klart rollen hon haft i kurtisfasen och hon ska inta rollen som *maka*. På så vis kan läsas *Berta Funcke* som den första akten i en kvinnas livsdrama. På ett djupare plan kan Bertas skådespeleri läsas som en kvinnas kamp i livet, hennes förställning som ett svar på den förljugenhet och det hyckleri som samhället tvingar kvinnan till.

När Berta ska konfirmeras bär hon ett uttryckligt motstånd till det hela. Hon känner vämjelse inför en kraftig religiositet särskilt när hon minner sig om en väninna som efter konfirmationen istället för att vara munter och levnadsglad blivit fanatisk och överspänd och i sin väckelse hållit predikningar för sina vänner. Hon betraktar konfirmationen som en nödvändig form vilken hon bör följa av hänsyn till samhället. När konfirmationsdagen anländer finner hon det svårt med den förväntan hon anar runt sig – att hon själv ska bli rörd och hänförd och det plågar henne att hon inte kan leva upp till de förväntningarna. Men när sedan själva ceremonin sätter fart så griper helt plötsligt även stämningen henne. Hon gråter och hon avlägger sitt jakande till konfirmationens löften djupt rörd. Men dagen efter är hon förvirrad och skäms över att hon låtit sig lockas av ord. Hon har avgett ett löfte som hon vet att hon inte kommer att hålla.¹⁹⁸ Berta har velat agera äkta och autentiskt men känner i efterhand att hon drogs med i situationen på ett vis som hon upplever som falskt dagen efter. Autenticiteten framställs här som en omöjlighet. Den kan finnas i ögonblicket, men är strikt situationsbunden och kan inte inordnas i ett större system, inte i moral, konvention eller språk utan grundas bara i en flyktig känsla som inte kan förklaras när ögonblicket passerats. Bertas skam tyder på hennes medvetenhet om vikten av att alltid ha kontroll över sina lustar, aldrig låta sig hänföras och leva ut sin autenticitet.

Autenticiteten i handling tycks vanskelig, men Berta vet mycket väl hur autenticitet kan användas. När hon träffar Nils Max för första gången ber han henne att inte bry sig om honom eftersom han just idag är ”ohjälpligt trist” varpå Berta ler:

”Jag skall icke bry mig om er idag, herr Max, och imorgon ska vi ju skiljas. När ska jag då bry mig om er?”

Hon tyckte själv genast, att det var så dumt sagt.

”Inte alls – jag tror det är bäst.”

Samma gripande tonfall i rösten, det var något däri som förtrollade henne. Och så hans ögon – dessa djupa, melankoliska ögon som han nu höjde mot henne.

”Men nu bryr jag mig om er”, sade hon lågt, milt, som om hon talat till ett barn. ”Jag är säker om att jag skall tänka på er ofta – mycket ofta.”

Uppriktighet var Bertas farligaste vapen, och det visste hon.”¹⁹⁹

Denna uppriktighet, autenticitet är alltså såväl eftersträvansvärd och förkastlig. Berta vet mycket väl att hon befinner sig i gränslandet mellan det lämpliga och det olämpliga eftersom hon erkänner för sig att det hon sa var dumt. Som kvinna förväntas hon såväl spela ett spel, flirta och kokettera för att locka männens gunst för att finna sig en lämplig make, samtidigt som hennes oskuldskraft till varje pris måste understrykas.

---

¹⁹⁷ Mallings 1995, s. 142.

¹⁹⁸ Mallings 1995, s. 27ff.

¹⁹⁹ Mallings 1995, s. 55f.

Autentiska handlingar och uttalandet sammanfaller därför sällan med det spelet. Kvinnans vilja måste skylas med en gest eller en blick som kan väcka *mannens* vilja och först därefter kan hon visa sin vilja om hon har något att vinna på det.

Även i *Pyrrhussegrar* syns falskhetsparadoxens problematik. Märta Ulfklo återspeglar i ett minnesfragment hur hon lockar sin kusin Henrik in i skogen. Det är hon som lockar men väl där förändras sinnesstämningen. De har tidigare åkt kälke nerför en backe och ut på isen, och det är för att svalka sig som Märta kommer med förslaget att de ska ta och gå lite i skogen för att bli lite mindre heta. Men väl ibland snåren förvrängs ljud och ljus och plötsligt flyr hon som ett jagat djur ifrån honom. När Henrik hinner ifatt henne kan hon le åt både hans iver och sin egen rädsla, och hon fnyser när han kallar henne för en hare. Inte desto mindre skäms hon när det övriga sällskapet ropar efter dem och hon finner sin egen röst forcerad när hon åthutar honom för hans kusinprivilegier att kyssa henne.²⁰⁰ Märta både lockar och stöter ifrån och hon överdriver sin kvinnlighet i kusinens närvaro. Detta agerande skulle Tseëlon beskriva i termer av att använda femininiteten som en avväpnande strategi.²⁰¹ Hon menar att en kvinna egentligen eftersträvar makt, men vågar inte utmana mannen utan istället väljer att inta en överdrivet feminin gestalt för att framstå som harmlös. De stunder av bekräftelse från män som ges Märta och Berta kan ses som att de vunnit maktkampen, den enda maktkamp vari de kan besegra män. Att vinna en mans gunst är deras *raison d'être* men när de väl vunnit avslöjas den tomma kampen för på andra sidan mållinjen väntar ingen medalj, inga applåder; bara skam.

Berta lider av en ”lidelsefull, vild åtrå att känna och njuta – efter det varma, verkliga livet som hon *aldrig* skulle leva.”²⁰²

7.2.3 Synlighetsparadoxen

Kvinnan är konstruerad som ett ”spektakel” samtidigt som hon är kulturellt osynlig.

Tseëlon beskriver den paradox i den kvinnliga existensen att vara socialt osynlig men samtidigt fysiskt och psykiskt synlig. Kvinnan är ett föremål för skådande och betraktande. Det synliga jaget har en avgörande betydelse. Samtidigt är betraktandet ett dynamiskt begrepp och innefattar en dubbelriktning. Det avgörande för Tseëlon är dock att det blivit ett konstitutivt element vid struktureringen av kvinnans jaguppfattning. Kvinnans egna ögon och egen blick är präglad av hur hon tror att andra ser på henne.²⁰³

I Mallings verk syns denna medvetenhet tydligast i Bertas och Märtas återkommande känsla av skam. Märta skäms när sällskapet kallar tillbaka Henrik och henne. I *Berta Funcke* finns de andras blickar tydligt utskrivna. ”Damer kunde inte begripa hur hon ’aldrig generade sig’” när hon diskuterade modern konst,²⁰⁴ ”Berta var ’vådligt kokett’ sa några andra.”²⁰⁵ När hon återvände till Sverige efter en lång vistelse utomlands tyckte

---

²⁰⁰ Malling 1993, s. 143ff.

²⁰¹ Tseëlon 1998, s. 53.

²⁰² Malling 1995, s. 116.

²⁰³ Tseëlon 1998, s. 75, 96, 104.

²⁰⁴ Malling 1995, s. 33

²⁰⁵ Ibid.

folk att hon ”vunnit ofantligt”, att hon inte längre var ”vådligt kokett. Damerna tyckte till och med att hon var ’lite stel’.”²⁰⁶

Mallings verk understryker en annan ordning. I *Pyrrhusegrar* och *Berta Funcke* är det dock inte i första hand männens blickar på Märta Ulfklo och Berta Funcke som blottläggs utan det omvända. Märta och Bertas blickar på männen är utdragna och ingående. *Kvinnorna* är i första hand de begärande, de objektifierande.

Det finns även en annan aspekt av synlighetsparadoxen i *Pyrrhusegrar*. Märta har kommit så långt i sin sjuklighet och därigenom även långt från sin kvinnlighet att hon inte längre är synlig.

Ingen av dessa tusenden, som gå ut och in genom den stora murgrönsklädda pelarporten, ingen enda bryr sig om ifall Märta Ulfklo lever eller dör. Av alla dessa tusentals ögon, som mötas och blixtra, som bedja och neka – intet enda söker hennes; ingen enda av alla dessa tungor, som aldrig vila, talar till henne.²⁰⁷

Tseëlon menar att det synliga jagets viktigaste betydelse för självuppfattningen inte rör att till exempel bära de rätta kläderna utan snarare att ”göra ett bra intryck i vissa situationer eller uppfylla olika förväntningar som ställs.”²⁰⁸ I sjukbädden upphör Märta att finnas. Hon kan inte göra det hon förväntas göra. Märta förtyvlar av att inte ens verka vara fysisk synlig längre för sina medmänniskor. Hon känner sig förstenad och omgiven av en ändlös ensamhet. Hennes egentliga betydelse för den sfär hon levt sitt liv i tydliggörs brutalt. När hon inte kan spela upp sin roll som spektaklet är hon inte längre någon att bry sig om. Den som inte syns finns inte. Hon blir osynlig.

Mallings verk understryker dock att det finns en möjlighet till en annan ordning. I *Pyrrhusegrar* och *Berta Funcke* är det inte i första hand männens blickar på Märta Ulfklo och Berta Funcke som blottläggs utan det omvända. Gestaltningen av såväl Berta som Märta utmanar föreställningen av en kvinnas roll. Karaktärerna gör sig till subjekt med rätt att beskåda. Märta och Bertas blickar på männen är utdragna och ingående. *Kvinnorna* är i första hand de begärande, de som har en vilja. Berta registrerar varje detalj i männens utseende; näsans utseende, hakans rundning och läpparnas form.²⁰⁹ Männen görs till objekt i kvinnornas blickar. Denna möjlighet finns bara som ett spår, eller som en paus ifrån ett liv där kvinnorna är de som ständigt övervakas. Berta och Märta sjunker in i betraktandet och bara där upplever de subjektstatus. Det är ett lånat tillstånd.

7.2.4 Skönhetsparadoxen

Kvinnan förkroppsligar fulhet samtidigt som hon betecknar skönhet.

---

²⁰⁶ Ibid., s. 80.

²⁰⁷ Malling 1993, s. 141.

²⁰⁸ Tseëlon 1998, s. 75f.

²⁰⁹ Malling 1995, s. 90, 118.

Tseëlon beskriver hur könet konstitueras socialt genom utseendet redan från tidig ålder. För kvinnan blir skönhet en del av hennes definition både i termer av hur andra reagerar på henne och hur hon upplever sig själv.²¹⁰

När Berta presenteras i sällskapslivet vid 17 års ålder.

Hon gjorde strax ett visst uppseende, utan att någon precis kunde göra reda för orsaken därtill. Ty hon var egentligen inte vacker, därtill var figuren allt för slank och mager och hyn för sjukligt blek. Visserligen hade hon stor lätthet i att konversera och förde sig ganska elegant och säkert – somliga sade *för* säkert – men det var inte heller *det*. Faktiskt var emellertid att hon hade succés – blev kritiserad av fruarna, avundad av sina jämnåriga, beundrad av herrarna och – ja, det fanns till och med dem, som älskade henne.²¹¹

I texten finns tydliga inslag av förvånning baserat enbart på att Berta egentligen inte är vacker. Allt man kan förvänta sig och hoppas på finns där, utom just detta. Genom sitt utseende ges karaktären Berta ett tydligt avstånd från det förväntat kvinnliga. Alla är vackra utom hon. *Ändå* lyckas hon. De kvinnliga egenskaperna utgår från och samlas i utseendet. Tseëlon skriver att skönhet är en del av kvinnans definition på både hur andra reagerar på henne och hur hon upplever sig själv.²¹² För kvinnor är skönhetskravet betydligt hårdare än för män vilket leder till att kvinnan bemödar med att klä sig och smycka sig, för att försöka hålla liv i en fantasi om den eviga skönheten i kvinnan. Tseëlons studier visar att ”den *fysiskt* (o)attraktiva lär sig spela rollen som den *socialt* (o)attraktiva.²¹³

Hon ställs effektivt mot sin vackra kusin Ester i kampen om Åke Kalms gunst där Berta lyckas vinna honom genom komplimanger.

”[J] ag har givit akt på, att mycket vackra män i allmänhet inte har någon tanke för andra.”
”Skall det vara en komplimang? ...”
”Från mig är det – jag sätter skönhet mycket högt.”
Han såg upp på henne – hennes blick var kall. Han kände sig med ens så ytterst osäker. Så sade han, med en vårdslöshet som lät alltför affekterad:
”Åh, men i det hela tagen betyder ju det yttre så litet...”
”Såå – för *er* kanske...”
Senare på kvällen dansade de en extravals tillsammans.²¹⁴

Bertas iakttagelse, att de mycket vackra männen inte ägnar andra en tanke förstärker den bild Tseëlon tecknar av skönhetsparadoxen. Att bevara skönheten kräver sådan tid och kraft att det leder till en självupptagenhet. I relationen mellan Berta och de män hon möter är relationerna inte de traditionella. Männen är de vackra och Berta är den som *inte* är vacker. Genom att hennes fulhet ligger i full dager har hon ingenting att skyla, istället är det männen som är de vackra och som månar om att masken inte ska fallera. Om Nils Max står att läsa:

---

²¹⁰ Tseëlon 1998, s. 107.

²¹¹ Malling 1995, s. 31.

²¹² Tseëlon, 1998, s. 106.

²¹³ Ibid., s. 108.

²¹⁴ Malling 1995, s. 91.

Han var en av dessa människor, som äger den gåvan att frappa överallt och i allt – till och med genom sitt yttre.

Också hängde hans porträtt i stort format i alla boklådsvinster, och folk stannade alltid och såg på det – i synnerhet kvinnor. [...] Det låg något teatralisk över hela denna figur – något sökt. Man sade också ganska öppet, att han ville göra reklam med sitt utseende.

Det hade man förresten alltid sagt om honom – ända ifrån det han som mycket ung student kom till universitetet och kamraterna på skämt kallade honom för "Narkissos".²¹⁵

Förvåningen i texten och de återkommande jämförande inslagen gör att Bertas "succés" framstår i det närmsta naturvidrig. Berta själv visar inget som helst intresse för vare sig sina kläder eller sitt utseende. Hon verkar själv lyckas blunda på den förväntningen som ställs på henne.

7.2.5 Förgänglighetsparadoxen

Kvinnan symboliserar död och förgänglighet samtidigt som hon utgör ett försvar mot detta.

Initialt är det tydligt hur drivkraften hos Berta Funcke är upplevelser. Det illustreras redan vid läsarens första möte med henne; barnet på tre år som sitter i en sandhög, skor och strumpor är avkrängda, barnet sticker bestämt ner fötterna i den av solen uppvärmda sanden, skrattar, och drar upp dem igen för att på nytt stoppa ner dem. När hon springer för att möta sina föräldrar – smutsig och med klänningen i oordning brister modern ut i klagomål över pigans oaktsamhet. Berta motsätter sig och vill inte bli tvättad, detta motstånd gör modern förbryllad medan fadern kastar upp det smutsiga barnet i luften och förklarar för sin maka att barnet ska få göra som hon vill. "Man skall aldrig tvinga ett barn."²¹⁶ I barnet är hon könlös och fylld av liv.

Föräldrarna är svaga för barnet vilket medför att de inte håller efter henne. Hon får så till en början växa upp och utvecklas som hon vill. Hon leker helst med pojkar och fadern är lättad över att hon inte är "våpig" eller "flickaktig".²¹⁷ När sedan kusinen Erik börjar bo tillsammans med familjen Funcke beundrar Berta honom gränslöst. Hon gör honom hjältemodigt vad som helst till viljes och börjar att röka papyrosser, den tidens cigarett. Deras relation förändras drastiskt i och med att hon en dag får fatt i Eriks kadettmössa.

Hon strök handen längs den glatta svettremmen inuti – den kändes fuktig och luktade starkt av hår. [...]

"Hit med mössan, Berta! Sitter du inte och river sönder fodret, du."

Rösten var sträv, hes och i målbrottet. Jan höjde den också bra mycket för att kunna överrösta musiken.

På Berta gjorde emellertid befallningen inte intryck. Hon satt som förut – tanklös, och vred handen inne i mössan. Vad den kändes varm och vad den luktade starkt av här!²¹⁸

---

²¹⁵ Mallings 1996, s. 44f.

²¹⁶ Mallings 1995, s. 5ff.

²¹⁷ Mallings 1995, s. 10f.

²¹⁸ Mallings 1995, s. 15f.

Erik håller fast henne och kittlar Berta. Slutligen nyper han henne hårt under örat. När Berta sedan på kvällen avklädd står framför spegeln syns ett tydligt märke efter Eriks fingrar

Då hon stod framför spegeln om kvällen och klädde av sig såg hon det. Det var som ett avtryck efter hans röda fingrar.

Hon rodnade ända upp till hårfästet – hon blygdes, hon visste egentligen inte varför. Och på samma gång letade hon i sitt minne för att påminna sig hur det hade känts och förde så omedvetet fingrarna upp till halsen.

Så stod hon länge – med handen glidande utefter hela sidan av halsen ända ned till skuldran. Tanklöst stirrande på ljuset med halvslutna, dunkla ögon.

Så spratt hon till – mötte sin egen blick i spegel och skyndade sig att komma i säng.²¹⁹

Hon befinner sig här i övergången från barn till ung kvinna. Berta förändras från neutrum till kvinna omedvetet men ändå tydligt. Det är barnets död och ett kvinnligt uppvaknande.

I denna kvinnliga form har den självklara livligheten och viljan att leva svårare att få uttryck. Den unga kvinnan Berta blir sjuklig. Hon tappar aptiten och börjar klaga över huvudvärk och sömnlöshet. Läkaren konstaterar att hon har en smula anlag för bleksot. Receptet är mera motion samt järnpiller.²²⁰ Bertas sjuklighet är dessutom sammantvinnad med ledan och denna leda har ett stort utrymme i texten. Ledan hamnar i motsatsställning till viljan att leva. Johannisson beskriver hur kvinnor själva blottlägger leda, sysslolöshet och instängdhet i kvinnorollen. Den sociala och existentiella bristen förvandlades till sjukdom.²²¹

I ett av vad Berta då tror är det sista mötet med sin själsfrände Nils Max så samtalar de och Berta öppnar sig i samtalet och beskriver sitt svärmod för honom:

”Vet ni”, hon talade med låg, upprörd röst, och ögonen glimmade fuktiga under floret. ”Vet ni, jag så ofta tänkt på att det vore bäst om jag fick dö snart. Ett liv som mitt gör ju ingen nytta – inte ett spår av nytta.”

”Men för alla dem som älskar er?...”

”Åh, de är inte många”, hon skakade på huvudet. ”Det finns ingen, för vilken jag är outhärlig. Och att tänka sig att medan jag släpar fram i en dådlös existens, som inte skänker glädje åt någon – inte ens åt mig själv... Och jag lever i överflöd, jag förstör mycket pengar, jag ödelägger kanske utan att veta det andra människors liv – under det andra, som kunnat njuta av livet, som kunnat bli till något, inte får tillfälle därtill – av brist. Åh vad den tanken plågar mig! Det är som om jag inkräktat en plats som inte är min.”

”Men det är ju slumpens fel – inte ert.”

”Åhnej”, hon suckade, ’jag borde ju kunna övervinna mig själv och arbeta för något, men – jag orkar inte.’²²²

Detta kvinnliga varande står i hjärt kontrast till barnets sinnliga upplevelser i början av texten. Här har livslusten sugits ur dess märke. Berta önskar att få känna sig vid liv men kan inte, mäktar inte med utan önskar sig döden.

---

²¹⁹ Mallings 1995, s. 18.

²²⁰ Mallings 1995, s. 19.

²²¹ Johannisson 1994, s. 242.

²²² Mallings 1995, s. 77f.

Längre fram i texten samtalar hon med en i hennes ögon mycket vacker och tilldragande man, Åke. Det är under en sömnig söndag ute på landsbygden hemma hos gemensamma vänner. Det blir ett intimt möte där Bertas flörtande plötsligt förbyts i allvar när hon efter att läst ett stycke på franska och berörd utbrister:

”Kan ni begripa detta?”

Han svarade inte – gjorde blott en *vague* gest med huvudet. Han förstod henne inte.

”Åh nej – naturligtvis inte – ni är ju karl. Men en kvinna ... Detta att leva i hoppet om en kärlek som skall döda henne, en kyss som skall förbränna henne – detta är alla kvinnors idealdröm, och de får den *aldrig* uppfyllt.”

Där låg en lidelsefull, sentimental klagan i rösten. Han såg upp – orolig, förvånad.

”Och ni kan säga mig varför? Är det därför att männen inte är *män* nog eller kvinnorna inte nog *kvinnor*?”²²³

Här syns paradoxen och hur den livgivande kärleken har döden i sin hand: Berta önskar en upplevelse så stark att den kan tränga igenom den tjocka hud hon fått genom att spela rollen som krävts av henne i kurtislekar. Kvinnan vill ha en kyss som dödar kvinnan. Det finns inga kyssar som är tillräckligt starka för att kunna döda kvinnan i kvinnan. Berta vet det.

För Tseëlon handlar mycket av förgänglighetsparadoxen om att kvinnan får symbolisera både fruktan för och försvar emot döden.²²⁴ För Berta verkar kvinnligheten i sig vara döden medan livet finns *bortom* kvinnligheten – en plats hon vet att hon aldrig kommer att kunna komma till.

---

²²³ Mallin 1995, s. 94.

²²⁴ Tseëlon 1998, s. 135.

7.3 Sammanfattande analys

De kvinnoporträtt vi studerat är barn av sin tid. De blir till genom och på grund av den pågående diskussionen om vad en kvinna ska vara. De är svaga och nära till sjukdom och flirtationer och kärlekshistorier är centrala i kvinnornas liv.

Birgitta Ney lyfter fram att Mathilda Malling med sina kvinnoporträtt visade att kvinnans livsvillkor i samtiden kunde få förödande konsekvenser, underförstått för alla kvinnor, men tydligast för den som inte accepterade reglerna. Varken i *Pyrrhussegrar* eller i *Berta Funcke* bryter huvudkaraktärerna öppet mot de fastställda normerna, det förekommer dock i båda verken en tydlig skildring av hur kvinnor tvingas betala ett högt pris redan för sin förmåga att se hyckleriet.²²⁵

Tydligt i både *Pyrrhussegrar* och *Berta Funcke* är att vad som ges störst utrymme är hindren för en kvinnlig inre växt och kritiken mot den traditionella kvinnorollen. Texterna belyser inte några strategier som går att söka för kvinnofigurerna för att stanna kvar i äktenskapet. Att det egna kvinnliga jagets sexualitet är uttalat har redan framgått tydligt. Texterna skildrar kvinnotillblivelsen, möjligheten att skapa sig en identitet. Det finns givetvis hinder, både samhällets konventioner likväl som kvinnans egna internaliserade. Både Berta Funcke och Märta Ulfklo utforskar den nya tidens krav på en förändrad kvinnlig identitet.²²⁶ Berta Funcke går in i äktenskapet i föreställningen om att hon ska spela en roll, hon ska föreställa kvinna och maka. Men det är en kvinnas egen tolkning av sina livsvillkor som gör att hon går in i upprättade konvenansleken.²²⁷

Även om sedlighetsdebatten rasade, gjorde den det i ord. Mallings gestaltning visar den praktiska omöjligheten i att, som kvinna, strida mot den roll hon på förhand tilldelats på grund av sitt kön. En osedlig kvinna blir inte gift och blir kvinnan inte gift tvingas hon framleva sina dagar genom andras goda vilja. En ung kvinna har heller inga andra mål än att finna en lämplig make, ser vi i samtliga verk. Kvinnorna är upptagna med att vakta den smala gränsen mellan det lämpliga och det olämpliga men i deras vardag finns inget utrymme för att tänka på den större ordningen de ingår i. I *Berta Funcke* får vi veta att Berta är såväl intresserad av och kunnig i diverse kulturella yttringar men det intresset faller i skuggan av den roll hon måste spela som *kvinna*, innebärande ett ständigt medvetande om mäns blickar men främst sina egna. Först när hon gifter sig med en betydligt äldre man kan hon luta sig tillbaka och åtminstone läsa intressant litteratur, även om livet i övrigt inte har något att erbjuda längre. Utan sexualiteten, utan flirtationer finns ingenting kvar för kvinnan, ingen uppgift, inget uppdrag.

Sexualiteten (och därmed kvinnligheten) framställs som den mest framträdande frågan som *måste* besvaras, måste hanteras, fastän frågan är diffust formulerad och alla verkar veta att det inte finns något svar.

Märta Ulfklos liv befinner sig mitt i den omöjligheten. Hon kan inte leva för då dör hon och om hon inte lever, dör hon likväl. Allt handlar om sexualitetens betydande roll för en ung kvinna.

Benedictssons Marianne lyckas till sist hitta en annan väg. I sitt möte med Pål lever hon ut den sexualiserade kvinnans roll, men så småningom kliver hon ur borgerskapets förväntningar av vad en kvinna ska vara och hittar sin identitet någon annanstans. Hon

---

²²⁵ Ney 1993a, s. 67.

²²⁶ Ney 1993a, s. 122, 124.

²²⁷ Ney 1993a, s. 134.

flyttar fokus från sexualiteten till ett annat jag, ett verkligt jag; en identitet att identifiera sig med och en make att likna sig vid. Maken Börje är den ende som hoppats att Marianne skulle hitta den dugligheten och livskraften i sig.

Nina i "Ur mörker" har det inte lika lyckosamt emedan hon inte har någon make längre. Den hon hade, skildes hon ifrån, sedan hon vägrat ta emot en dyrbar gåva från en annan man varpå maken hårt klandrade henne då han tyckte att hon gott kunnat säga att gåvan var från honom. Skillnaden mellan Ninas och Mariannes öde belyser att en kvinna ensam inte kan råda över sitt liv. Istället är det maken som avgör hur en hennes liv utvecklas, inte hon själv.

Den kvinna man talar om i sedlighetsdebatten är kvinnan som kön, som grupp. I verken vi analyserat märker man inte mycket av tillhörighet kvinnor emellan annat än mötet mellan Marianne och jungfrun Stina. De förenas genom den kvinnliga erfarenheten moderskapet och det är genom det mötet Marianne börjar finna gemenskap med arbetarna på Börjes gård, som om moderskapet öppnar väg för en praktisk existens, en producerande identitet.

Mallings kvinnoportätt kan sägas vara mer jagstarka, för att inte säga nonchalanta, än Benedictssons. Märta Ulfklo får vi förvisso möta på hennes dödsbädd men i de glimtar vi får av hennes ungdom är hon den begärande, som tillåter sin blick att fastna vid en bar arm och hals, fastän hon vet att andra ser. Berta Funcke har en vass tunga och en rättframhet som hon använder förbehållslöst. Dessa kvinnor är initialt starka, men tvingas ge vika för konvensen, inse kvinnlighetens begränsningar, eftersom de inser att deras liv annars skulle gå i spillror.

Benedictssons kvinnor är inledningsvis svaga, Marianne finner sin styrka genom äktenskapet, genom en man som tror att hon kan var något annat än blek och vacker. Nina däremot är bitter. Hon bröts ner redan som barn och bitterheten har fått äta upp henne. Hon kan inte bli människa.

Diskussionerna under sedlighetsdebatten och Foucaults påstående om att sexualiteten utgjorde kärnan i borgerskapets identitet²²⁸ tydliggörs och manifesteras i våra analyserade verk, inte som en sanning utan som ett missförstånd eller låt säga ett vetenskapligt övertramp. Att själv definiera sin sexualitet för att finna sin identitet framstår som en hopplös målsättning för Marianne, Nina, Berta och Märta. Snarare verkar de som finner något annat att hänga upp sitt jag på klara sig betydligt bättre.

---

²²⁸ Foucault 2002, s. 129

8 Slutdiskussion

Vid studien av skönlitterära verk kan man ur ett litteratursociologiskt perspektiv betrakta verken som speglingar av ett samhälle och dess värderingar. Verken kan ses som skildrande av eller belysande av sanna förhållanden eller missförhållanden. Tanken som slår oss efter studierna som ligger bakom detta arbete är hur bedömningen av ett verk står i samklang med en dominerande tradition och tolkningsramar. Kan en kvinnas verk begripas om det tolkas med traditionellt manliga redskap? Kan en man se och förstå en kvinnas gestaltning av en kvinna som realistiskt eller ens intressant när det inte överensstämmer med de föreställningar som traditionellt finns om kvinnans väsen? Jonathan Culler har i *On Deconstruction* (1983) ägnat ett kapitel åt frågan om hur en kvinna läser och hur en man läser.²²⁹ Han menar att en kvinna tidigt får lära sig att identifiera sig med den (ofta) manliga huvudpersonen och betrakta berättelsens kvinnor som bifigurer och kan därmed acceptera de grunda kvinnoporträtt som görs. Män å sin sida har betydligt svårare att identifiera sig med kvinnliga huvudpersoner – i synnerhet om porträtten är gjorda av kvinnor. Detta uttrycker den tidigare påtalade föreställningen om mannen som norm, kvinnan som undantag. Även kvinnan har den mänskliga erfarenheten av att vara människa (läs: man) medan mannen å sin sida *inte* har den specifika erfarenheten av att vara kvinna. Goffman betraktar det sociala livet som en slags teater där deltagarna inte har fasta ”jag” utan jagets skapas i en process. En del av jagbilden utgörs av individens genus. Som Fanny Ambjörnsson påpekat kan genusskapandet också betraktas som en process, som någonting som skapas varenda gång vi agerar så som förväntas av oss, förändras. Genus är således inte en fastslagen ordning. Genom Tseëlons analys förstår vi däremot att maktordningen är densamma, hur mycket genus än förändras över tid. Den manliga dominansen löper som en röd tråd genom historien.

Detta kan leda till ett antagande om att de dilemman som våra kvinnliga karaktärer ställs inför i stor utsträckning har sin grund i den underordning de lever i. Toril Moi menar att mäns och kvinnors habitus reproducerar könsmaktsordningen och de sociala maktrelationerna ristas in i själva kroppen.²³⁰ Habitus både uppkommer och uttrycks genom våra rörelser, ansiktsuttryck och sätt att se på världen. För att understryka hur genomsyrande maktrelationerna är använder Moi Simone de Beauvoir som exempel för hur hon under sin karriär mötts så mycket institutionell diskriminering att hon troligen snarare identifierat sig med det intellektuella systemets värderingar än att revoltera mot dem. Denna aspekt torde vara aktuell även för Benedictsson och Malling i deras kvinnogestaltningar. Moi menar dessutom att kvinnor kan ha ett så stort symboliskt kapital att könet inte längre spelar någon roll men att kvinnliga författare som inte undervärderats har varit så ovanligt att de per definition blir mirakel.²³¹ Benedictsson är att betrakta som ett sådant mirakel. Hon läses, minns, beundras då och nu. Detta verkar i och för sig ha vid handen att hennes verk inte betraktas som något mer än skönlitteratur, det vill säga att den samhälleliga dimensionen i princip försvinner. Likväl är Benedictssons verk präglade av hennes medvetenhet om vad det innebär att vara kvinna. Som Lundbo Levy beskriver har Benedictsson själv försökt att förneka sin egen kvinnlighet eller den särskilda sociala roll den innebar för henne, hur den begränsade

---

²²⁹ Culler, Jonathan 1983. *On Deconstruction: Theory and Criticism after Structuralism*, s. 43-64.

²³⁰ Moi 1994, s. 13ff.

²³¹ Moi 1994, s. 18.

hennes autenticitet.²³² Samma problematik återfinns hos Nina i *Ur mörkret*. I gestaltandet av Marianne har Benedictsson istället låtit henne identifiera sig med kvinnligheten, söka sig själv genom den men eftersom kvinnligheten per se inte har någon substans tvingas Marianne finna andra identifikatorer. Vad detta belyser är inte bara att man inte kan "bli" genom sin kvinnlighet utan även att den kvinnliga erfarenheten utgör ett problem i identitetsskapandet på ett sätt som manligheten inte gör det. Mannen blir det normala, kvinnan det avvikande. Även Pål's problematiska identitet förklaras genom hans kvinnlighet. Benedictsson kan sägas brottas med den onda tro som de Beauvoir brottades med när hon förvägrades subjektstatus i Jean Paul Sartres existentialism. Som kvinna var hon dömd till immanens (vara-i-sig), bara mannen kunde transcendera (vara-för-sig). Eller den skillnad i identifikation som Culler behandlar. En man kan inte identifiera sig med en kvinna, bara en kvinna kan identifiera sig med män.

Vad gäller Mathilda Malling är situationen den motsatta. Minnet av henne består bara av de verk som skrevs i anslutning till sedlighetsdebatten, under pseudonymen Stella Kleve, och det är en förvånansvärt liten del av hennes produktion. Värt att minnas är att hon var en framgångsrik författarinna under 1900-talets första hälft. Det litterära fältet mognade vid den här tiden och den genre som Malling senare verkade under betraktades som kvinnlig och värderades lägre än den författartradition som män skrev under.

Bourdieu studerade Léon Cladel som växt upp på den franska landsbygden under den senare hälften av 1800-talet. Cladels far ville gärna att han skulle bli en fin och bildad man varför han såg till att sonen fick en gedigen utbildning. Cladel sökte lyckan bland parnasspoeter i Paris, ett försök som för hans del ledde till en räkka misslyckande och ett liv i misär. Småningom gav han upp och återvände till sin hembygd för att skriva provinsromaner. Bourdieu skriver:

Hela denna evigt *felplacerade* författares produktion är präglad av antinomin²³³ mellan hans dispositioner (förknippade med ursprungspositionen som också skulle bli slutpunkten) och de positioner han eftertraktar och tillfälligtvis innehar.²³⁴

Händelseförloppet liknar Mathilda Mallings. Hon var en av de första kvinnliga studenterna och försökte skriva in sig i det svenska litterära avantgardet, inspirerad av det franska. Hon hade till synes de rätta dispositionerna och positionerna men hennes kön fick henne på fall. Hon hade möjligen kunnat vara rätt man på rätt plats vid rätt tid men hon var en kvinna. Mottagandet blev således långt ifrån det loja som Cladel fick, hon blev istället hårt anklagad för det stoff hon producerat. Resultatet blev dock detsamma; Mathilda Malling ruskade av sig den bespottade pseudonymen Stella Kleve och drog sig tillbaka för att börja skriva herrgårdssägner. Med bourdieuskt filter ser man ett intrikat mönster bildas av livsöden som Mallings och Benedictssons. En kvinnas dispositioner såväl som positioner präglas av det faktum könstillhörigheten är. Dispositionerna innefattar den nämnda medvetenheten om den andres blick, det habitus som kvinnan har utvecklat på grund av sin könstillhörighet. Positionerna avgörs av den dömande omvärldens förväntningar och förutfattade meningar om vad en kvinna kan göra och vara och tänka. 1880-talets kvinna hade ingen egen ekonomi, ingen egen

---

²³² Lundbo Levy 1980, s. 51.

²³³ Motsägelse mellan två tankelagar som är lika logiskt nödvändiga [vår not].

²³⁴ Bourdieu 2000, s. 378.

myndighet. Den skapande kvinnan erinrade om den offentliga kvinnan: skökan och socialt begränsades kvinnan ständigt av de etikettsregler hon löd under.

Birgitta Ney och Eva Heggstad visar båda på hur kvinnliga författare under 1880-talet skildrar kvinnorna i fiktionen som om den nya tidens friheter gör dem medvetna om hur fångna de i själva verket är.²³⁵ I *Pyrrhussegrar* blir Märta Ulfklos dödskamp en uppgörelse med hur livet blev och hur det kunde ha blivit ifall hon istället bejakat sin lust. I Mathilda Mallings debutbok *Berta Funcke* är utgången en annan men problematiken delvis liknande. Berta väljer att spela rollen som maka och gå in i ett äktenskap med en mycket äldre man.²³⁶

För en kvinna – som tidigare nämnt inte tillhör en avgränsad grupp utan är den Andre enbart på grund av sina fysionomiska företräden – tilldelas per automatik en särskild uppsättning dispositioner. Hon bemöts på ett visst sätt och tilldelas en särskild skopa förväntningar som inte riktigt liknar dem man tilldelar en man. Hon är även dömt till en särskild position. Med Bourdieus termer kan man säga att kvinnan får ett särskilt kapital. I det sena 1800-talet var det än mer tydligt än det är nu. Även om Benedictsson ernjöt ett erkännande som författare betraktad, var hon likväl alltid medveten om sin könstillhörighet. En kvinna förväntades likväl följa konvensen, vare sig hon kunde skriva eller inte. Myndig kunde hon bara bli efter domslut, rösta fick hon inte göra. Mallings å sin sida fick en examen, hon tillhörde de Nya kvinnorna men hennes litterära verk fick inte samma erkännande som Benedictssons. Vad deras verk angår, kan man se att där finns en skillnad ifråga om erfarenheter. Mallings var ogift när hon skrev sina verk, vilket kan vara en anledning som påverkat hennes inställning till den kvinnliga sexualiteten. Benedictsson hade varit gift och blivit änka och hade upplevt den bjärta kontrast mellan vad den äktenskapliga sängen framställdes som i litteraturens romantiska skimmer och hur den i verkligheten tedde sig. Deras kvinnoporträtt skiljer sig därmed något från varandra. Medan Mallings på ett mer tydligt sätt fokuserar den kvinnliga sexualiteten som en springande punkt, ligger Benedictssons snarare i andra identitetspolitiska faktorer. För Mallings framställs sexualiteten som vägen mot lycka och hälsa, precis som tidens vetenskap angav. För Benedictsson är sexualiteten vägen mot fördärv. Förnuft och arbete tycks vara vägen mot ett värdigt liv.

Donald Broady skriver i förordet till *Konstens regler* att Bourdieus forskning rör frågan om individens frihet. Han undersöker individens möjligheter att göra motstånd mot de etablerade maktförhållandena.²³⁷ Vad vi kan se i Mallings och Benedictssons verk är kvinnors försök att frigöra sig från gängse föreställningar, inklusive sina egna, samt hitta existensformer trots rådande samhällsordning. Motståndet verken utgör finns bara om motståndet påtalas. Blundar man för det reduceras verken till skönlitterära verk, måhända ”instängt eller kvalmigt självcentrerade” som Göran Palm påtalat.

De fyra verk vi analyserat bär med sig samma andemening: Att vara kvinna är att vara inautentisk, du måste försöka bli något annat. Men som kvinna kan man inte fly undan sitt kön. Så reproduceras paradoxerna som sitter i huden på den kvinnliga karaktären.

De verk vi tagit hjälp av i vår analys, Jette Lundbo Levys *Den dubbla blicken*, Birgitta Neys *Bortom berättelserna*, Eva Heggstads *Fången men fri*, Karin Johannissons *Den mörka kontinenten* och inte minst Efrat Tseëlons *Kvinnan och maskerna* framhåller alla de paradoxer en kvinna omges av när hon skapar sin identitet och just denna

---

²³⁵ Ney 1993a, s. 22; Heggstad 1991, s. 9-17.

²³⁶ Mallings 1995, s. 137ff.

²³⁷ Bourdieu 2000, s. 12.

komplexitet i kvinnoframställning erbjuder en vid förståelse för vad det ”kvinnliga” kan vara.

Vår uppsats utgör ett försök att framställa den position som kvinnor verkade i på 1880-talet. Det problematiska i att framställa andras liv är lika problematiskt för oss nu, som det var för dem då. Denna övertygelse sätts i ett skarpare och osmickrande ljus när man betänker Gayatri Chakravorty Spivaks resonemang om representationen. Vad i gestaltningen av kvinnan själv kan faktiskt härledas till henne som individ. Vi som tillhör västerlandets intellektuella kan i viss mån istället betraktas som koloniserare över den dåtid som här förlagts under lupp. Vi gör oss självklart skyldiga till anakronistiska misstag emedan de redskap vi använder oss av inte var utvecklade på den tiden vi behandlar. Även vi är präglade av våra erfarenheter av att leva som kvinnor men vi gör det i en tid då majoriteten av oss, åtminstone teoretisk, väl kan skriva under på att ett samhälle *bör* vara jämställt vilket formar vår perceptionsförmåga och begränsar vår möjlighet att förstå kvinnlig representation från sena 1800-talet. Glidningen mellan Vertretung och Darstellung känns alltmer komplex; det tycks inte finnas någon definitiv gräns.

De intellektuellas representation av de underordnade verkar här i flera lager. De kvinnliga författare vars verk vi undersökt gav i sin tid uttryck för kvinnliga individer, skildrare på ett konstnärligt sätt (Darstellung). Men även denna representation säger något om vad kvinnan förväntades vara, utifrån ett samhälleligt perspektiv. De pågående diskussionerna om kvinnans beskaffenhet appellerade till mänsklighetens fortlevnad och evolutionens framåtskridande. Degenereringen, vars hot om mänskligt förfall, trängde sig in hjärtat på framställningarna av människor i skönlitteraturen. Distinktionen mellan Vertretung och Darstellung är en schimär. Betänk Göran Palms förord i *Mannens dikt om kärlek*, det som berör att den manlige författaren ansetts bättre att framställa en kvinnas känsloliv än vad den kvinnliga författaren varit. Detta är ett uttryck för hur de intellektuella, den dominerande klassen, såväl den vetenskapliga som den kulturella, tror sig veta vilka de subalternas intressen är, hur deras inre väsen är beskaffat, medan dessa framställningar och teorier egentligen tjänar till att reproducera det enda viktiga i samhället: makt. Vi gör, genom vår uppsats, oss också skyldiga till att försöka ge röst åt någon som är skapad av en författare vars språk vi inte förstår, i ett sammanhang vi inte känner.

9 Sammanfattning

Denna uppsats är skriven inom ämnet biblioteks- och informationsvetenskap med inriktning mot litteratursociologi. Den undersöker kvinnlig identitetspolitik i två romaner och två noveller skrivna av Victoria Benedictsson och Mathilda Malling under 1880-talets sedlighetsdebatt. De texter vi utgått ifrån är *Fru Marianne* och *Ur mörkret* av Benedictsson samt *Berta Funcke* och *Pyrrhussegrar* av Mathilda Malling.

Som bakgrund för att kunna förstå kvinnans position under 1880-talet har vi framför allt använt Michel Foucaults arbeten om sexualitetens historia, vilken berättar hur den nya borgarklassen använde sin sexualitet för att särskilja sig själva mot den degenererade underklassen å ena sidan och den dekadenta överklassen å den andra. Sexualiteten nagelfors och namngavs och utgjorde därmed en förutsättning för den individuella självuppfattningen. Uppsatsen lutar sig även på Thomas Laqueurs idéer om könens uppkomst, det vill säga teorin om att enkönsmodellen övergick i en tvåkönsmodell där kvinnan istället för att vara en sämre variant av mannen blev en väsensskild art. Väsentlig är även Karin Johannissons beskrivning av hur medicinen förhöll sig till och inkarnerades i kvinnokroppen under decennierna runt förra sekelskiftet. Att vara kvinna innebar enligt dåtidens synsätt i princip att vara sjuk varför ständig övervakning krävdes. Sjukdomsprunget fanns i själva könet så den kvinnliga sexualiteten var den springande punkt varur de särskilt kvinnliga åkommorna ansågs uppstå.

Den tidigare forskning vi har använt oss av sträcker sig över litteratursociologi, litteraturvetenskap och idéhistoria.

Syftet med uppsatsen är att synliggöra gestaltningen av den kvinnliga identiteten i fyra verk från 1880-talet. En av denna tids större diskussioner var sedlighetsdebatten vilken fördes i skönlitteratur samt i den radikala tidskriften *Framåt*. I denna debatt diskuterades kvinnans roll tillika hennes sexualitet. Sedlighetsdebatten sammanfaller dessutom med litteraturens moderna genombrott där det inte längre handlade om att skriva om det sköna utan istället om att försöka avbilda verkligheten.

Uppsatsens frågeställningar lyder:

- Hur framställs fiktiva kvinnor i relation till de frågor som berörs under sedlighetsdebatten?
- Hur gestaltas de fiktiva kvinnornas identitetspolitik? Vilka föreställningar om kvinnan brottas de med när de gör sina liv? Vad för strategier väljer de i relation till dessa föreställningar och förväntningar?
- Vilka likheter och skillnader i fråga om de fiktiva kvinnors identitetspolitik står att finna mellan Mathilda Mallings verk *Berta Funcke* och *Pyrrhussegrar* och Victoria Benedictssons *Fru Marianne* och *Ur mörkret*?

Som teoretiskt ramverk används Pierre Bourdieus fältbegrepp och habitusbegrepp för att få en vidare förståelse för de maktaspekter som går att utläsa i verken. Med hjälp av Toril Moi får vi ett utökat feministiskt perspektiv på Bourdieus teorier.

Maktrelationerna hänger nära samman med ett genusperspektiv. Relationer mellan

könen framstår i uppsatsen som en primär, social ordning. Genus kan förstås som en process: det är inte något som *är* utan något som *görs*.

Som metod i uppsatsen används idéanalys, en form av textanalys, och analysverktyget är idealtyper. De idealtyper som används är utarbetade utifrån socialpsykologen Efrat Tseëlon studier. Hennes studier visar att bilden av kvinnligheten är uppbyggd kring fem paradoxer vilka får utgöra idealtyperna. De är följande: anständighetsparadoxen, falskhetsparadoxen, synlighetsparadoxen, skönhetsparadoxen och förgänglighetsparadoxen.

Analyserna visar protagonisternas problematiska identitetsproblematik i ljuset av Tseëlons paradoxer. De gestaltade kvinnorna har, som Tseëlon beskrivit, en medvetenhet om andras blickar som är så påtaglig att den integrerats i kvinnornas egen självuppfattning. Dock existerar en parallell föreställning om att kvinnan ska vara autentisk, en ekvation som är omöjlig att få att gå ihop eftersom den autentiska kvinnan förväntas agera så som det förväntas av henne. Hur kvinnorna brottas med paradoxerna och den egna autenticiteten verkar vara en genomgående problematik i de studerade verken.

I slutdiskussionen kan vi konstatera att de kvinnliga gestaltningarna i stor utsträckning klyvs inför deras insikt om de olika paradoxala föreställningar som finns om hur de förväntas vara, insikten om det omöjliga i att bli den sammanhållna kvinnan – den som man förväntas bli. Det historiska underläge som kvinnors habitus förvaltar genomsyrar deras agerande inför andras ögon men också inför sina egna. De dilemman de ställs inför hänger samman med den underordning de lever i. Alla fyra verken hänger samman i sitt åskådliggörande av att vara kvinna innebär att vara inautentisk. Som kvinna måste du hela tiden försöka bli någonting annat.

10 Litteraturförteckning

- Ahlgren, Ernst (1886). Några ord med anledning af Gerda von Mickvitz skiss "Messling". *Framåt*, nr 11. Hämtat från <http://www.ub.gu.se/kvinn/digtid/01/>
- Ambjörnsson, Fanny (2003). *I en klass för sig. Genus, klass och sexualitet bland gymnasietjejer*. Stockholm: Ordfront förlag.
- Beauvoir, Simone de (1995). *Det andra könet*. Stockholm: Norstedts Förlag.
- Beckman, Ludvig (2005). *Grundbok i idéanalys: det kritiska studiet av politiska texter och idéer*. Stockholm: Santérus.
- Benedictsson, Victoria (1968). *Fru Marianne*. Stockholm: Stiftelsen Litteraturfrämjandet.
- Benedictsson, Victoria (1985). *Stora boken. Dagbok 1886—1888*. Stockholm: Liber Förlag.
- Benedictsson, Victoria (1993). Ur mörkret. Ingår i Ney, Birgitta red. *Synd: noveller av det moderna genombrottets kvinnor*. Stockholm: Ordfront förlag.
- Beronius, Mats (1986). *Den disciplinära maktens organisering: om makt och arbetsorganisation*. Lund: Arkiv.
- Bergström, Göran & Boréus, Kristina (2000). *Textens mening och makt. Metodbok i samhällsvetenskaplig text- och diskursanalys*. Lund: Studentlitteratur.
- Bourdieu, Pierre (1997). Men vem har skapat skaparna? Ingår i Furuland, Lars & Svedjedal, Johan, red., *Litteratursociologi: texter om litteratur och samhälle*. Lund: Studentlitteratur.
- Bourdieu, Pierre (2000). *Konstens regler: det litterära fältets uppkomst och struktur*. Stehag: Symposium.
- Bourdieu, Pierre (1999). *Den manliga dominansen*. Göteborg: Daidalos.
- Broady, Donald (1998). Inledning. En verktygslåda för studier av fält. Ingår i Broady, Donald red. *Kulturens fält : en antologi*. Göteborg: Daidalos.
- Butler, Judith (1990). *Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity*. New York: Routledge.
- Butler, Judith (2007). *Genustrubbel: feminism och identitetens subversion*. Göteborg: Daidalos.
- Caine, Barbara & Sluga, Glenda (2003). *Europas historia 1780-1920. Ett genusperspektiv*. Stockholm: Natur och kultur.

Culler, Jonathan (1983). *On Deconstruction: Theory and Criticism after Structuralism*. London: Routledge.

Darwin, Charles (1871). *The descent of man and selection in relation to sex*. London: John Murray.

de Gouges, Olympe (1972). Deklarationen om kvinnans rättigheter. Ingår i Shimanski, Folke red. *Kvinnan och revolutionen. Texter om 200 års kamp för kvinnlig frigörelse. En antologi*. Staffanstorp: Cavefors.

Englund, Peter (2003). *Tystnadens historia och andra essäer*. Stockholm: Atlantis.

Foucault, Michel (2002). *Sexualitetens historia. Band 1*. Göteborg: Daidalos.

Framåt (1886). Några anmärkningar med anledning av Pyrrhussegrar. *Framåt*, nr 22. Hämtat från <http://www.ub.gu.se/kvinn/digtid/01/>

Gelin, Karin (2005). *Kvinnor i litteraturhistorien: En undersökning av hur kvinnors skrivande och deras litterära verk beskrivs och värderas i litterära översiktsverk för gymnasieskolan*. Borås : Högskolan i Borås (Magisteruppsats i Biblioteks- och informationsvetenskap vid Bibliotekshögskolan/Biblioteks- och informationsvetenskap 2005:7).

Goffman, Erving (2000). *Jaget och maskerna. En studie i vardagslivets dramatik*. Stockholm: Norstedts akademiska förlag.

Goffman, Erving (2001). *Stigma: den avvikandes roll och identitet*. Stockholm: Prisma.

Hansson, Joacim (1999). *Klassifikation, bibliotek och samhälle. En kritisk hermeneutisk studie av "Klassifikationssystem för svenska bibliotek."* Borås: Valfrid. Diss. Göteborgs universitet.

Heggestad, Eva (1991). *Fången och fri : 1880-talets svenska kvinnliga författare om hemmet, yrkeslivet och konstnärskapet*. Uppsala: Avd. för litteratursociologi vid Litteraturvetenskapliga institutionen.

Johannisson, Karin (1994). *Den mörka kontinenten*. Stockholm: Norstedts.

Johansson, Thomas & Miegel, Fredrik (1996). *Kultursociologi*. Lund: Studentlitteratur.

Kieler (1887). Det sidste paa Dagsordenen. *Framåt*, nr 13/14. Hämtat från <http://www.ub.gu.se/kvinn/digtid/01/>

Kleve, Stella (1886). Till alla dem, som i Framåt skrivit om "Pyrrhussegrar". *Framåt*, nr 23. Hämtat från <http://www.ub.gu.se/kvinn/digtid/01/>

Korpi, Walter (1985). Handling, resurser och makt – om kausala och finala förklaringsmodeller i maktanalys. *Sociologisk forskning* nr 1.

Laqueur, Thomas (1999). *Om könenas uppkomst: hur kroppen blev kvinnlig och manlig*. Stockholm: Symposium.

Lorentzen, Jørgen (1998). *Mannlighetens muligheter*. Oslo: Aschehoug.

Lundbo Levy, Jette (1980). *Den dubbla blicken*. Enschede : Hammarström & Åberg Bokförlag.

Malling, Mathilda (1995). *Berta Funcke*. Uddevalla: Vinga Press.

Malling, Mathilda (1993). Pyrrhussegrar. Ingår i Ney, Birgitta red. *Synd: noveller av det moderna genombrottets kvinnor*. Stockholm: Ordfront förlag.

Moi, Toril (1994). Att erövra Bourdieu. *Kvinnovetenskaplig tidskrift*, nr 1.

Myhrman-Lindgren, Anna (1887). Föredrag. *Framåt*, nr 19. Hämtat från <http://www.ub.gu.se/kvinn/digtid/01/>

Møller Jensen, Elisabeth (2000). *Nordisk kvinnolitteraturhistoria 5 Liv och verk*. Malmö: Bokförlaget Bra Böcker AB.

Ney, Birgitta (1993a). *Bortom berättelserna*. Stockholm: Stehag: Symposium Graduale. Diss. Stockholms universitet.

Ney Birgitta (1993b). Förord. Ingår i Ney, Birgitta red. *Synd: noveller av det moderna genombrottets kvinnor*. Stockholm: Ordfront förlag.

Palm, Göran red. (1981). *Mannens dikt om kärlek*. Stockholm : En bok för alla.

Robinson (1887). Äktenskapsfrågan I. Några diskussionsbidrag. *Framåt*, nr 9. Hämtat från <http://www.ub.gu.se/kvinn/digtid/01/>

Robinson (1887). Äktenskapsfrågan III. Några diskussionsbidrag. *Framåt*, nr 11. Hämtat från <http://www.ub.gu.se/kvinn/digtid/01/>

Sartre, Jean-Paul (1966). *Being and Nothingness*. New York: Washington Square Press.

Spivak, Gayatri Chakravorty (2002). Kan den subalternen tala? *Skriftserien Kairos*, nr. 7. Stockholm: Raster Förlag.

Svedjedal, Johan (1993). *Bokens samhälle. Svenska Bokförläggareföreningen och svensk bokmarknad 1887-1943*. Stockholm: Svenska bokläggareföreningen.

Svedjedal, Johan (1996). Det litteratursociologiska perspektivet: Om en forskningstradition och dess grundantaganden. *Tidskrift för litteraturvetenskap*, nr 3/4.

Tseëlon, Efrat (1998). *Kvinnan och maskerna*. Lund: Studentlitteratur.

Wendt Höjer, Maria & Åse, Cecilia (1996). *Politikens paradoxer: en introduktion till feministisk politisk teori*. Bjärred: Academia adacta.

Williams, Anna (1997). *Stjärnor utan stjärnbilder: kvinnor och kanon i litteraturhistoriska översiktsverk under 1900-talet*. Stockholm: Gidlunds förlag.

Witt-Brattström, Ebba (1993). *Ur könets mörker. Litteraturanalyser*. Stockholm: Norstedt.

Woolf, Virginia (1991). *Ett eget rum*. Stockholm: Tidens förlag.

Ödman, Per-Johan (2003). Hermeneutik och forskningspraktik. Ingår i Gustavsson, Bengt red. *Kunskapande metoder inom samhällsvetenskapen*. Lund: Studentlitteratur.